

Левко Паращак

З ПОКОЛІННЯ
НЕЗЛАДНИХ

Левко Паращак

З ПОКОЛІННЯ НЕЗЛАМНИХ

Оповідання

2011

УДК 821.161.2-3
ББК 84(4УКР)
П18

ТзОВ „Видавнича фірма «Афіша».

79005, м. Львів, просп. Т. Г. Шевченка, 16. Тел./факс: (032) 297-14-27.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції. Серія ДК № 2146 від 01.04.2005 р.

ISBN 978-966-325-162-2

3 ПОКОЛІННЯ НЕЗЛАМНИХ

Ви розгорнули книгу, написану людиною, яку кагебістський суд заслав на двадцять п'ять років ґулагівської каторги, коли їй ще не було й двадцяти...

Автор цієї книжечки, що читається на одному подиху, – Левко Паращак – мій односельчанин, найближчий сусід, а в дитинстві – старший товариш. Саме у нашій хаті він знайшов прихисток у ті страшні часи, коли червонопагонники несподівано і миттєво оточили його рідний дім, аби назавжди вивезти всю сім'ю Паращаків у Челябінськ.

Новий окупант скинув одержу визволителя та, як завжди і повсюдно, діяв по-загарбницькому: наскоком, жорстоко і цинічно. На збір і посадку на вантажівку відводилося вкрай мало часу. Паращакі були не перші, котрих підступно, без суду і слідства, насильно виселили із їхніх прадідівських осель. Сусіди і не сусіди вже твердо знали: треба поспішати нести негайно все, що може знадобитися в холодну зиму, – сухарі, які тоді ховали чи не у кожній коморі для упівців, теплі шкарпетки, рукавиці... Моєму стрийкові, а саме Вовканичу Федору, на прохання господаря Івана – Левкового тата – кагебістський командир навіть зволив допомогти, але за умови, що все буде зроблено дуже швидко, заготовити у дорогу трохи свіжої баранини. Решту все – корів, овець, поросля, зерно, муку, навіть фірами сіно, необмолочені снопи – забрали до району, в Стрілки, як тільки опустіла хата і машини з виселенцями виїхали за межі села.

Але перед тим, аніж солдати по команді пострибали у відкриті кузови, загули мотори і машини, що стояли посеред села, зірвалися, наче скажені, – знявся страшний крик відчаю, плач тих, кого виселяли, і тих, хто з ними прощався. Ніхто не знав, що з ним буде завтра. Найгірші передчуття збувалися – для багатьох це були останні проводи і незворотня дорога водночас...

Недаремно, ревіння моторів раптом нібито призупинилося, полуторки рухалися буцімто за інерцією. Їх гудіння не чулося в морозному карпатському повітрі, що безвітряно зависло цього ранку над селом, бо глушилося суцільним зойком жінок, лементом дітей і прокльонами стареньких бабусь і чоловіків.

Молоді були в УПА, власне, тільки вони, як могли, боролися з новим окупантом, який осібно кожен чинив зло, а всі разом – державний злочин. І чи не тому цей злочин досі не покараний, бо

завойовник мав усе – величезну, добре озброєну армію, підступну тоталітарно-імперську ідеологію світового братерства знедолених, одержавлений православний сталінізм, співчуття комуністів східноєвропейських країн, тобто держав-сателітів, т. зв. народної демократії, а, найголовніше, за ялтинськими домовленостями, волюнтаристськи володів сферами впливу. А ми були у цих кордонах ізольовані, затиснуті кліщами радянської тоталітарної імперії зла і насильно заштовхнуті в репресивні триби чисельних Гулагів.

Ні Європа, ні Америка нам тоді, як й до речі, й нині, не допомогли. Я не знаю, як і для чого вони черговий раз зараз «перезавантажуються», але твердо переконаний, що той плач, надрид душ і загальний розпач, простягнуті із кузовів крізь охорону руки арештованих, і руки односельчан, що кинулися за вантажівками, закарбувалися у мої дитячій пам'яті на все життя. І перезавантаженням пам'яті цієї – не стерти

У ті сумні прикінцеві сорокові роки репресивна машина, – захищена брехливою більшовицькою пропагандою, якій, як й у 1932-1933 р. (і не тільки) роки розп'яття українців голодом, Захід вірив, – працювала денно іночно. Згодом нишпорки зловили Левка і він дістав, за його словами, – «свої 25».

Нині в нашому селі Мшанець, що на Львівщині, таких живих малолітніх в'язнів сумління, як Левко, – мало, точніше – ще один – Пізнак Гриць. Однак, Гриць не пише, він малює. Нещодавно до дерев'яної старенької Мшанецької церкви намалював усю Хресну дорогу. Коли я дивився на образи цієї Хресної дороги, то мимоволі спадає на думку низка запитань: чому Гриць не відтворив виселення його ж батьків у Сибір? Чому не покаже молодим, як його тато Кирило під конвоєм солдат несе на цвинтар невеличку труну. Адже стався такий трагічний випадок: під час виселення родини Гриця несподівано померла його молодша сестричка.

Про це я його просив ще у 1956 році, після звільнення з радянських концтаборів. Невже він думав, що я його провокую. Адже моя мама й його рятувала, коли за Грицем гналися істребки. Вона тоді сховала підлітка під ковдру, де вже лежали ми з молодшим братом хворі на грип. Забігши у хату, людолови побачили лише хворих дітей і побігли далі. На сей раз пощастило...

Ми не можемо хвалитися, як росіяни, картиною, що зображає покорення Сибіру Єрмаком. Але чому досі не маємо великих художніх полотен на тематику «Виселення українців у Сибір» чи

«Російські (і не лише) людолови в Карпатах»? Немає Хресної дороги українців, яка в нашому просторі і часі охоплювала б різанину в Батурині, анафему Мазепі, плюндрування Січі, звільнення Кальнишевського, розстріл Муравйовим киян, смерть студентів під Крутами та розстріли національної еліти на Соловках, самогубство Хвильового, Скрипника, голодомори в Україні, польська пацифікація, спалення німцями селян, зачинених у їхніх стодолах, зародження УПА, Операція «Вісла»... Може досить, хіба не набиреться на 12 образів?

Я наголошую, і це правда, що в усіх оповідях Левка Паращак вчувається пекучий наскрізний біль за долю України, свята любов до неї. «Мені лиш би Україна була, лиш би її нещасну не проковтнув знову «старший брат». Тут можна назвати історичний нарис про хороброго сотенного Буревія «Я пишаюся тим, що я бандерівець»; трагічне оповідання «Соловейко» про підпільницю Таню, дівчину-східнячку, яку вбив нібито підпільник, а насправді провокатор-енкаведист Гриша (теж східняк). Про «вічних зеків» – українця діда Івана та білоруса діда Мірончика, яких не відпустили у рідні краї, додаючи щоразу арештантські терміни, і які так й померли у неволі. Переконливо розповідає про відвагу сільської учительки, яка у приміщенні школи, під самісіньким носом у енкаведистів, зуміла переховувати повстанців.

Вражає «Сповідь», у якій колишній енкаведист зізнається, що він під маркою бандерівців вбивав невинних людей: «Часто у снах чую крик чотирирічного хлопчика: «Не бий мого татка!!!» Він вирвався із рук нашого старшини, при тім укусив його за палець. Тоді старшина вхопив хлопчика за ніжки і з усього маху вдарив ним об стінку головою... Мозок з розбитої голови дитини бризнув по хаті, на нас, на наші руки, на обличчя... Я за той час розстріляв двох сестричок 10-12-ти років...

У нарисі «Хто ж був той генерал» Левко описує смерть єврея, учасника українських визвольних змагань: «Синки мої! Ви ще молоді і напевно дочекаєтесь, коли Україна стане самостійною. А це колись настане обов'язково, тоді згадайте мене, жида, у минулому генерала, бо я вмираю за Україну... Німці взяли мене у полон у 1941 році, бандерівці у 1942 році звільнили з лагера, і я п'ять років працював у їхньому штабі на Волині... При кінці 1947-го року чекісти оточили нас і мене, важкопораненого в бою, полонили. Засудили до страти, та Верховний Суд замінив розстріл на 25 років таборів. І ось я помираю як український

націоналіст, як бандерівець... Не забудьте мене, синки мої... Розкажіть що я, жид, віддав своє життя, як і мої друзі по боротьбі, за волю України...»

Чому я так у подробицях наголошую на цих оповіданнях? Тому, що коли я це все читаю, то, вибачте, знову себе і вас запитую: чи будуть реалії, які наводяться у сповідях Левка, Гриця та багатьох інших в'язнів сталінських Гулагів, твердо закарбовані у шкільних підручниках з історії України? Чи в «общих» підручниках знову легко скажемо, що опору, як і ґеноцидного Голодомору, не було?! Адже у школах вже усуваються «старі» підручники за вказівкою Міністерства освіти і науки, яким керує відомий українофоб. Він тепер ще й буде займатися вихованням молоді та їх спортивним життям.

Ба що більше. Нещодавно в Україну з дружнім візитом завітав Президент Ізраїлю Шимон Перес. Чомусь лише деякі українські ЗМІ звернули увагу на його висловлювання перед євреями українського походження про те, що Ізраїль цікавлять українські орні землі... Чи, скажімо, його пораду українцям не цікавитися своєю історією. Натомість сам Ізраїль чомусь не зменшує увагу і пам'ять до Голокосту. А ми мали б заради «нового» щасливого майбутнього забути про голодомор 1932-1933 років, розправу з українською національною елітою, зокрема судилище під керівництвом прокурора Балицького в Харкові проти «СВУ», розстріли делегатів з'їзду кобзарів та інші злочини проти людяності.

У цьому контексті згадувався некролог у пам'ять справді українського поета Кацельсона в газеті «Дзеркало тижня». У ньому відомий журналіст Віталій Портніков, віддаючи належне людині, що відійшла від нас, чесно і, очевидно, з боєм, написав: в Україні багато євреїв, але мало тих, що працюють на Україну...

Хочеться разом з Левком не гукати, а волати: «Бойківщину моя смерекова, хто тебе тільки не поневолював... Які ще вороги не топтали твою святу землю? Кожен раз, дивлячись на нових «визволителів», шуміла грізно правічна Маґура, опускав понуро голову сивий, мовчазний Жуків, здивовано поглядали на нових зайдів Оривий, Маківка та Кичера».

Однак зараз набагато трагічніше, принаймні, для мене. Жуків уже не наш – не український, а польський. Радянська Україна не тільки віддала споконвічно етнічні наші землі Лемківщини, Надсяння, Холмщини, а й ще у 1951 році погодилася на т. зв. вирівнювання кордонів між Польщею і СРСР. Тоді, власне, Левків і

мій Жуків не лише став не «нашим», а й ще біля 20 тисяч бойків були депортовані зі своїх земель. Щодо Кичери, Магури і Орівого, то вже наші хлопці, не москалі, почали по кавалках продавати їх олігархам. Приміром, голову Мшанецької сільської ради заарештували за махінації з продажу лісових ділянок, очевидно, олігархи його і врятують від суду.

З огляду на це, я далеко не риторично запитую: чи проти тих ми боремося, чи українську Україну будуємо? Бідкаємося, мовляв, коли ж прийде наш Апостол Правді і Науки, а вибираємо чергових черновецьких і йому подібних. Зникла з інформаційного простору України єдина в Криму справжня українська газета «Кримська світлиця», уже на 2011 рік немає підписки на славний журнал «Сучасність...» Чи не хвора українська нація, коли її співгромадяни, хрестячись, кладуть квіти до пам'ятника Леніну, відновлюють монументи Сталіну, під проводом батюшки несуть колонами по вулицях Києва портрет російського царя. Водночас бютівські «патріотичні» хлопці в Полтавській міській раді не дають поставити монументи ні Мазепі, ні Петлюрі.

Коли читаєш Левкові оповідання, то опукліше бачиш, що є в Україні речі, за які її народ заплатив великою кров'ю і стражданнями. Без їх глибинного і щирого осмислення, без моральної, патріотичної їх ідентифікації зі своїми духовно-культурними почуваннями – не можна бути свідомим українцем, що більше – лідером нації. Скільки ще треба жертв, розстрілів невинних і голодоморів, щоб зрозуміти: самонаректися січовим стрільцем чи упівцями для підвищення передвиборного рейтингу – це святотатство. Ними треба бути, а все решта – ошуканство і мімікрія сучасників, одним словом – від лукавого, хто б його не чинив.

Оповідання Левка Паращака написані простою мовою, виношені серцем і душею, до найдрібніших деталей правдиві. Можна лише шкодувати, що Гулагівські концтабори забрали його молоді роки. Окупанти не дозволили повернутися і «прописатися» на рідній Бойківщині, а тільки осісти на Миколаївщині, де, як він мені казав, навіть його курку, що забігла на чуже подвір'я, називають бандерівкою. Він не придумує і не фантазує, а спішить передати наступним поколінням відчуття ним пережиті. Йому не треба і немає часу, аби відділити вічне від суетного, добро від зла, вишукувати і шокувати читача метафорами на взірець – дрездофіли над томиком Канта. Він не пише про п'янке

насолодження божественним звучанням симфоній Баха, чи співом пташок у смерековому лісі Карпат. У його оповіданнях чути п'янкий регіт енкаведистів над окровавленою криївкою повстанців, знущання над їх захололими тілами, які не дають похоронити. Багато замальовок взагалі без назв, чимало записано в дорозі від стрічних простих, як і він сам, людей. Він не називає себе сапером на сучасному мінному полі між Сходом і Заходом України, хоча він ним насправді є.

І, насамкінець, декілька малих штрихів у контексті проаналізованого. Було у Левка безіменне оповідання, яке, як він зазначає, записане від мене. Це правда, я коротко і побіжно згадав про цей факт у моїй книзі «Інформація. Інтелект. Нація». Проте, Левкові, я порадив, по-перше, назвати його – «Борг». По-друге, йдеться не просто про добровольця УГА, а персонально про Вовканича Петра Павловича – рідного брата моєї мами Катерини, котра, власне, мені це все до подробиць розказувала, називаючи прізвище мшенецької дівчини, що його востаннє бачила зимою босого перед розстрілом у Перемишлі. Я це підкреслюю тому, що може часом варто називати дійових осіб, аби нащадки бачили реальні пики зрадників і обличчя героїв.

І ще одне. Читаючи оповідання Левка Паращака, мені пригадалися події тих давніх (хоча і не таких давніх) важких часів, про які ми не те, що, на щастя, забуваємо, а, шкода, не віримо, що вони могли такими бути. Мою тітку Кучак Марію Степанівну – рідну сестру мого тата – виселяли разом з родиною брата її чоловіка. Чому разом? По-перше, тому, що вони мешкали в одній хаті, яка була під бляхою (!). По-друге, їх обох записали у куркулі (не лише через бляху), а й тому, що спільно збудували водяний млин. І по-третє, ще тому, що їх сестра Марія – була в УПА. Вину було «по-справедливості» поділено на двох.

Коли енкаведисти оточили їх подвір'я, в хаті були і породілля, і щойно новонароджена дівчинка. Однак їх завантажили, як перед тим забирали Паращаків і всіх, кого виселяли, на відкриті машини. Як не дивно, дитячко вижило. Після реабілітації Кучакам, як і Левкові, не дозволили повернутися у рідне село. Тітка з доньками «приписалася» в м. Долині, Івано-Франківської області. Сини знайшли роботу в Кривому Розі. Батько залишився навечно лежати в сибірській землі.

І ось у шістдесяті роки мою маму запрошують у Долину на весілля. По дорозі вона заїхала до мене у Львів. Ми тоді з

дружиною не змогли поїхати через маленькі діти. Строгий режим годування, купелі, халепа з пеленками – треба прати, сушити, прасувати. Тоді про памперси ніхто і не чув. Передаючи в Долину подарунки, окрім найкращих поздоровлень, я попросив, аби дізналися, як у телятниках вони сушили пеленки. Моє прохання було виконане. На собі, синойку, так мама по-бойківськи мене називала, сушили кожен під своєю сорочиною. Викручували на твердо і всім вагоном: з тіла до тіла маленької.

Щораз більше дивуюся, невже тільки загальний вагон-телятник може нас згуртувати. Невже, насправді, українці об'єднуються тільки перед розстрілом? Чому основною причиною наших поразок завжди була катастрофічна роздрібненість, взаємопоборювання та неорганізованість? Якби армія Петлюри об'єдналася з армією Махна, чи був би Муравйов у Києві? Історія, скажете ви, не знає звороту «якби». Однак розумних вона все-таки вчить. А останні вибори до місцевих органів влади (листопад 2010 р.) показали, що усі попередні спроби і обіцянки національно-демократичних сил об'єднатися, виявилися ошуканством суспільного загалу і зрадою національних інтересів. Бажання бути, нехай маленькими регіональними, але «вождями», профіцит марнославства, гонору, маніакальна хіть стати Президентом – перемагали і перемогли державницьку мудрість.

Аби наша національна еліта була патріотичною, духовно-інтелектуальною, зуміла підпорядкувати власні вузькопартійні амбіції служінню нації, державі. Слід не нарікати, а працювати, бо все найстрашніше – голод, розстріли, вивезення в Сибір – ми відбули. Ці життєстверджуючі імперативи, власне, злітають зі сторінок книги Левка Паращака. Чи зволите Ви її перечитати і нею керуватися – це вже Ваш вибір. Я раджу цю книгу не ігнорувати і вважаю честю, Тобі, дорогий читачу, – це, власне, сказати.

Проф. Степан Вовканич

* * *

О, Боже великий! О, Боже мій милий!
Дай сили, дай сили мені!
Дай думи мені легкокрилі.
Щоб серце палало в огні.

Вогонь щоб горів той любов'ю ясною
До свого народу, своєї землі.
Підтримай натхненням, творчою снагою,
Дай сили до слова влучного мені.

І словом тим віщим звав би Україну,
Народ свій нещасний із ворогом в бій,
Пером змалював би пожежі й руїну
У краю коханім моїм.

Писав би про голод, забуті могили,
За волю нерівні, криваві бої,
Як край наш святий вороги полонили,
могилами вкрили поля і гаї.

Про все я писав би, о, Боже мій милий,
Дай сили, дай сили мені!
Дай думи мені легкокрилі,
Щоб серце палало в огні.

1952 рік, Урал

* * *

ЧОТОВИЙ ОЛЕКСА

1944 року вогняний вал фронту прокотився через галицькі землі, і відгуки канонади поволі затихали десь за Карпатами. Пішли одні «визволителі», а на зміну їм прийшли непрошені інші. Ще не так давно УПА вела бої з німцями, які палили села, вивозили молодь до Німеччини, арештовували, грабували та вбивали людей, а сьогодні вже ці нові почали так само наводити свої порядки. Не корився ніколи ні одним, ні другим, ні будь-яким іншим «визволителям» наш непокірний народ. Знову закипіли бої, запалали недопалені села й міста.

На Прикарпатті один лише чотовий «Олекса» за два з половиною роки провів десять засідок і п'ять оборонних боїв, роззброїв два районних гарнізони. Забрав зброю і військову одягу, а солдатів відпустив на всі чотири сторони. Було у його хоті сорок хлопців-легінів. Вони були одягнуті всі в советську форму, що й давало їм можливість оперувати часто-густо і в білий день. Мали вони біля десяти підвід, добрі коні, а на останній підводі кулемет «Максим». Біля кулемета на возі, крім їздового, ще два повстанці – «Донбас» і «Гірей». («Гірей» – кримський татарин). Десь в горах проводять москалі облаву, шукаючи «Олексу» і його хлопців, а він уже за 20-30 кілометрів оперує. Про сина зелених Карпат, безстрашного командира «Олексу», співають по Україні пісні... Та й хлопці в його хоті як на підбір: і вродливі, і співучі. Пролітаючи на підводах, через містечка чи районні центри, зазвичай, співали якусь російську «разудалу» пісню. Так і тепер, влетіли в містечко з голосистою піснею:

«Сідіт Ванюша в ресторане,
Большим бокалом водку пьют.
Ей, а по карманам ветер веет,
А Ванька песенку поют...»

«Донбас» заводить першим голосом аж очі примружив. Раптом з бічного провулка показався весільний похід. Видно, женився якийсь районний начальник, бо гармоніст «наярював» танечну, а декілька хмільних чоловіків і жінок, з уханням і зі свистом, танцювали щось на зразок «циганочки». Повстанські підводи вже проскочили перехрестя, аж тут повстанець «Донбас» не витримав, заграла, видно, кров степовика, стрибнув з воза із викриком: «Ехе-х!», пішов, викидаючи карколомні колінця, вистукувати чечітку на гладкому асфальті. За ним не втримався й «Гірей» і теж з викриком,

але вже «Ас-с-а!», – поплив лебедем за «Донбасом». Та й гармоніст попався лепський¹, бо, побачивши циганкуватих «Донбаса» і «Гірея», «врізав» щось на взірець «Шаміля». Почалось небувале дійство на перехресті. Завищали жінки, заплескали в долоні чоловіки, між якими були й військові. Одним словом: «свадьба». Їздовий останньої підводи нетерпляче поглядав на все це і, стримуючи коней, час від часу гукав до хлопців, що мовляв, пора їхати. Та де там!

– Ребята! Ребята! Откуда ви такіе? Давайте вип'єм!...

Жінки вже наливають самогону, але два чубатих красені категорично відмовляються, так як у них «особое заданіє». Захекані після такої «пляски», роздаючи на всі боки жінкам поцілунки, розкланюються і застрибують на підводу. Їздовий з місця піднімає коней у чвал. Вже за містом, в полях, наздогнали своїх. А коли колона в'їхала в ліс, на першій поляні чотовий наказав зупинитися і покликав до себе «Донбаса»:

– За порушення дисципліни під час тактичного маневру маєш п'ятнадцять «буків»! Ясно? – виголосив строго.

«Донбас» стояв струнко і, з винуватою міною на обличчі, мовчки дивився на чотового. Справа, мовляв, ясна: заробив «бука» – одержуй. Аж тут «Грей»:

– Друже чотовий, дозвольте доповісти.

– Говори!

– Друже чотовий, дайте і мені, але десять «буків»...

– А то ж чому десять?

– Друже чотовий, те, що «Донбас» першим почав, це правда, але я теж не витримував... Бігме!

Хлопці делікатно повідвертались, ледве стримуючи сміх.

– Добре! Потім розберемось, а тепер рушаймо!

І помчали назустріч невідомому.

Минуло два роки і, нарешті, «визволителі» заметушились. Це ж треба, щоб у білий день бандерівці роззброювали наші гарнізони?! Солдатів відпускають, та ліпше б вже вбивали. По всьому Союзу, «понімаєш», йде слава про боротьбу бандерівців. Оті засідки, їхні переможні бої... «Безобразіє»! До Прикарпаття із Києва приїхали чекісти-специ, щоб врешті-решт покласти край цьому «безобразію». І придумали.

---

¹ Це слово в українській мові має два взаємопротилежні тлумачення – хороший, гарний, добрий або поганий, кепський.

А було це ранньою весною 1947 року, якраз перед Великоднем. Майже цілий місяць не виїжджали чекісти з акціями на території двох суміжних районів. А в суботу Великодньої ночі група солдатів з радистом непомітно пробралася до села та причаїлася в stodолі по сусідству з «Олексовою» хатою. Прийде, мовляв, «Олекса» на Великдень провідати дружину і дітей. Повинен прийти. І, на жаль, не прогадали.

Якраз у суботу розташувався «Олекса» зі своїми хлопцями в лісі, біля свого села. Вранці, на Великдень, «Олекса» у бінокль побачив, як з церкви йшли люди. Задзвонив дзвін...

– Іду! – рішуче заявив, – на хвилину!... Чекайте мене тут, хлопці. Тільки-но увійшов до хати, обняв дітей, як дзенькнула шибка і у вікні показалась цівка кулемета.

– Здавайсь, бандера!

Вхопив автомат, а жінка:

– Олексо, діти!

Глянув у вікно, а на подвір'ї вже повно людей. Жінки, діти... Це «визволителі» позганяли сусідів, щоб захищаючись, «Олекса» стріляв у своїх. Все! Виходу нема! Застрілитись!... На очах у дітей??? Ні! Поцілував дружину, дітей і вийшов з хати. Як звірі, накинулись чекісти на нього. Скрутили і зв'язали руки. Стоїть «Олекса» під стіною своєї хати, а чекіст, розмахуючи пістолем, викрикує:

– Ну что, бандюга, довоєвался?

– Не смій обзивати мене бандитом, босяку! Ти вдерся до моєї хати і зв'язав мене... Я не йшов до твоєї Костроми чи Рязані і не знущався над тобою... А ти босяку, топчеш нашу святу землю, убиваєш моїх братів, та ще й обзиваєшся... Але прийде ще на вас кара, як не людська, то Господня!

– Молчать!

І москаль з усього маху ударив Олексу пістолем по голові. Брикнула кров на білу вишиванку...

– Зв'язаного б'єш, босяку?! Мене, бойка, б'єш?

Ех, зв'язані руки в «Олекси», але спереду. І тут сталося непередбачене. Умлівіч² вхопив «Олекса» зв'язаними руками москаля за горло і з усієї сили вдарив ним об батьківську грушу. Удар був таким сильним і несподіваним, що чекіст випустив пістоль, зімлів і впав на землю. «Олекса» мертвою хваткою душив москаля, аж поки той не сконав.

---

² Миттєво.

- Держи! Стреляй!
- Кудя стрелять-то?

Солдати метушились навкруги і не могли відірвати «Олексу» від свого старшого. Забагато їх було на подвір'ї і стріляти не було як. Поки відірвали «Олексу», то чекіст уже був «готовий». Прикладами почали збивати чотового і вже непритомного потягли до автомашини, що примчала викликана по рації з району. Принесли і свого мертвого чекіста. Тут з'явився їхній капітан і розпорядився забрати «Олексову» дружину та дітей. Сусіди, що були свідками цієї події, стали стіною і заступили дорогу до хати, де дружина «Олекси» голосила і билась ластівкою біля переляканих дітей.

- Не дамо!

Москалі оторопіли, наставили зброю на беззахисних людей, ще хвилина і ... На дзвіниці вдарив тривожно дзвін, а неподалік, в лісі, «Олексові» хлопці вступили з карателями у смертельний бій. Різко рвали тишу кулемети, цокотіли автомати, час від часу було чути вибухи гранат. Застогнали, застугоніли ліси-гори, і луна бою покотилась далеко-далеко Карпатами...

- Отставіть! – прогарчав капітан – Бистро! Уезжаєм!

Москалі опустили зброю, поспішно повсідалися на автомашину і виїхали з села. Не стало «Олекси», та боротьба не припинилася. До половини п'ятдесятих років лилася кров, а пізніше боротьба прийняла інші форми. І, нарешті, Україна є! Україна завжди буде! Допоки на нашій святій землі житимуть нащадки легендарного «Олекси», ніякий ворог не покорить нас!

Слава Україні!

Героям слава!

*Травень 2001р.
Левко Параццак*

* * *

БОЛЮЧИЙ СПОГАД ІЗ СУЧАСНИМ КОМЕНТАРЕМ

*«Брудною, розгрузлою дорогою йдуть заробітчани.
Йдуть та йдуть чорні, похилені, мокрі, нещасні,
немов каліки-журавлі, що відбилися від свого ключа»*

М. Коцюбинський «Fata Morgana»

Отак вже другий рік йдуть із совітського «раю» багатотисячні маси голодних замучених людей. Йдуть до недавно «визвольної» західної України, щоб не померти з голоду. Слава Богу, що є такий край, якого ще не ошчасливили «визволителі» суцільною колективізацією. Якби не оцей повстанський край, то вимирали б люди з голоду, як колись у тридцятих роках. Отож у кожному, навіть віддаленому карпатському селі, повно замучених голодом людей. Одні просто побираються, інші міняють сяку-таку одягу на зерно, картоплю чи борошно, ще інші наймаються до місцевих людей на роботу по господарству. Ну, а молоді дівчата і хлопці – пастушити. А тим часом наше підпілля випустило тисячі листівок із закликом ділитися куском хліба з братами із Великої України. «Визволителі» спочатку бісилися, пробували не пускати людей у повстанський край, але врешті змушені були змиритися.

А тут якраз почалася сумнозвісна операція «Вісла». Із опустілої Лемківщини на цей бік кордону стали пробиватися з боєм сотні вояків УПА. У горах кипіли бої, а по селах біля кордону снували танки, понад лісами літали літаки-розвідники. Незважаючи на ці бої, на цю стрілянину, голодні люди все одно йшли в це пекло, щоб врятуватися від голодної смерті. Вони з подивом прислухалися до тієї стрілянини, деякі з розумінням, інші – з осудом. Але повстанські листівки робили своє, і люди йшли та йшли. І ось у такий непевний час сотенний Буревій прорвався зі своєю сотнею якраз недалеко від свого села, через кордон. Тут розділив сотню по роях і наказав намагатися уникати боїв з чекістами й пробиратися в глибину Карпат. Там знаходити зв'язки з місцевим підпіллям і далі вести боротьбу, виходячи із обставин, які там склалися. Сам Буревій, що був поранений у бою на кордоні (слава Богу легко), вирішив ще з одним стрільцем добратися у рідне село до батьків, якщо вони ще не вивезені на Сибір, підлікуватись у них, а тоді вже шукати зв'язків із підпіллям.

Два дні спостерігав з лісу у бінокль, що робиться в рідному селі. Аж нарешті, одного ранку, побачив, що із комина батьківської

хати піднявся в небо дим ... Значить родина вдома. Три роки не мав вістки від родини і не знав, що з нею. Вночі постукав у вікно, у те саме вікно – перше від дверей, у яке завжди стукав, коли ще за німців починав партизанити. Помістила мати хлопців по сусідству: до тітки Рузі у стодолу, де в снопах, влаштували сяку-таку криївку. Вдома залишатись було небезпечно, бо до них часто навідувались з обшуком чекісти. Родина змушена була покидати домівку, як тільки виникала загроза вивезення на Сибір. Так у чужій стодолі помер недавно батько Буревія, який хворів на тиф. Переховуючись у тітки Рузі декілька днів, Буревій крізь щілину в стіні побачив, як сусідка прислуховується і зацікавлено поглядає на тітчину стодолу, видно, випадково почула, як хлопці хропли вночі чи гомоніли вдень. Отже треба негайно змінювати місце, бо вона щось запідозрила. Вночі мати перевела хлопців до другої сусідки, але й тут не гаразд, бо до тітки Матрони найнявся пасти худобу хлопчина-східняк.

– Це небезпечно, – заявив Буревій.

– Та він удень пасе худобу, а вночі спить в коморі. Вас помістимо у стайні в снопах, – сказала мати.

Розмістились хлопці на самому верху, де сходяться крокви, на снопах. Правда, там можна тільки лежати, а лаз до них закривався великим вівсьним снопом. Тітка Рузя на той час до своєї стодолі відправила ночувати дітей, щоб і далі піднімали там шурхіт і тим самим заспокоїли цікаву сусідку. Час був такий, що вимагав надзвичайної обережності. Тітка Матрона, розмістивши хлопців на снопах, винесла драбину на двір, щоб часом Федько не поліз по снопи для коней. Попередньо сама накидала снопів і нарізала з них січки на кілька днів. Коли січки не стало, Федько як справжній господар заніс драбину до стодолі, щоб знову накидати снопів. Забравшись на самий верх, взявся якраз за того снопа, яким був закритий лаз до сховища хлопців. Стрелець Савка, який спостерігав за діями хлопця, зі свого боку вхопився за перевесло і не відпускав... Смикнувши декілька разів того клятого снопа, який чомусь не піддавався, Федько заматюкався і скинув іншого. За той час хлопці ні живі ні мертві, затамувавши подих, приготувались до найгіршого... Дочекавшись обіду, коли Федько погнав худобу на пасовище, хлопці розповіли матері про той випадок.

– Та Федько – фаний хлопець, він нікому не скаже, – заявила мати.

- Ой, мамо, нам уночі неодмінно треба вибиратись!
- Якщо Федько нині нас не побачив, то завтра все може статися.
- Та куди ж ти, сину, поранений підеш? Надворі починається дощ...
- До дощу нам не привикати, мамо, а рана майже затягнулася.

Наражати Вас, тітко Матроно, і того ж Федька на явну смерть – не маємо права...

- Завтра нехай Леся принесе нам харчі у Хайносові вільхи.

Уночі хлопці залишили село. Після цього ще тиждень з допомогою зв'язкових шукали зв'язку з місцевим підпіллям.

Та недовго довелось їм партизанити, бо вже у січні 1948 року Буревій загинув, а стрілець Савка пропав безвісти. Не знайти нині їхніх могил, хіба що на місці загибелі Буревія вдячні нащадки поставили пам'ятник.

* * *

P.S. Відшуміло, промайнуло від того часу 60 років.

І ось тепер, на схилі віку, часто згадую ті криваві роки. Часто пригадується і Федько-східняк (Колесник?). Чи живий він досі? Як йому повелось в житті? Чи помітив він тоді повстанців у stodoli тітки Матрони? Якщо так, то честь йому і хвала за те, що не доніс, як тепер бачимо, чекістам... Але якби хтось інший доніс, то він разом із тіткою одержав би, як мінімум, десять років таборів. Це у кращому випадку, бо міг і загинути під час штурму чекістами stodoli, а такі випадки, на жаль, були... Що ж до мене, то я таки одержав «своїх» двадцять п'ять років таборів. Якраз за те, що розповсюджував повстанські листівки, де говорилось, щоб наші люди ділились з братами-східняками куском хліба. Зате тепер, коли я не зі своєї волі живу на тій Великій Україні, мене дехто із тих східняків обзиває бандерівцем.

Я, правду сказати, гордий тим, що я бандерівець, що причетний до тої священної боротьби за самостійну Україну. Але мене дуже болить те, який зміст вони вкладають у святе для мене звання БАНДЕРІВЕЦЬ. Ми в ті далекі, трагічні для нас і східняків роки, ділилися з ними останнім куском хліба, а нині деякі з них обзивають нас, та ще й з якою зневагою та осудом.

Та Бог їм суддя.

Мені лиш би Україна була, лиш би її нещасну не проковтнув знову «старший брат», та ще й з допомогою окремих східняків.

Господи, спаси, заступи і помилуй нас усіх разом!
Дай нам розуму, Господи!

Травень 2007 року
Левко Паращак

* * *

БАНДЕРІВЦІ ЖИВИМИ НЕ ЗДАЮТЬСЯ

Збігали останні грудневі дні 1947 року. Півтораметровим шаром снігу покрила зима Карпатські гори. Морозного ранку, коли сонце тільки-тільки викотилось з-поза гір і освітило завалене снігом довкілля, на околиці села Лопушанки появилася вісь прикордонників із тридцяти чоловік. Декотрі в маскхалатах із собаками-вівчурами. З боку районного центру, санним обозом, примчали червонопогонники. «Ого, появились людолови!» – «Вже щось пронюхали... Господи, заступи і помилуй», – перекинулися словами два селянина і поспішили розійтись по домівках подалі, мовляв, від біди. Село в тривозі заніміло. Вулиця опустіла. Замоккла вранішня переключка півнів. Навіть сільські собаки, що веселим гавкотом зустрічали ранок, замовкли і поховались. А правічна сивочола Магура у передчутті лиха почорніла, посіріла.

«Визволителі» появились не дарма... «Визволителі» прагнуть крові. Обидві групи москалів зустрілися в центрі села, щось переговорили і побрели снігами в глибину лісу. Сумніву не було – йдуть брати криївку. А тим часом, при вході до криївки, стояв на варті повстанець Соколенко і в бінокль, наскільки це було можливо, оглядав довкілля. Побачивши, що із села до лісу ідуть чекісти, повідомив друзів:

- У нашу сторону йдуть москалі, чи не до нас в «гості»?
- Дивись добре, може, ще не до нас.
- Таки до нас, хлопці, бо частина їх пішла в обхід снозу, значить оточують, – знову доповів Соколенко.
- Що робимо, друзі?
- Стріляємось, коли вже знайдуть криївку, – сказав Романчук.
- Ні! – заперечив Буревій, – якщо гинути, то в бою!

Він влітку прибув з Лемківщини, де водив бойову сотню і не звик сидіти у криївці.

Ми троє виходимо цим лазом і займаємо оборону.

– Ти, друже Чорний, бери кулемета й запасним ходом вибирайся на той бік снозу, і там зустрій босяків...

– Виходу, мабуть, нема, але, може, комусь таки вдасться прорватись з оточення, а як ні, то загинемо в бою як належить повстанцям.

Вибрались хлопці з криївки і відразу потрапили під ураганний вогонь москалів, які позалягали за деревами, на берегах яру, а повстанці – на дні яру, між кущами ялівцю. Почався автоматний герць.

– Здавайсь, бандіти!

– Бандерівці живими не здаються! – лунало у відповідь.

Відлуння бою покотилось по всій окрузі. Застогнали гори, зашуміли ліси, сріблясті мережива інею посипались з ялин та смerek. Це сльози карпатського лісу...

Магура гнівно, в розпуці, неначе заговорила: «Вороже тяжкий! Чого ти прийшов непроханий в наші гори?! За що ти позбавляєш життя наших буйночубих легінів?!»

Повстанець Чорний вибрався запасним ходом із криївки в невеликий яр, по другий бік снозу, що був покритий кущами і молодим ялиником. Роздивився і побачив, що з ліва від нього, за пеньком заліг москаль. Вдарив по ньому чергою із кулемета. Той змахнув руками, і схилив голову у сніг. За мить, повстанець стрибнув в сторону, за кущі, і вчасно, бо з права вдарила чекістська черга і там, де він тільки що був, піднялась сніжна курява. «Ага, ось де ти голубчику!» – прицілювся і дав чергу по ялівцях. «Заспокоївся» другий москаль. І знову стрибок, і знову вчасно, бо град куль скопив кущ, де він недавно лежав. Шипів і плавився сніг. Довгою чергою із «Дехтяря» вдарив туди, звідки стріляли. Все затихло. Тільки знизу, з того боку снозу, чулися автоматні черги. Хлопці вели бій. Чути було: «Здавайтесь бандити!», московські матюки і повстанське «Слава Україні!»

Ще трохи, ще кілька метрів, через отой щовб³ і в яр... Раптом Чорний побачив, що на нього мчить собака – людолов. Зовсім близько. Стрибає. На лету пересік його чергою. Стрибок собаки був таким сильним і стрімким, що вже мертвим, стікаючи кров'ю, повалив повстанця з ніг. Вибрався Чорний з під собаки і тільки намірився звестись, як тут другий вівчур накинувся на нього. Вхопив

---

³ Крута вершина гори, стрімка скеля.

зубами за ногу. Рванув ногою повстанець і чобіт залишився в зубах звіра. Ще раз стрибнув людолов, і в цей раз вхопив повстанця за литку босої вже ноги. Падаючи, повстанець випадково намацав у снігу півметровий ялівцевий сук. Миттю просунув його попід нашійник собаки і крутнув з усієї сили обома руками. Почався страшний бій людини і велетенського звіра – людолова. Вівчур хрипів, звивався і рвав кігтями на повстанцеві одягу. Порвав штани, кітель, до крові пороздирав живіт, ноги, груди, обличчя, та повстанець, врешті решт, придусив його своїм скривавленим тілом, і таки добив звіра. Насилу підвівся і через кущі побачив, що по його слідах і слідах собак бредуть два москалі. Кулемет вже без набоїв. «Граната!» – мелькнула думка. З кишені порваного на клапті кітеля дістав гранату «Ф–1», яку беріг для себе. Солдати уже близько. Метнув гранату, а сам, притиснувши до себе кулемета, покотився по схилу в яр. Почув, як пролунав вибух і зойки москалів. З тієї сторони снозу, біля криївки, ще йшов бій. Значить хлопці ще живі, але я їм вже не зумію допомогти. Пробачте, друзі!

А тим часом біля криївки бій вже затихав. Важко поранений Соколенко ще крикнув: «Прощайте, друзі!» – і застрілився з пістолі. Романчук, поранений в обидві руки, попросив Буревія: «Добий мене братіку, бо я вже сам не зможу...» Поранений і Буревій. Йому чергою збило кашкета, і в двох місцях зачепило кулями голову. Кров заливала йому очі, але він ще час від часу стріляв у відповідь на московське: «Здавайсь, бандіт!» Раптом автомат його замовк – закінчились набої. Відкинув його в сторону, повзком наблизився до Романчука, попрощався з ним, дістав з кобури пістолю і вистрелив йому в голову. Тоді підвівся на весь зріст, оберся об стовбур смереки і, витираючи кров, що заливала йому очі, роздивився навкруги.

– Стойте! Не стрелять! Он, кажись хочет здатса, – почувся голос офіцера-чекіста.

Буревій стояв і дивився в останнє на рідні гори, синє небо, яскраве сонце... Щось шепотів...

– Здавайсь, бандера! Ну! – кричав чекіст.

Буревій стрепенувся, повернувся на оклик чекіста і вигукнув у відповідь: «Бандерівці живими не здаються!!!» Вложив собі пістолю в рот і...

Почався снігопад. Лапятий сніг поступово покривав криваве бойовище. В тому нерівному бою загинуло дев'ять москалів, а на

білому, білому снігу в калюжах крові лежало троє повстанців. Хтось з них, передсмертю, своєю кров'ю на снігу написав «Слава Україні!»

Того страшного грудневого дня 1947 року, коли гори здригались від клекоту бою, коли москалі брали штурмом криївку Буревія, ще одна криївка була продана провокатором. Вона була влаштована далі, в глибині лісу, і чекісти вирішили в першу чергу взяти криївку Буревія, а пізніше вже оту другу. Мабуть сподівались, що там повстанці не почують стрілянини і навіть не знатимуть про цей бій. Але вийшло по іншому. Там теж, при

Василь Хашчівський-«Рубань»
1943 р.

вході у підземелля, стояв вартовий, який почув стрілянину, а згодом і побачив, що в їх сторону прямують чекісти. Отож, хлопці: Рубань, Снігур, і ще два повстанці, були вже готові до зустрічі. Порадившись, вирішили заздалегідь покинути криївку, бо вступати в бій з такою кількістю ворогів було недоцільно. Вирішили розійтись (партизанська тактика). Снігур із друзями побрели снігами через Магуру в сторону села Грозьови, а Рубань – в сторону села Лімни. Рубань взимку завжди ходив у формі совітського офіцера. У білому кожусі з погонами майора, капітана чи старшого лейтенанта. Так і тепер. Відійшовши вже трохи від криївки, яку ще чекісти не встигли оточити, почув, як із ялинника, з боку села, кричить москаль: «Товарищ старший лейтенант! Ви куда? Ідіте сюда!» Глянув у той бік і побачив, що зовсім близько, в гущавині стоять два москалі і, махаючи руками, кличуть до себе. Підійшов ближче. Два прикордонники – майор і солдат уважно приглядаються до нього. Звів автомат і пересік їх чергою. Падаючи, солдат покотився в сторону. Але встиг у відповідь вдарити чергою по Рубаню. Обпекло кулями ліву руку. Навгад, однією рукою, бо ліва була перебита московською чергою, безсило повисла, вдарив чергою по куцах. Почувся зойк і все затихло. Вибрався із гущавини на дорогу, якою селяни возили дрова з лісу, поспішаючи схватись в селі Лімна.

Вигляд на хребет г. Магура Лімнянська та с. Хащів зі сторони
учочища Сигла

А тим часом до вбитих прикордонників підійшли червонопогонники. Районні чекісти із слів сексотів знали, як приблизно виглядає Рубань, як одягається і таке інше. Майор прикордонник теж був високий, чорнявий, і в деякій мірі схожий на Рубаня.

– О, Рубань попался! Нарешті!

І тут почалося. Один солдат стягнув з убитого майора чоботи, другий – кожух, третій – кітель, светер. Одним словом, москалі робили все так, як звикли робити з убитими повстанцями. Тут і прикордонники підійшли.

– Что вы делаете, мать вашу, а?! Слышите, вы! Это же наш майор.

У Магурі, в глибині лісу, було чути стрілянину. Це москалі переслідували Снігура і його друзів. Але короткий, грудневий день вже кінчався, і почався снігопад. Це дало можливість повстанцям схритись. Вже зовсім стемніло, коли чекісти на саморобних ношах принесли із лісу одного свого убитого і двох поранених. Ще три роки воювали Снігур і Рубань. Аж у 1950 році Снігур важко захворів тифом і сам застрілювався у криївці. По іншому склалася доля коменданта надрайонової боївки СБ ОУН Турківщини Василя

Хащівського-«Рубаня». Восени 1949 р. у складі кур'єрської групи від керівництва підпілля на українських землях він пішов через Чехословаччину на Захід у складі групи Стапана Стебельського-«Хріна» і дістався американської окупаційної зони Німеччини. За успішний перехід відзначений Срібним Хрестом бойової заслуги II кл. (наказ ГВШ ч. 1/50 від 28.07.1950). 20 травня 1951 р. успішно десантувався разом із членом УГВР і Проводу ОУН Василем Охримовичем і ще кількома кур'єрами біля гори Шибела і села Росохач (тепер Сколівський р-н). Загинув найвірогідніше у ніч на 21 червня 1951 р. біля с. Задільське Сколівського р-ну Львівської області. (*Детальніше див. стор. 148*).

*Розповіді мешканців сс. Хащова і Лопушанки
Опрацював Левко Паращак.*

Грудень 1998 р.

* * *

БОРГ

Був холодний грудень 1918 року. Його, добровольця УГА, вели на розстріл. Вели серединою вулиці чотири польські жовніри із крісами на переваги. Йшов босий, в одній сорочці, без шапки із зв'язаними руками. Лице в синяках і крові, мабуть, поранений чи побитий. Ішов поволі, а жовніри раз у раз прикладами підганяли його і кричали, щоб швидше йшов. Люди налякано дивились на цей похід. Жінки плакали і шепотіли молитви. Старенькі чоловіки, які зрідка траплялись серед жіноцтва, мовчки, із жалем проводжали поглядами приреченого.

Раптом стрілець побачив на тротуарі знайому жінку: «Параско! – знесилено гукнув. – Параско! Передай нашим, тобто батькам, що я позичив десять долярів у вуйка Михайла, як йшов на війну. Позичив, щоб купити кіса... Думав, що віддам, та вже не доведеться. Передай, щоб віддали... Чуєш, Параско! Десять долярів... Вуйкові Михайлові. Не забудь! Чуєш?!»

*Записано від Степана Вовканича,
с. Мшанець 1993 р.
Левко Паращак.*

«ВИЗВОЛИТЕЛІ»

Ви були коли-небудь у Любомлі? Ні? То ви, мабуть, не знаєте, що оці «визволителі» натворили там у 1945 році. Отож, послухайте. За півтора кілометра від села N, під лісом, був хутір, хат десь із тридцять. В селі на той час розмістились два гарнізони червонопогонників. Один – в кінці села, ближче до хутора, а другий – у центрі. І ось із того гарнізону, що був у кінці села, одного дня хтось із солдатів собі випив, але, видно, мало, бо забрів у пошуках спиртного на хутір. Зайшов до крайньої хати і став вимагати у господаря самогон. Оскільки говорив по-українськи, а діло було вже під вечір, то господар подумав, що то повстанець, адже до лісу рукою подати. І тут чоловіка потягнуло на «юдин гріш». Сказав солдату, що йде до сусіда дістати самогону, а сам побіг у центр села, де в гарнізоні був стрибком його родич. Сподіваючись на винагороду, заявив, що в нього в хаті перебуває п'яний повстанець. Ці ж, не довго думаючи, помчали на хутір. Зайшли з боку лісу, щоб таким чином відрізати «повстанцеві» шлях до відступу. Тим часом солдат, хоч і був охмелілий, але запідозрив, що господаря щось довго немає. То чи не пішов він до лісу за бандерівцями? Вийшов із хати і відразу зорієнтувався, що зі сторони лісу підходить група людей. «Бандери»! Не довго думаючи, вдарив чергою з автомата в їх сторону, а сам – навтіки. У відповідь чекісти і стрибки відкрили вогонь з усіх видів зброї. Солдат за той час забіг до села і підняв по тривозі свій гарнізон. Доповів командирю, що заблукав і випадково потрапив на хутір, де на нього напали бандерівці. Гарнізонники негайно подалися на хутір і оточили його з усіх боків. Таким чином зав'язався бій між гарнізонами. Палали хати, голосили люди, ревіла худоба, але все даремно, бо обидві групи «визволителів» зчепились у смертельному бою. До ранку, поки «визволителі» з'ясовували стосунки між собою, хутір був стертий з лиця землі: хати спалені, а мешканці поголовно перебиті. Випадково залишились живими п'ятеро дітей, які заховались десь у льоху, і той господар, що доніс чекістам про «п'яного повстанця». Він, правда, побачивши, що наробив, збожеволів. Ходив як неприкаяний по пожарищі і шукав, ридаючи, своїх дітей, дружину, стареньку матір. Довго ще чули люди в селі моторошні зойки і прокльони божевільного, який вдень і вночі бродив по пожарищі. Це «визволителям» врешті-решт набридло, і вони його кудись поділи. Куди саме – невідомо.

Запитаєте, що ж було далі, правда? А далі «визволителі» перекаляли все на повстанців, та й годі. Згодом, на місці хутора поставили величний обеліск, на якому викарбували прізвища всіх розстріляних жителів. Що вони, мовляв, загинули від рук українських буржуазних націоналістів і, що «Родіна» їх не забуде. Ні більше, ні менше! А таких випадків по нашій нещасній Україні було десятки. «Визволителі» це уміли робити і робили, як бачите, досконало.

*Січень, 2003 р.
Левко Паращак*

* * *

ПОВСТАНСЬКА ПОМСТА

Гонитва за нашою сотнею тривала вже третій тиждень. Зупинимось, було, десь на відпочинок, а чекісти вже тут як тут. Одне слово, ми падали з ніг від утоми, бо не було можливості перепочити від оборонних боїв та від нескінченних маневрувань по лісах та селах Тернопільщини. А тут як на зло почались осінні дощі. Якось за такої погоди прибули ми опівночі на один із хуторів Шумщини. Мокрі, промерзлі хлопці розбрелися по хатах і, не чекаючи вечері, поснули мертвим сном. Сотенний ніяк не міг виставити вартових, бо сотня лежала покотом. Отож я, будучи фізично здоровим і натренованим, сам зголосився від своєї чоти стати на стійку, однак з тим, що через дві години мене змінять.

Ніч була темна, і накрапав дощ. Минула година, друга, третя, а зміни мені нема і нема. Сійку я покинути не маю права, аж поки не прийде зміна. І тут я, хоч яким був витривалим, але все-таки не витримав і, спершись на тин біля крайньої хати, незчувся як задрімав. Не кажу, що заснув, бо чітко почув, як у сусідньому селі, яке ми під вечір покинули, раптово загвалтували собаки, почулось голосіння жінок, роздався крісовий постріл. Сумніву нема – чекісти йдуть по наших слідах. Не довго думаючи, я побіг до хати, де ночував сотенний. Господи! Біля хати стійкового нема, а в хаті всі сплять як убиті. На долівці – стрільці, нахиливши голову на стіл, де блимав каганець – черговий, а за столом на лавці – сотенний. Розворушивши сотенного і чергового, піднявши

хлопців, ми стали бігати по хуторі від хати до хати і будити інших. Нарешті, десь за півгодини, вдалося нам підняти сотню і виступити з хутора. Заглибившись у ліси, ми на світанку зупинились, щоб підкріпитись харчами, які вдалося нам заготовити на хуторі. Тут нас наздогнав заплаканий хлопчина, який примчав на коні і повідомив сотенного про страшну новину. П'яні чекісти і стрибки, які зайняли після нас хутір, замордували декількох чоловіків і згвалтували усіх жінок і навіть малолітніх дівчаток. Ця вістка приголомшила всіх, і тут сталося непередбачене. Досі дисциплінована сотня раптом збунтувалась.

- Досить маневрів, друже сотенний! Веди нас на ворога!
- Смерть босякам!
- Смерть чекістам!
- Смерть! Смерть!

Сотенний, заспокоївши сотню, зібрав чотових і розробив з ними план дій.

– Негайно виступаємо й влаштовуємо засідку на броді через річку. Іншої дороги тут немає і ворог, переслідуючи нас, мусить прийти до цього броду. Хлопця-верхівця відправляємо назад на хутір, щоб «доніс» чекістам, що бачив нас по ту сторону річки, коли повертався додому від родичів із сусіднього села, у яких відчора гостював. Сказав, що ми направились до села N.

Все так і сталося. Вже після обіду біля двадцяти підвід із п'яними карателями з'явились на переправі. Деякі вже перейшли в брід річку і вибрались на другий берег, а деякі ще тільки підходили до броду і стали переправлятися. І ось сотенний дав ракетою сигнал до бою. Дружно вдарили повстанські кулемети, зацокотіли автомати, рванули десятки гранат. Закипів бій. Страшний бій, бо ворог був оточений з усіх боків. Ці підводи, які вже переправились на другий берег, поспішно розвернулись і помчали назад до броду. Посеред річки перемішались із зустрічними підводами і в тому хаосі усі опинились під шквальним перехресним вогнем повстанських кулеметів. Лічені хвилини – і вороги своїми мертвими тілами загатили річку, яка на броді була не глибока. Вона кипіла від куль та осколків і стала червоною й густою від крові п'яної зграї. Перекидалися підводи, іржали схарапуджені коні, які падали і конали разом з ворогами у кип'ячій і кривавій воді.

- Бий босяків! Бий московську наволоч!
- Смерть яничарам! – лунали крики повстанців.

І ось сотня кинулась в рукопашний бій: кололи багнетами, били прикладами, душили руками. Деморалізовані п'яні вороги майже не чинили опору. Землячки-стрибки повзали по воді на колінах і, піднявши руки, благали пощади. Та дарма: прощення не було нікому. Раптом із високого гранітного острівця вдарив кулемет «Максим». Бив, не розбираючи, по своїх і по чужих, що змішались у рукопашній схватці. Сотні довелось залагти. Оскільки я на той час був майже під самим острівцем, отже поза сектором обстрілу кулемета, то й ризикнув його «зняти». Підібрався якнайближче і, взявши гранату, кинув її високо вгору для того, щоб вона впала саме на острівець. Це було досить ризиковано, бо не було часу примірятись, щоб точно попасти в ціль. Але нарешті прогримів вибух і високо вгору полетіли останки кулемета і обслуги. Недалеко у воду впало колесо від «Максима» і... чобіт з ногою кулеметника. Нога ще деякий час підстрибувала біля мене. Мене знудило. Бій закінчився тим, що рота карателів разом зі своїм командиром була повністю знищена – до ноги! Так ми помстились за смерть людей на хуторі, за наругу над нашими жінками та дівчатами. Забравши деякі трофеї, тобто зброю та омуніцію, а особливо чекістські оперативні документи, в яких була вказана агентурна сітка терену, прізвища і псевда сексотів, ми поспішно відійшли в інші терени.

А ще через місяць, із настанням холодів і ворожою блокадою, сотню довелось розпустити. Ми пішли, як тоді казали «під землю», тобто у заздалегідь підготовлені криївки, де змогли пережити зиму, а навесні знову стати до активної боротьби.

*Розповідь учасника тих подій
опрацював Левко Парашак.*

Березень 2003 р.

* * *

«БОЧКА ПО-МОСКОВСЬКИ»

Зиму з 1944 на 1945 рік довелось нам сидіти в основному по криївках, бо Тернопільщиною гуляла «червона мітла». Своїми гарнізонами, мов лишаями, заповнили чекісти усі села та хутори. Але ми таки не просто переховувались, ми – працювали. Друкувались тисячі листівок, бюлетнів, газет спеціального формату і на відповідному папері. Через наші зв'язки курсувала пошта своїм, а також сусідніми теренами. Коли дозволяла погода, то наші боївки виходили на акції, ходили у розвідку зв'язкові. Зв'язковими зазвичай були літні вже люди або ж навпаки малолітні ентузіасти. Так однієї березневої ночі пішов у розвідку і мій батько (ми цілою родиною були у підпіллі – батько, мати, сестра і я). Цього разу не поталанило старому, бо вже на другий день у сусідньому селі впізнав його землячок-юда, що ходив у стрибках. Чекісти схопили батька і стали допитувати. Розпитували де знаходиться наша боївка, де переховується наша мати, сестра і я. Мовчав батько, витерпів усі муки, хоч які методи катувань не випробовували на ньому – все витримав. Навіть коли підвішували його шнуром, пекли гарячим залізом п'яти, заганяли голки під нігті – все переніс, все витерпів. Міцний був чоловік, нема тепер таких. Тоді оті бузувіри влаштували йому «бочку». Повезли батька з району ніби до обласної тюрми, а по дорозі через ліс ніби напали на них повстанці. Зчинилась стрілянина, де попадали убитими чекісти, загорілась машина, згорів живцем шофер... «Переможці», лжеповстанці вихопили зв'язаного батька з палаючої автомашини і тут його «випадково» впізнав один з повстанців.

– Дядьку Кириле, що з вами зробили оті катюги, Господи?! Але вони вже одержали по заслугі... Де ж ваш Грицько? Та як він допустив до такого, що вас схопили і так страшно скатували?! О-й-ой-ой!.. Розв'язали батька, перебинтували, нагодували, одне слово – наші хлопці. Один з них, такий ласкавий, знайомий неначе...

– Куди вас відвезти, дядьку Кириле? Вас треба лікувати. Найкраще було б до Грицька. Адже син-таки... Де він? – ніби між іншим запитав отой «знайомий».

– Та він тут, недалеко, – відповів батько, – тут усі наші... На хуторі...

– То ходімо мерщій, покажуть, куди саме іти.

Дбайливо, на ношах, понесли батька на хутір і він показав криївку, де сидів я з Кушовим Косою та політпрацівником

Джмелем. Показав також другу криївку з друкаркою Орисею та медсестрами – матір'ю і сестрою Катрею і третю показав, в якій були два бойовики. Як голодні вовки накиннулись чекісти на криївки. Першою стали брати ту криївку, де був я, Коса та Джміль. Запропонували нам здатись, а коли Коса у відповідь дав чергу з автомата, чекісти закинули в люк батька.

– Давай, старий бандюго, скажи своєму синку, чтобы здался живим.

Упав батько у тунель і простогнав крізь сльози:

– Стріляй у мене, синку! То я продав вас... Не розгадав провокації.

– Заберіть старого, – гукнув Коса, – ми здаємося!

Витягли вони батька, а слідом за ним з люка виглянув Кущовий і знову вдарив чергою по чекістах. Тоді чекісти закидали тунель газовими гранатами. Мені перед тим Коса доручив перевірити, чи можна вийти через запасний вихід в яр. У яру теж стояли в засідці чекісти. Поки я проповз тунелем туди і назад, то в темній криївці натрапив на нерухомо лежачих своїх друзів. Чи були вони задушені газом, чи встигли самі пострілятися – не знаю. Я теж став задихатись і, як крізь сон пам'ятаю, що хотів застрелитись з нагана, але тільки поранив себе в шию і знепритомнів, отруєний газом. Отруїли газом і другу криївку, де були мати з сестрою і друкарка. Друкарка, правда, встигла знищити документи і застрілилась сама. Матір і сестру взяли непритомними, але як і мене, живими. На третій криївці чекісти попеклись, бо хлопці якимось чином почули стрілянину біля наших криївок, вибрались на поверхню і прийняли бій. З кулемета «Дехтяря» положили купу босяків, але й самі загинули. Мене витягли з криївки напівживого. Я онімів, оглух і майже осліп, не міг також встояти на ногах. Почав говорити заїкаючись десь аж через рік, вже у таборі. Ходити, правда, почав на палицях ще у тюрмі, але був глухий як пень.

Недобачаю і недочуваю, як бачите, ще й досі. Як вели слідство, що там писали у протоколах – не знаю. Досить того, що дали мені двадцять років каторги. З них я «чесно» відсидів п'ятнадцять років. З батьком зустрівся у Норильських таборах, де він бідолаха і помер. Мати й сестра сиділи у Тайшеті. У 1960 році я звільнився і прилаштувався у Кривому Розі. Маю сім'ю, там і доживаю віку.

*Розповідь довголітнього політ'язня Грицька Л.
опрацював Левко Парацак*

Березень, 2003р.

ВОЛИНСЬКЕ ПОЛІССЯ, 1946 РІК

На подвір'я станиці влетів на змиленому коні зв'язковий.

– Друже станичний!

– Що таке?

– Біда, друже станичний! Взяли Сулиму!

– Де? Коли? Як?

– На хуторах... годину тому... у криївці.. газом... з ним ще чотирьох... Весь повітовий провід... Бери мого коня і гони на Заболоття! Там розташована сотня. Скажи сотенному...

За хвилину, на свіжому коні, зв'язковий мчав на Заболоття.

Дві доби сотня блокувала три дороги, якими більшовики могли повертатися до району.

Нарешті стежі доповіли:

– Ідуть!

– На повороті дороги, за трясовиною, валіть дерева, а коли обоз увійде вглиб лісу, валіть дерева і зробимо позаду засідку у «глибокій дорозі», де обабіч круті береги. Стріляти тільки впритул, щоб часом не поранити арештованих друзів. А взагалі, готуйтесь до рукопашного бою. Починати бій після сигналу, – розпорядився сотенний.

І ось коротка черга сотенного по першій підводі – і сотня з усіх боків кинулась в рукопашний бій.

– Бий босяків!

Криком і стогоном наповнився ліс. Стріляли тільки впритул. Прикладами та багнетами нищили ворогів. Бризкала кров...тріщали черепа і кістки... Підводи налітали одна на одну. Озвірілі коні, ламаючи ноги, переміщались з людьми, падали і бились в агонії, люди теж... Десь розірвалась граната... Через півгодини страшного рукопашного бою з десятком червонопагонників стояло з піднятими руками в оточенні повстанців. На колінах просили пощади «стрибки». Решта конала в дорожній пилюці. Двох арештованих офіцери встигли розстріляти, а Сулимі, капітан, який спеціально стеріг його, вистрілив з пістолета в рот, та куля вийшла нижче лівого вуха. Живий Сулима, випльовуючи вибиті кулею зуби і кров, з ножом в руці розмовляв з капітаном, якого хлопці взяли живим. Розстріляли всіх офіцерів – чекістів, а також деяких «стрибків». Полонених червонопагонників і решту «стрибків» відпустили. Багато документів потрапило в руки повстанців, що дало можливість

виявити ворожу агентуру в підпіллі. Довго ще воював Сулима, аж влітку 1953 року його вбили вороги.

*Від політв'язня Артема Матвійчука
записав Левко Паращак*

Норильськ, 1954 р. Кайеркан

* * *

РОЗПОВІДЬ СТАРОГО ПОВСТАНЦЯ

Слухаю, хлопці, як ви тут розповідаєте про свої пригоди, про те, як ви колись, десь перелякались, і що з вами тоді відбувалось. Все це, звичайно, могло бути, але послухайте, як я колись налякався. Та хіба один раз зі мною таке було? Ходив я в боївці не багато не мало, а цілих десять років. Був чотири рази поранений, брав участь у десятках боїв. Не раз бував у рукопашних боях, коли дивишся ворогу у вічі, бачиш, як він від твоєї руки помирає... Здавалося б, що вже можна було забути, що таке страх і все-таки... Настали, хлопчики мої любі, страшні 50-ті роки. Москалі проникли у наше підпілля. Почались провокації, почастишали засідки і в кожному бою хтось із наших хлопців гинув. Залишилось із нашої боївки, яка нараховувала колись 25-ть хлопців, тільки троє. Провідник, який був вже шість раз поранений, кулеметник – Гриць і я. Я завжди ходив з крісом, а стрілець з мене був, хлопці, ще такого пошукати. В коробку сірників я попадав на льоту... Вірте, або як хочете. В екстремальних умовах я швидко орієнтувався і завжди стріляв першим, тому і тримав мене біля себе провідник. Ну, а Гриць, то був чудо-парубок. Високий, кучерявий, спритний і сильний, як тур. Одним словом, красень! Не гнівайтесь, але між вами такого нема... Кулемета «Дехтяра» носив, як автомата на шиї та ще й торбу із трьома запасними дисками.

Настала осінь 1951 року. Дощі, мряка. Ну, самі знаєте, що це таке в наших поліських болотах. Чекісти, при допомозі провокаторів, вивчили добре наші стежки-доріжки. Загнали нас, затравили, як вовків. У селах і хуторах ми вже не їли, бо чекісти давали людям якісь порошки і силою чи підкупом заставляли підсипати нам до харчів. Засинали хлопці, як після наркозу, на ходу. Багато друзів попались в такий спосіб. Ми теж відчували на

собі дію отих порошків, стали ми якісь в'ялі, сонні... Провідник заборонив їсти в хатах і наказав забирати харчі з собою, і десь там, уже в лісі їсти. Біда та й годі. Але слухайте далі. Приблизь ми на маленький хутірець, щоб запастись харчами. Провідник із Грицем зайшли до крайньої хати, а я став на варті. Присів навпочіпки під тином і не зчувся, як задрімав, бо не спав уже дві доби. Ніч була темна, і збиралось на дощ. Схаменувся, коли щось біля мене зашаруділо. Місяць якраз вийшов із-за хмари, і я побачив, що навпроти мене, отак лицем в лице, москаль, вибачайте, опускає штани і сідає... Не знаю до сьогодні, що зі мною стало, я тримаючи кріса в руках, а москаль автомат на грудях (він теж мене побачив), замість того щоби стріляти чи кинутись один на одного, ми в один голос заревіли: «А-а-а-а!!!».

– Что там такое?! – почулось з дороги.

Москаль приставив палець до вуст і підхопивши штани, гукнув:

– Да нічево... собака полудохлая здесь, што лі...

– Во дайош, мать твою! Га-га-га! Почувся регіт і матюки з дороги. Москалисько, піддержуючи штани, побіг до своїх. Мені пересохло в роті, і кашкет піднявся на голові... А ви кажете, що там щось з вами було...

Настав 1952 рік. Через неодноразові облави і переслідування, ми змушені були залишити свої терени і на якийсь час відійти в глибину лісів, щоб там перебути доки москалі не знімуть блокаду та облави. У найближчих хуторах запасились ми харчами і вирушали в Поліські хащі та болота. За ніч пройшли ми біля 15-20 кілометрів. Розсвітало. Низько, понад трясовинами, простелився туман. Провідник йшов попереду, бо добре знав стежки в болотах. За ним Гриць, а потім я, несучи мішок з харчами. Кріса, як завжди, я тримав у правій руці, а лівою – піддержував мішок на плечі. Раптом, як сніг на голову, впали на нас москалі. У маскхалатах і, видно, якісь спецвідділи, бо не стріляли, а кинулись на нас в рукопашну. Я не встиг вистрілити, бо одною рукою тримав мішок з харчами, а москаль блискавично вдарив мене ногою в пах. Від різкого болю я мимоволі нахилився, випустивши мішка на землю, а чекіст ще додавив прикладом автомата по голові. Кров залила мені очі і я, як підкошений, звалився на землю, на якусь мить, втративши свідомість. Опам'ятався, коли на мене щось важке впало. Це Гриць прикладом «Дехтяря» розчерепив моєму нападнику голову. Ще два чекісти вчепились до Гриця, але його не так легко було взяти. Кулемет випав йому з рук, а чекісти вже

душили його ременем від торби із запасними дисками. Мені дзвеніло в голові, крутився світ, але я таки підвівся і, вхопивши кріса за цівку, як дрючком уперіщив одного із чекістів по голові. Хруснула голова, як кавун, і він простелився на стежці. Другого, Гриць за той час почастивав кулаком, а кулак в нього був слава Богу, що голова йому зникла десь в гімнастерці, тільки кров звідтам бризнула... Дригнув ногами і затих... Десь впереді почулись короткі автоматні черги і матюки москалів.

– Провідник! – прохрипів Гриць і, вхопивши кулемета, кинувся туди. – Я за ним.

На галявині лежали два чекісти, один ще стогнав і качався по траві, спливаючи кров'ю. Три інші зв'язували лежачого на землі провідника. Гриць чергою з кулемета положив всіх трьох... Я тим часом «допоміг» тому, що качався. Провідник був непритомний і вже зв'язаний. На голові кривавила рана. У нас, з Грицем, теж були розбиті голови – вміли бити, собаки.

Опам'ятавшись, провідник крикнув: – «Тікаймо!!! На Вільховий острівець! Негайно!!! Ми оточені! – і знову знепритомнів. Гриць підхопив його на руки, як дитину, а я кулемета, харчі, торбу з дисками і свого кріса, і ми кинулись в болота, в нетрі, бо десь зліва почувся гавкіт собак. Це, мабуть, йшла облава. По коліна, а місцями по пояс у воді і болоті, ми нарешті добрались до того острівця і заховались в гущавині. Там перев'язали рани, як могли і сиділи чотири доби, поки не пройшла облава. Добре, що мали харчі і на острівці був чималий стіжок сіна, де ми сховались від дощу і холоду. Мене нудило і почалась блювота, провідник теж почувався зле. Грицеві не бракувало нічого. Та куди нам до нього... А у харчах, мабуть, був таки наркоз, бо першу добу ми спали непробудним сном. А загалом, хто його знає.

Зиму на 1953 рік ми перезимували в криївці. Навесні знову почалась за нами погоня. Всі зв'язки були провалені, куди не підемо – всюди попадаємо на засідку. Залишився лише один зв'язковий – Чавун. Але і той при зустрічі заявив, що вже й за ним чекісти слідкують. На днях, мовляв мусив знищити провокатора – фінагента, і що тепер мусимо забрати його з собою. Провідник запитав:

– А з чого ти взяв, що фінагент був провокатор?

– Я його розкусив! То був гад! Сексот!

Чавун був відчайдушний хлопака, років тридцяти п'яти. Часто виконував атентати. Знищив позаторік сексота, який наробив нам

багато шкоди. Торік, білим днем, у районному центрі убив суддю і прокурора. Одним словом, виконував все, що провідник йому наказував, а тут самочинно убив людину. Це провідника насторожило, бо фінагент був свій хлопець, і між іншим, знав про ту криївку, де ми зимували. «Що будемо робити хлопці? – запитав провідник, – як ви думаєте, чи може бути Чавун провокатором? Ми з Грицем категорично це заперечували. Після деякого вагання, ми прийняли Чавуна до себе. Як нас переслідували до того, так переслідували і далі. Вся наша робота зводилась до того, щоб тільки прохарчуватись. Ми вибивались із сил, не було в нас ні дня, ні ночі. По селах і хуторах стояли застави. То тут, то там попадались наші друзі, і всі на харчах, в яких підмішували снодійні порошки. Засинали хлопці, а чекісти підбирали їх без бою, без стрілянини. Наступила і наша черга. Голодні і мокрі прибились ми до Чавунового хутора. Пішов він у розвідку і повідомив повернувшись, що навкруги тихо і не чути про москалів. «Ходімо до мене» – запропонував. Пішли ми. Провідник зайшов у клуню і приліг на сіні. Вже другий день у нього була гарячка, (що не кажіть, шість раз поранена людина). Гриць з кулеметом став на варті, знадвору, біля дверей. Чавун пішов до хати приготувляти харчі. Я попросився, щоб відпустили мене до світанку додому, адже хутір мій за п'ять кілометрів звідси. Була темна тиха ніч. Я обережно підійшов до хутора і став пробиратись до своєї хати. Кріс на поготові. Ось і хата. Раптом я об щось зачепився – перетягли через дорогу мотузку, гади. Я падаю на землю, кріс мимоволі випав мені з рук... Тут на мене навалилось із п'ять москалів, вдарили по голові, зв'язали руки й ноги, а в рот запхнули мого кашкета. Кинули на підводу і повезли. Тим часом, Чавун запропонував провідникові і Грицеві щось перекусити.

– Нічого їсти не будемо, забирай харчі в мішок і, як тільки прийде Арсен (тобто я) відійдемо до лісу, – сказав провідник.

– Ви що, мені не довіряєте, друже провідник? Ви ж хворі, випийте хоч склянку сметани...

Не здержався провідник, випив сметани і заснув на сіні.

– А ти, Грицю, не перекусиш – таки чогось? – запитав Чавун, вийшовши з клуні на двір.

– Тобі сказано, що їсти в селі не можна, чи ні? – відрубав Гриць.

Чавун крутився по дворі, заходив до хати, то знову до клуні. Зайшов Грицеві за спину і з нагана вистрілив йому в голову. Упав Гриць на порозі клуні... Чавун вийшов на підвір'я і ракетою дав

знати чекістам. В скорому часі під'їхали вони підводами і забрали сонного провідника, і мертвого Гриця до району. Мене привезли раніше. Занесли до великої, ясно освітленої хати і кинули, вийнявши кашкета з рота на підлогу. Пізніше, занесли сонного провідника і положили збоку біля мене. До його автомата вложили порожнього диска і знову повісили йому на шию. Тоді, з маленької пляшечки дали йому чогось понюхати, він закашлявся і проснувся. Глянув кругом себе, вхопив автомат, рванув замком, та дарма...

Ха -ха-ха! – зареготали чекісти, а Провідник побачивши мене, скрикнув:

– Арсен! Хто продав?!

– Не знаю, – простогнав я.

– Це я, друже провідник! Це я! – У дверях появився усміхнений Чавун: «П'ять років я вже працюю у МГБ, а ви й не знали, довіряли мені... Ха-ха- ха!

– О, гад! – застогнав провідник і, кинувши автомата в Чавуна впав на підлогу.

Дали нам, обидвом, вищі міри. В смертній камері ми разом чекали рішення Верховного суду. Договорились, що, як комусь із нас залишать вирок в силі, то у туалеті, з правої сторони дверей, у щіліні, покладемо зламаного сірника. Першим викликали провідника, днем пізніше мене. Мені замінили «вишку» на двадцять п'ять років, а в туалеті у щіліні з правого боку дверей, я знайшов зламаного сірника... А, ви, кажете: «Волосся вам з переляку стало дротом, а той» стовпом став», заїкатись став, а інший...: «Ех! Дайте, хлопці, закурити», – зітхнув важко старий повстанець, махнув рукою, а з очей покотилась сльоза.

Минуло сорок чотири роки з того часу, як в Норильському таборі N розповідав ось цю історію старий повстанець-поліщук, а я донині, як живих, бачу провідника, красеня-кулеметника Гриця, гидкого провокатора Чавуна, ну і, звичайно, старого повстанця Арсена.

Опрацював Левко Параццак

Січень, 1998 рік

* * *

ЛИШ БИ УКРАЇНА БУЛА

3-го серпня 2003 р. Волинь.

У центрі Луцька, біля драматичного театру, з самого ранку стали збиратися люди. Переважна більшість – сивочолі ветерани, як чоловіки, так і жінки. Деякі з них у повстанській формі. Зібрались вони з приводу 50-ти ліття Норильського повстання. На площі біля пам'ятника Лесі Українки фотографуються старі побратими, адже деякі зустрілися вперше після кривавих подій у Норильську 1953 року.

– Здоров був Іване!

– Доброго здоров'я! З ким маю честь?

– Івасю, ти що не впізнаєш мене?

– Пробачте, ні...

– А «малого» Петра ти знав?

– Господи, Петрусю?! Як це я? Вибач старому дурню! Не признав тебе. Стільки ж літ минуло... Як твоє здоров'я, як життя?

– Та що там здоров'я, братику, що там життя – лиш би Україна була!

– Хто з «п'ятого»? З «п'ятого» хто? Ви, з «п'ятого»?

– Ні, я з «Медвежки», з «першого».

– А я з Кайеркана.

– А я з «четвертого».

– Я теж з «четвертого». А хто ви, пробачте?

– Та Василь я, Василь!

Обнімаються старі друзі, цілуються і кризь сльози згадують:

– А пам'ятаєш, як під час повстання чекісти положили нас на землю, а самі йшли лавою і сікли з автоматів по тих, хто не встиг прилягти?

– Так, але поки ми прилягли, то вони стріляли впритул по нас. Хлопці падали, як трава і вмирали з криком: «Слава Україні!» Скільки їх тоді впало, один Бог знає...

– А пам'ятаєш, як латиш Петрас схопився із землі і вирвав автомат з рук чекіста, і як його тут же зрешетили чергами?

– Пам'ятаю, а як же... Погинули хлопці, як герої і ніхто не знає, де їхні могили, де їх похоронили чекісти.

– Хто з «третього»? З третього, хто?

– Я з «третього». А ви хто?

– Господи, живий друже?

– Слухай, а пам'ятаєш цього блатного, зсученого урку, що добивав фінкою наших поранених друзів, які вже не могли вивізти разом з нами за зону і яких ми не могли підібрати? Деякі нещасні ще кричали: «Не покидайте нас, друзі!»

– Пам'ятаю, брате, пам'ятаю... Не раз серце обливається кров'ю. Я ту суку пам'ятаю добре. Муханов його прізвище. Його, гада, спеціально випустили чекісти, щоб дорізав поранених, що він віртуозно і робив, перерізаючи нещасним горло ножем.

– А ми нічого не могли вдіяти, не могли захистити, бо лежали під дулами автоматів за зоною. Попробуй, підведись!

– А хто пам'ятає, хто був тоді в Дудінці на пересилці, як у помирав колишній советський генерал, який був штабним працівником в УПА? Десь тут, на Волині, його в бою пораненого взяли в полон у 1947 році большевики. Засудили до страти, але потім смертний вирок замінили на двадцять п'ять років таборів. Ніхто не пам'ятає, яке його прізвище і де його полонили?

– Я чув про цей випадок, але на жаль, докладно не можу розповісти, адже стільки літ минуло. Знаю тільки, що то був жид, якого полонили німці, а наші хлопці його звільнили з німецького табору. Розповідали також, що як помирав, то просив наших хлопців, які на той час були у санчастині, що як повстане Україна, то щоб згадали і його, бо він теж гине за Україну. Спогади, спогади...

– А пригадуєш той бій? Ти ж був тоді, правда?

– Так, був. Там мене пораненого і взяли чекісти.

– А мене в криївці, газом.

– А мене наркозом на хуторах, коло Любомля. Продано. Провокація.

– Господи, невже це було насправді?

– Проминуло все, наче й не було.

– Та й ми вже на відході...

– Нічого, друзі, добре, що Україна самостійна.

– Та не зовсім вона така, як хотілося б...

– Чи зустрінемось ще коли-небудь?

– Хто знає, хто знає...

– Кріпись братику, дасть Бог, зустрінемось ще.

– Ой незнати, бачиш, який я став? Мені лиш би Україна була... Лиш би не продали її знову... Бачиш, що робиться?!

А ось зустрілись жіночки, голубки сивенькі, колишні підпільниці, подруги по Норильському повстанні, і знову спогади, і

сльози, і розмови про Україну та про її долю. Господи, які страждання перенесли ці жіночки, ці сивочолі чоловіки, та вони й досі не признані на державному рівні! Наше недолуге керівництво надає звання Героїв України всяким пройдисвітам, людям, що не мають у душі нічого українського і ніколи його не мали. Вони навіть мови української не знають. Вони, оці перевертні, оці духовно «порожні» люди, тільки те й роблять, щоб цю Україну розтоптати і знову продати. А ці нещасні, що вмирили з іменем України на вустах, ці, що своїми кістками вимостили шлях по Сибірі, ці, що чудом залишились в живих – вони й досі упосліджені, обпльовані!

*Вересень, 2003 року
Левко Паращак*

* * *

ДОЛЯ ЛЮДСЬКА

Ні, я не місцевий, я родом з Яворівщини, що у Львівській області, а тут, на Волині, вдалося мені прописатись, бо в своїй краях, після звільнення у 1956 році, мені у прописці категорично відмовили. За що сидів? Та за те ж, за що сиділи усі, хто не впав у боях чи то з німцями, чи із совєтськими «визволителями». Така вже доля нашого покоління. Ще за німців, у 1942 році, я вступив до ОУН і брав активну участь у підпільній роботі. В 1943 році взяли мене німці на примусові роботи до так званого «Баудінсту», звідки я, не стерпівши знущань, втік. Додому я не повернувся, а вступив до УНС-у (Українська Народна Самооборона), що якраз тоді організувалася біля Перемишля, де я був на примусових роботах. Вдома навіть батьки не знали, де я знаходжуся. Одним словом, взяли на роботу для ремонту доріг і мостів. Проїшовши відповідний вишкіл, наші відділи займались самообороною в повному розумінні цього слова. Німцям потрібна була робоча сила. Отож, вони разом з польською поліцією влаштували облави на наших селах і забирали молодь до Німеччини. При цьому грабували селян, забираючи хліб і худобу. Довелося нам захищатись зі зброєю в руках. Влітку 1944 року, коли наближалася лінія фронту, нас у Карпатах обступили німці, й після дводенного бою ми змушені були розсіятися і вибиратися з оточення малими групами. При цьому нам був даний наказ, що як тільки фронт

перейде за межі України, зібратись у відповідному місці, щоб продовжити боротьбу вже з новим ворогом. І ось, коли совети «визволили» моє село, я був якраз вдома у батьків, і щоб не наражати їх на небезпеку, погодився на мобілізацію. Провівши з нами сякий-такий вишкіл, «визволителі» кинули нас на фронт ще таки у Карпатах, де вже у перший день я був поранений в ноги і опинився в госпіталі у місті Яремче. У тому госпіталі я познайомився з двома нашими хлопцями, що разом зі мною лікувались. На фронт вони потрапили так само як і я. Отож, ми домовились, що при першій нагоді ми перейдемо до УПА. Обидва вони були місцевими членами ОУН. Коли нас після лікування сформували і озброїли, щоб кинути знову на передову, ми втекли до лісу. В скорому часі нам пощастило зв'язатись з місцевим підпіллям, і ось ми вже серед повстанців. Оскільки я був умовним керівником нашої групи, то мене, звісно, через декілька днів почала перевіряти Служба безпеки. Старший есбіст Очерет чомусь запідозрив, що я провокатор і умисно засланий чекістами у їх боївку. Двох моїх друзів, що були місцевими, незабаром перевірили і дали їм спокій. Зі мною почалась прикра історія. Родом я аж з-під Львова, добре вишколений і обізнаний з підпільною роботою. Це й стало, мабуть, причиною, що Очерет запідозрив ніби моя розповідь – легенда чекіста-розвідника. Взявся він за мене не на жарт. Катував мене Очерет, як то кажуть, безбожно, вимагаючи, щоб я «признався». На останньому допиті, коли мене роздягли і посадили на вугілля пригасаючої ватри, я втратив свідомість. Прийшов до тями у сільській хаті, де милосердна газдиня вже лікувала мене. Розповідала, що тиждень тому мене принесли на ношах повстанці і наказали лікувати. Лепська то була знахарка, повинен я сказати, бо вже за два тижні мої рани почали гоїтись, і я вже міг на милицях пройтися по хаті. А ось одного дня, на світанку, забігла моя рятівниця до хати і повідомила, що по селі ходять чекісти з обшуком. Хата, де я лікувався, була під самим лісом, і я вирішив, щоб не накликати біди господині, перебрatись до лісу й там у гущавині перечекати це нещастя. Вхопивши шинель і кріса, я пошкандибав до сіней, щоб через задні двері вийти у садок, а звідти до лісу – рукою подати. Тільки-но я відчинив двері, як мене вхопили чекісти і скрутили руки. Про якийсь опір не могло бути навіть мови, бо я ледве на ногах стояв. І ось я знову на допитах, тепер уже чекістських. Господи, Боже ти мій!!! Що вони зі мною робили!

Знову катування, знову ті самі муки. Минув день, другий, рани, що вже були затягнулися, закровили знову, я весь опух, піднялась температура. Голова, спина, руки, ноги – одне місиво. На допити мене тягнули волоком. І сталось чудо: я перестав відчувати біль, як то кажуть, задубів, і нарешті втратив свідомість. Коли приходив до тями, то пам'ятаю, що сказав слідчому хто я і звідки, і як потрапив до УПА. Що там були разом зі мною: Дуб, Береза, та Очерет; решту повстанців не знаю, бо не встиг познайомитися. Присудили мені п'ятнадцять років каторги і відправили етапом до Караганди. Там в таборах я довго ходив у інвалідах, але таки видряпався, і вже у 1952 році відправили мене до Норильська. У третьому каторжному я був під час повстання. Там ще раз був поранений, але друзі врятували мене. Звідти я у 1956 році звільнився. Але слухайте далі. У тій же третій зоні я зустрівся з хлопцями із Станіславської обл., саме з тієї місцевості, де мене арештували. Коли я запитав, чи знали вони старшого есбиста Очерета, вони відповіли: «Отого гада ми знали добре. То був чекіст, засланий ще за німців у наше підпілля. Його аж у 1947 році «розкусили». Наробив він біди чимало. Тероризував невинних людей і звів зі світу не одного чесного члена чи прихильника ОУН. Але врешті-решт попався і одержав по заслугі». Почувши це, я, повірте, заплакав. Заплакав із жалю до себе, бо ж стільки мук переніс, ніби від своїх-таки друзів. Але також плакав із радості, що таки є Бог на небі, що таки викрили нелюда-чекіста, а також всю советську криваву систему, що у такий спосіб дискредитувала нашу священну визвольну боротьбу.

Господи, слава тобі!

Розмова двох незнайомих мені людей, свідком якої я несподівано став, схвилювала мене. Отож я, як міг, так і описав почуте.

*Волинь. Луцький драматичний театр,
під час відзначення 50-ліття Норильського повстання*

*Серпень 2003 р
Левко Параццак*

* * *

СТАЮ ПІДПІЛЬНИКОМ

– Люди-и-и! Облава-а-а! Гляньте, німці село оточили! Мабуть, молодь до Німеччини будуть забирати. Господи, що робити? – заметушилися по вулицях люди, залаяли собаки.

– Тікаймо!

– Куди тікати? Уб'ють прокляті...

І справді в горішньому кінці села пролунали постріли, заголосили жінки. Із сільської управи пішли поміж хатами післанці з повістками. Ось і мені вручили повістку:

– Не поїду!

– Ой, синку, буде біда. Уб'ють німці. Краще їдь.

– Не на Сибір, не до тюрми забирають – на роботу і, дасть Бог, не на вік, – умовляв мене батько.

– Якась кара Господня! Один монгол пішов, другий прийшов. Ото «визволителі» – шляк би їх трафив!

Мати заломивши руки, стояла перед образами і шепотіла молитву, а сльози градом котилися з очей.

– Готуй, стара, харчі, годі тобі плакати.

Мати мовчки приготували торбу, і я, попросившись із старенькими, пішов, тамуючи сльози, до управи. Тут я вже застав добру сотню дівчат і хлопців в оточенні поліцаїв, що тримали на поводках собак – вівчурів. Заплакані дівчата, похнюплені хлопці перемовлялися з батьками, які стояли збентежені, неподалік. Нарешті, вже під обід, вийшли з управи якісь начальники, щось «прогарчали» по – німецьки до солдатів і поліцаїв, а ті криком і орудуючи прикладами, почали шикувати нас по п'ятеро в колону. Поступила команда вирушати. Заголосили матері, закричали діти, поліцаї на пострах почали стріляти і травити людей собаками. Під цей лемент, голосіння, стрілянину і гавкіт псів повели нас німаки із села. По дорозі до Бережан, до нас долучали людей із інших сіл, так що до міста назбиралось нас близько тисячі чоловік. Вже і станція недалеко. Заметушилися німаки, підганяючи колону, що розтягнулася по вулиці. Знову на пострах почали стріляти. Везуть, гади, як на погибель. Треба тікати! – вирішую раптово.

Дорога круто повертає вправо. Початку колони і передніх конвоїрів не видно. Задніх конвоїрів теж не видно. На узбіччі дороги стоїть автомашини із знятим переднім колесом. Колесо лежить на землі, коло нього насос... шофера немає. Я крайній у п'ятірці... Миттю виступаю з колони, торбу кидаю під машину,

беру насос і починаю накачувати колесо. Колона тим часом мене проминула і зникла за поворотом. Я за торбу, і в перший провулок. Разом з перехожими пішов по при залізницю. З ліва від мене був якийсь лісосклад, загороджений колючим дротом. Бачу, що там жиди під наглядом німаків штабелюють колоди. Раптом поміж них впізнаю касира з нашого лісництва Шльому Миля. Страшний, худющий як смерть Шльома, із десятком таких як сам, нещасних невільників, котять колоду на штабель. Дочекавшись, поки німець на вищій повернеться в сторону, я розмахнувся і кинув торбу з харчами через загорожу, при цьому гукнув: «Пане Миль, візьміть це вам!», а сам пішов, не оглядаючись. Німці жорстоко карали за такі речі, тому я квапився відійти як найдалше. «Синку, чий ти?.. Синку, скажи, чий ти?» – гукнув нещасний Шльома. Довго мені вчувався отой розпачливий голос Шльоми: «Синку, чий ти?» Видно хотів бідолашний подякувати та не знав кому.

Пізно вночі я повернувся додому, і відтоді почалась моя підпільна робота. Вступив до юнацтва, згодом став станичним, а там вступив до УПА, в курінь Романа. Було це влітку 1942 року.

* * *

Весною 1944 року на сході, що день то виразніше гриміло. Ночами тремтіла земля, а на горизонті виднілась кривава заграва. Наближався фронт. Це повертались знову «визволителі». В нашій місцевості німці підготовляли оборонні позиції. Копали окопи, встановлювали гармати, відповідно їх маскуючи. Розташувались танкові та автомобільні частини за селом: по перелісах та ярах. А в селі, поміж хатами, і в садах – советський обоз. Ось тоді я розгорнув діяльність на всю широчінь. Оскільки я був станичним Юнацтва, то в мої функції входило заготовляти зброю, боеприпаси та інше військове майно.

Німці-фронтовики були досить безпечні і покидали зброю в автомашинах, підводах, садах. На протязі місяця я зумів «оприходувати»: одинадцять крісів (два з них із патронташами, багнетами і поясами), два автомата «МП» із запасними магазинами в торбах, п'ять пістолів різних систем, добру сотню ручних гранат. Коронним моїм трофеем був ручний кулемет «МГ» з декількома запасними дисками і лентами. Озброїв рій хлопців, як то кажуть до зубів. Собі залишив пістолу системи «Маузер» і новенького «емпія».

Правда, не довго я красувався отим «емпієм», бо сотенний Голка відібрав його в мене, давши натомість довжелезного кріса

«голяндера» і лише тридцять набоїв до нього. Добре, що я хоч пістолю заховав, а то був би теж відібрав.

Нарешті, прийшли «совітські визволителі». З німцями-фронтовиками, як із фронтовиками «совітами», ми в конфлікт не вступали. Але в скорому часі з'явилися чекістські війська і тоді почалася справжня війна. Почались облави, арешти, бої, а в кінці року нагрянула генеральна облава, так звана «Червона мітла».

Курінь Романа почав відходити з Тернопільщини в Карпати. П'ять сотень повстанців з обозом розтягнулися довжелезною колоною, що рухалась польовими та лісовими дорогами. У Вульчанських лісах курінний Роман з двома сотнями поспішно відійшов. Сотні Богуна, Голки, Крилатого, а також обоз залишились для того, щоб рухатись слідом за курінним. Можливо, що все це робилося з тактичних міркувань, але вже на другий день ми були оточені чекістами. Ми зайняли кругову оборону. Три доби тривав запеклий бій. Чекісти підігнали бронетранспортери, мінометні установки. Вогнеметами почали палити ліс. Настало справжнє пекло. Горіли дерева, кущі, земля, люди, худоба. Від вибухів мін, стрілянини, зойку поранених, ревіння худоби стогнала земля. Вже у перший день був повністю знищений обоз. Не стало харчів, боєприпасів, медикаментів, води. Три доби без води! Господи, у нестерпній спекоті! Де була якась баюра чи болото, все випили, висмоктали. Ми оглухли від пекельного грохоту, задихались від диму. Було багато вбитих, поранених, обгорілих людей. На третю ніч сотенний Голка, що прийняв команду після відходу курінного Романа, дав наказ іти на прорив. Перед світанком ми раптово кинулися на чекістські окопи, що розтяглися понад краєм лісу. В темноті, де нам присвічували смолоскипами дерева, що горіли і з грохотом падали на землю, ми приреченці-смертники зчепилися з чекістами в рукопашному бою, загативши своїм і ворожим трупом окопи. Відчайдушний наш крик: «Слава!!! Бий босоту! Бий московську наволоч!», зойк сотень людей, які задихались від диму заповнив охоплений вогнем ліс. Все перемішалось, не розібрати, де свої, де вороги. Орієнтувались по московських матюках. Клубками котились по окопах, по землі, душили один одного, били прикладами, гризли зубами, і хто врешті-решт вибрався з тої вогняної западні, ринули в поля, в переліски. Вже у перших хвиликах рукопашного бою я зламав свого «голяндера», орудуючи ним, як дрючком. Від удару чекіста прикладом автомата по голові, я впав оглушений, а на

мене навалилась купа озвірілих людей. Поки я вибирався з під трупів, то гомін бою був уже десь попереду. Я підібрав чужого автомата, на якого випадково натрапив між трупами і поспішив, спотикаючись, як п'яний на гомін бою, що віддалявся все далі і далі. Мені дзвеніло в голові й заливало кров'ю очі. На шляху траплялись в різних позах трупи. Свої це, чи вороги – годі було розібрати. Шлях мені перетнув якийсь яр, на дні якого дзюркотіла вода. Вода!!! Господи! Не тямлячи себе, я скотився по схилу до потічка, занурих голову в прохолодну воду і пив, пив. Пригоршнями заливав воду собі за пазуху, щоб остудити груди.

Трохи остудившись, я підвівся на весь зріст і аж тоді почув, як недалеко від мене сперечаються москалі. Зовсім близько – метрів двадцять-тридцять від мене бовваніла машина, біля якої москалиська, матюкаючись, виясняли відносини.

Не довго думаючи, я відчепив від пояса гранату, висмикнув чеку, і жбурнув в їхню сторону. Почув як ляснув запал, а згодом, пролунав вибух. Почувся зойк москалів, крики, а за мить, чергою кулемета з їхньої сторони, скосило наді мною гілки з ялини. Я вихопив з води автомат і, пригнувшись, побіг по ярку за течією вниз. В скорому часі я вибрався на чисте поле. Оглянувся. Над палаючим лісом стояла заграва, чулася стрілянина. Час від часу злітали сигнальні ракети, а кулеметні черги трасуючих куль решетили передранкову темноту. Але я вже був далеко.

На маленькому хуторі, куди я зайшов, щоб зорієнтуватись де знаходжусь, милосердні господині перев'язали мені голову, напоїли молоком і дали півхлібини. Тут я зустрів двох пораних хлопців з нашої сотні, і ми вирішили вертатись на свої терени. Йшли ночами, бо вдень понад лісами і полями нишпорили літаки-розвідники, а по дорогах, поміж селами, патрулювали на бронетранспортерах чекісти.

Добралось нас на свої терени вже двадцять п'ять хлопців з різних сотень. Від тоді я став справжнім повстанцем, прийнявши бойове хрещення через вогонь, і через воду.

Повернувшись додому із заходу у Вульчанських лісах, я став станичним теренової сітки ОУН. Із часом настали для нас дуже важкі часи. Чекісти проникли у наше підпілля. Організували спецвідділи із колишніх членів ОУН-УПА, які зламались і стали прислужувати ворогам. Знаючи добре підпільну сітку, масово продавали людей. Пропали зв'язки, важко було розібратись, де провокатор, а де справжній підпільник. Чекісти полювали за нами

буквально по слідах. У 1946 році, на саме Водохреща, арештували і мене. Після трьохмісячного допиту довели мене до каліцтва. Збили мене так, що вся спина і голова були суцільною ранюю. Все це загноїлось і вкрилось струпом. Дійшло до того, що слідчі гидували дивитись на мене, сторонились і товариші по камері, такі самі нещасні, як і я. Сам я вже не міг ні ходити, ні сидіти, ні лежати. Віднялась ліва нога, і я пересувався з трудом на двох палицях, або пристосувався повзати на руках і на коліні правої ноги. Не сторонився і не гидував мною, старший вже чоловік із сусіднього села, який ще у 30-х роках сидів з моїм батьком у польській тюрмі. Промивав тепленьким окропом мені рани і змащував свіжим салом, що передали йому з дому.

Нарешті, у квітні винесли мені вирок – п'ятнадцять років каторги і етапом відправили до Харкова. За три місяці, на Харківській пересилці зібрали нас близько інвалідів і відправили до Пермі, а звідти, в скорому часі, до Тайшету. Тут я за три роки трохи ожив (молодість таки взяла своє) і вже у 1950 році відправили мене до Норильська. Десять днів плили ми по Єнісею до Дудинки. По дорозі багато нас у баржі захворіло, так що до Норильська ми наразі не попали. Затримали нас усіх хворих на пересилці, у санчастині. Помістили мене в палату, де вже лежав важко хворий, колишній совітський генерал. Він бідолаха вже не підводився і всі ми, хто міг ходили коло нього. Більшість з нас були молоді хлопці із Західної України. Всі члени ОУН-УПА. За якийсь час генералу стало зовсім погано і він, відчувши, що помирає, покликав нас до себе і звернувся приблизно з такими словами: «Синки мої! Ви ще молоді і, напевно, дочекаєтесь, коли Україна стане самостійною. А це колись настане обов'язково, тоді згадайте мене жиди, у минулому совітського генерала, бо я вмираю за Україну. Німці взяли мене в полон у 1941 році, бандерівці у 1942 році звільнили з табору, і я п'ять років працював у їхньому штабі на Волині. У кінці 1947 року чекісти оточили нас і мене, важкопораненого в бою, полонили. Засудили до страти та Верховний Суд замінив розстріл на двадцять п'ять років таборів. І ось я помираю, як український націоналіст, як бандерівець! Не забудьте мене, синки мої... Згадайте колись... Розкажіть, що я жид віддав своє життя, як і мої друзі по боротьбі, за волю України!»

Сказавши ці слова, він замовк і в скорому часі помер. Сповідь генерала приголомшила нас і зворушила до сліз. Посходились хворі з інших палат. Старенький дідусь зложив йому руки на грудях

і закрив очі. Всі ми разом, хто був у палаті поставали коло покійника і помолились за його душу.

На жаль, моє 28-ми річне скитання по тюрмах і таборах покрило мороком прізвище генерала, тому звертаюсь до вас друзі-норильчани, може, хтось запам'ятав той випадок на пересилці у Дудинці і запам'ятав його прізвище. Повідомте кому слід, щоб не пішла у небуття непересічна людина, яка віддала своє життя за незалежність України.

*Розповідь довголітнього в'язня
советських тюрем і таборів
Петра Саранчука
опрацював Левко Паращак
Серпень 2000 р.*

* * *

МЕНИ ЛИШ БИ ДО ЛОХВИЦІ, А ТАМ...

– Синку! Синку! Петрусю! Де ти пропадав? Господи!

Я зупинився і побачив, що від табірної їдальні поспішає до мене, спотикаючись і опираючись на ковіньку, дід Захарченко. Обняв мене і захлипався, як дитина.

– Та я, дідусю, тільки сьогодні прибув із штрафного...

– А коли ти, Петрусю, виходиш на волю? Гляди, не покинь мене... Ти мене тільки до Лохвиці... До Лохвиці, синку, а там...

– А що там, дідусю?

– А там мене всі знають. Там і племінник живе недалечко. Ось і лист від нього.

Прочитав я того листа і бачу, що написаний він п'ятнадцять років тому. Боже ти мій! Та, може, того племінника вже на світі нема. Що ж мені дідові казати?

– Додому мені дідусю аж за три роки.

– І мені за три. Мені теж ще три роки відсидіти – і все. Мені за три роки сто літ виповниться, Петрусю.

Гадаю, що мене відпустять. Так ти ж мене не покинь, синочку, ти мене тільки до Лохвиці, а там...

Нещасний дід Захарченко сидить у таборах ще з війни. Він – один з організаторів «Чернігівської Січі». Тільки відсидить своїх десять років, як знову йому добавляють оту десятку. А надворі

вже вісімдесяті роки. Він вже ходить у табірних «пенсіонерах». При начальстві вже не стає струнко. До роботи його не гонять, бо ж ледь на ногах стоїть. Ось і шкутильгає, опираючись на ціпок, по території табору все, щоб недалечко від їдальні. Разом з ним – нерозлучний друг, сухенький, як грибочок, білорус дід Мірончик. Теж вічний в'язень, і теж самотній.

– Діду, а з ближчої родини нема у вас нікого?

– Нема, синку. Дружина померла ще двадцять років тому, десь у Караганді, в таборі. Троє діток пропали у дитячих колоніях. Шукав їх племінник, та не знайшов. Ось вийду я на волю, то може відшукаю, якщо живі, бо, можливо, знищили і їх. А ти ж, гляди, не покинь мене. Мені тільки до Лохвиці, а там...

Минуло з півроку, як мене знов забрали до штрафного. А коли через рік повернувся назад у цей табір, то почув:

– Синок! Синок! Петя! Подожді!

Оглянувся – до мене дигає дід Мірончик і крізь сльози:

– Нету Вані. Умер Захарченко... А он мене, как брат... Нету у меня больше нікаво, всю родню іроди передушили, передавілі. І ридаючи, припав мені до грудей. Трохи заспокоївшись, розповідав далі:

– Сразу, когда тебя забрали на этап, Ваня затужил, побівался, бедняга, за тобой, і в скорості умер. Теперь мой черёд...

– Не журіться, дідусю. Може вас нарешті відпустять додому.

– Нет, синок! Оні меня, гади, живого і даже мьортового не отпустят. Я їх знаю. Оні всю мою родню.. Ех!..

І зарідав, як дитя знову.

– Не чурайся хоть ти меня, синок...

– Добре, дідусю! – кажу крізь сльози. – А земляки вас не провідують?

– Да какіе у меня землякі, Господі? Ми, советськіе, знаєш какіе каждый сам по себе... Ми даже мови своєї цураємось, не то, что ви, українці.

За якийсь час не стало і діда Мірончика. Затужив, засумував, сердешний за побратимом, а потім відмовився від їжі і тихенько помер. Було йому дев'яносто п'ять років від народження. Не вийшов і я тоді на волю, бо коли навідріз відмовився просити помилування, додали мені ще п'ять років. Так і я поступово ставав «вічним зеком», бо це утретє додали мені термін.

Пробачте мені, дідусю Іване, що не довелось мені завезти Вас до Вашої омріяної Лохвиці! Не побачив, на жаль, рідної Білорусії і

дід Мірончик. Ну, а я відсидівши двадцять вісім років і дев'ять місяців, пройшовши через десятки таборів, тюрем, нарешті вийшов на волю і живу ніби у незалежній Україні. Минулося все. Забулися номери таборів, пересилок, тюрем. Забуваються і люди, з якими ділив горе. І ось на схилі літ, стоячи, так би мовити, на краю могили, часто згадую двох мучеників, двох дідусів – Захарченка і Мірончика. А згадавши, змовлю «Отче наш» за їхні страждальні душі. Господи, прийми мучеників у царство своє! Амінь!

*Розповідь довголітнього політ'язня Петра Саранчука
про мордовські табори
опрацював Левко Паращак
Серпень 2004 року*

* * *

БУЛИ І МІЖ НИМИ ЛЮДИ

Бойківщино моя смерекова, хто тебе тільки не поневолював? Які ще вороги не топтали твою святу землю? Що вони усі в нас забули, і що хотіли?! Кожен раз, дивлячись на нових «визволителів», шуміла грізно правічна Магура. Опускав понуро голову сивий, мовчазний Жуків. Здивовано поглядали на нових прибулуд Оривий, Маківка та Кичера. Хто це, ясного зимового ранку 1945 року підкрадається до веселого колись села Галівка? Які це людолови наближаються? Та не спить і чатує варта: «Люди добрі, совіти йдуть! Йдуть босяки! Вийшли з бандерівського лісу і вже на хуторі!». Гурт хлопчаків, що стояв на варті в горішньому кінці села, мчав по дорозі, даючи людям знати, щоб ховались хто де може. І справді, різкий постріл, що розколов ранішню тишу, виск пораненого собаки, голосіння жінок, що доносились із хутора, свідчили про те, що то справді завітали «визволителі». Боївка з шести повстанців, що знаходилась на той час в селі заздалегідь відступила в долішній кінець села, сподіваючись, що вороги повернуть по втореній дорозі в село Мшанець. У більшості випадків вони так і робили, але не сьогодні. Сьогодні вони проминули поворот на Мшанець і пішли далі від хати до хати з обшуком. Шукаючи бандерівців, перекидали все в коморах, стодолах, стайнях, вимагали від переляканих господарів самогону, сала, самосаду. Хто на них не так, як їм хотілося, подивився, чи не дай Боже, щось не так сказав

– били, при цьому крили старого і малого диким московським матюком. У нашій, крайній вже, хаті села зібралось п'ятнадцять хлопців, але більшість без зброї. Куди діватись, і що робити? Відійти до лісу неможливо, бо вночі випав сніг, а по слідах вороги їх негайно виявлять. Зайняти оборону декільком легкоозброєним повстанцям, та ще й у селі – іти на явну смерть. Адже ворогів не менше сотні, а у таких випадках вони палили хати і убивали невинних людей. Залишалось одне – захватись у криївках. До сусідів йти було вже запізно, а наша криївка була ще не закінчена, і то тільки на кілька чоловік. Діватись не було вже куди, і хлопці поспішно почали залазити до криївки. З тяжкою бідою розмістились ми у цій горе-криївці, але мені вже місця там не вистачало, і я заліг таки у тунелі – проході. Мати тільки встигли над моєю головою закрити лядою лаз і, набравши в решето снігу, засіяли сліди до входу, як совіти були вже тут як тут: «Давай, мать, водкі! Сало єсть? Давай, дед, табаку! (Це до батька). Бандери єсть?» Не чекаючи відповіді, пішли з обшуком по будинках. Нам у криївці було чути, як одні з них ловили курей, поки інші шукали по будинках, а особливо в коморі, бандерівців. Як рипіли сінешні двері, як собака з переляку вищав у буді. Раптом почувся скрип снігу, під ногами москаля, що йшов по стежці біля самого входу до криївки. Якраз навпроти засіяної снігом ляди став, мабуть, закурювати, бо чути було як викрешував кресалом вогонь.

– А ето што такое? – сам до себе. Ето штото не то-о... Гріша!
А, Гріша!

– Чево тебе? – почувлося десь від комори.

– Іді сюда.

Підійшов другої москаль:

– В чьом дело?

За той час в криївці хтось прошептав:

– Стріляємось!

– Зачекайте! Стріляйтесь будемо, коли вже відчинять ляду, а тепер молімся!

У Конишака Михайла почався нервовий приступ. Застогнав неборака, заскрипів зубами і забився у конвульсіяx. Хлопці придавили його собою, хтось рукою закрив йому рота.

– Смотри сюда! – на поверхні вів далі москаль.

– Что? Где?

– Да вот, смотри сюда! Что ето такое, а?

Помовчавши, другий москаль відповів:

– А оно тебе нада? Давай пошлі бистрей, наши уже вон где!

І москалі пішли наздоганяти своїх, що побрели снігами, обвішані в'язками курей, в сторону села Плоске. В скорому часі мати, знаючи, в якому ми положенні, відкрили криївку, і бліді як смерть, впали ридючи на стежці. Тато стояли на призьбі, і склавши руки, голосно молилися... На подвір'ї ще літало пір'я з курей, а самі «визволителі» вже зникали у снігах за Кичерою. На цей раз, слава Богу, обійшлося без стрілянини, без жертв, без арештів. Правда, декількох стареньких селян побили до крові просто так. Тим часом, ми стали витягати один одного з криївки. Михайла відтерли снігом, і він нарешті прийшов до тями. У деяких хлопців почалася рвота, деякі ні живі ні мертві лежали на снігу. Одним словом, ще якоїсь півгодини і ми були б задихнулись без доступу повітря. Я за той час шукав те, що так зацікавило москалів. Господи! У горідчику, там, де була викопана криївка, виднівся квадрат з почорнілим і присівшим снігом. Було видно навіть, де був тунель, аж до самого входу. Криївка була, як я вже сказав, не закінчена, не покрита землею, а лише притрушена опалим листям і снігом, що несподівано випав. Вентиляції теж не було. Але я не про те, я про тих москалів, хочу сказати. Адже вони добре бачили, що тут «что то не то», і промовчали... Як бачите, траплялися і між ними люди, хоч дуже рідко. Бо хіба не такі самі, як оці, торік восени, під час облави, убили Юрчишиного Гриця і його малолітнього сина? Що, вони не бачили, що то цивільні люди? А хлопця того, майже дитину, розділи до гола і, знайшовши в нього в кишені, німецьку складну ложку з виделкою, оту виделку встромили йому в живіт, та ще й кілька днів не давали його поховати. Ще б пак, адже убили «озброєного до зубів» бандерівця. Хіба не такі самі, як оці вбили в Галівці з 1944 року по 1950 рік, якщо не помиляюсь, сорок п'ять чоловік? А скільки посадили до тюрми та вивезли до Сибіру? І так у кожному селі нашого карпатського краю. Оце «визволителі!» Не допусти Господи, щоб колись таке ще повторилось! Щоб вже ніколи ніякий «визволитель» не топтав нашу землю!

Господи, спаси нас і помилуй!

*Грудень 2005 року
Розповіді жителів с. Галівка
опрацював Левко Парацак*

* * *

* * *

Лети, моя Думо, на любу Україну,
У любі Карпати лети.
Лети, моя Думо, в зелену верховину,
У рідні Карпатські ліси.

У ріднії села, до рідної хати,
Лети, моя думо, лети.
Поглянь, як там ворог гуляє проклятий,
Скажи їм, проклятим, скажи.

Скажи, що повернем колись на Україну,
І зброю ще в руки візьмем,
І будемо мстити за кров, за руїну,
І ворога в прах розіб'єм.

Здригнеться Україна від краю до краю,
І зброя в руках заблищить.
У бій ми останній підемо за волю,
І будемо вільними жить.

*(За мотивами пісні «Лети, моя пісне»)
1952 рік, Урал*

* * *

* * *

З України листи прилетіли
І вісті сумні принесли,
В моїм серці вогонь запалили
І суму мені додали.

Бо знову повстанців убитих
Привезли із лісу в село.
У рів поскидали нещасних -
Їх четверо вбитих було.

І довго село голосило,
Ридали старі і малі.
Всіх смутком важким оповило,
І гори поникли в журбі.

Пишуть, як важко там жити,
Як ворог панує на рідній землі.
Людей у Сибір почали вивозити,
Хати зостаються пусті.

Пишуть, що часто арешти, облави,
Клекочуть криваві бої.
Україна сльозами спливає,
Карпати палають в огні.

Пишуть, що з голоду люди вмирають,
Могили... Руїни в диму...
Зловісно вітри завивають,
А сови віщують біду...

Багато мені описали
І суму в листах принесли.
Я ждав якоїсь розради,
А тут такі вісті прийшли.

1951 рік, Урал

* * *

ВМИРАЮ НА СВОЇЙ ЗЕМЛІ

Цього року, наприкінці літа, майже два тижні без перерви, лив дощ. З однієї сторони це дошкуляло повстанцям, а з другої – сприяло. Адже в таку погоду легше було копати ями під криївки, бо землю з викопаного котловану можна було зсипати до каламутних потоків, а не відносити кудись (часто і мішками) і там, відповідно маскувати. Та й пастухи за такої погоди не заходили далеко у глиб лісу. Одним словом, боївка Орлика справлялась з роботою як найкраще. Ще кілька днів і можна буде зводити із кругляків зруб, підводити проточну воду, надійно замаскувати поверхню, основний і запасний ходи. Та сталася біда, якої повстанці не чекали. Повстанця Шума розбив гострий радикаліт. Скрутило хлопця так, що не міг поворухнутись. Друзі вирішили відправити хворого до села, щоб десь у знайомих підлікувався. Отож, повстанці Орлик і Гай вночі понесли Шума на ношах до села. Четвертий повстанець – Корч, залишився біля криївки. Аж на світанку дійшли хлопці до села і розташувались у знайомого селянина в stodолі. Планували день перебути в селі, а вже наступної ночі відійти до лісу. Хворого взялася лікувати господиня. Поснідавши, стомлені повстанці поснули. Десь під обід до stodоли заскочив переляканий господар і повідомив, що совіти оточують село. Повстанці взяли за зброю і почали із stodоли спостерігати за діями москалів. В скорому часі стало зрозуміло, що оточують не так село, як stodолу, в якій вони знаходяться. Хто продав? Господар? Корч? Тим часом stodола вже була оточена. У щілини було видно, що за колодязем, на подвір'ї, заліг москаль з кулеметом. З другої сторони за рогом хати, ще один кулемет, а ось вже й кричить їхній старшина: «Здавайтесь, бандіти! Виходіте! Виходіте!»

Хлопці зайняли оборону і вирішили захищатись, та ба: ні автомати, ні кріс, ні наган Орлика не стріляли. Дарма хлопці міняли магазинки, набої – зброя мовчала. Стало зрозуміло, що Корч провокатор, що то він замінив їм у лісі набої на підмочені. Він також знав куди і до кого понесли вони хворого Шума. А москаль знадвору кричить: «Виходіте! Ми поджигаєм сарай!» І справді посипались постріли запальними кулями. В скорому часі у stodолі почало тліти сіно, снопи, а за цим і стріха. Stодолу в середині заповнював дим. Все! Виходу немає! Треба помирати!.. І ось із охопленої димом stodоли, почувся спів: «Зродились ми великої години...»

– Слишиш Ваня, це бандери поють... Вони завжди перед смертю поють вот ету песню ілі «Єщю не вмерла Україна». Вот чудаки! Сейчас самі постріляються...

– Не постріляються, їхній дружок Корч патрони подменіл.

Раптом із палаючої стодоли вискочив Орлик. «Не стрелять! Брать живим! – подав команду старшина.

Солдат із-за колодязя підвівся і, націливши на Орлика «Дехтяря», крикнув: «Руки вверх!» В ту мить Орлик опустив небезпечну гранату, між собою і солдатом – «Слава Україні!!!» Рванула граната, піднялося високо вгору розшматоване дерев'яне цямриння колодязя і зрешетило осколками солдата і самого Орлика. Одночасно у стодолі теж вибухнула граната і полум'я із роздертої вибухом стріхи вирвалось у небо. Луна вибухів гранат покотилась по горах і лісах. Довго ще стогнали охоплені туманом гори... А дощ сів, сів... У селі голосили жінки, кричали розпачливо діти. Розлючені чекісти стріляли на пострах з автоматів, розганяючи людей, що збіглись, не дивлячись на стрілянину і вибухи гранат, рятувати хату сусіда (стодола вже догорала). Тим часом, солдати запрягли коні у віз, підібрали важко пораненого і непритомного Орлика, вкинули на навантаженого господарським добром воза. На ноги йому кинули ще швейну машинку. На другу підводу положили убитого солдата, а на третю – повсідались самі і поїхали у сусіднє село на заставу. На заставі занесли Орлика до хати і кинули на підлогу, де його стала перев'язувати, зробивши наперед укола, сільська фельдшерка. І ось до хати увійшов сам начальник застави. Став над опритомнілим вже Орликом і запитав:

– Ну что, Орлік, збудував Україну?

– Збудував!

– Ну й дурак! Скажи где схрон Бойка і будеш жить. Ти должен знать, где он скривается. А ми тебя отправім у госпіталь, ну!

– Не дочекаєшся, вороже! Нічого я тобі не скажу... Та й госпіталь твій мені не потрібний, бо я зараз помру... Чуєш вода шумить? Це наша річка шумить! На цій річці я виріс. Тут недалеко моя хата, де я народився... Тут я і помру... Ти прийшов на нашу землю не проханим і підеш колись звідси не прощеним... А Україна таки буде!

Вийшов начальник з хати і післав солдата, щоб той привів батьків Орлика. Може, вони вплинуть на сина і той щось таки скаже. Та було вже запізно. Почувши від людей, що москалі везуть пораненого сина, мати впала в сніях на порозі і померла. Біля неї,

вражений інфарктом, впав батько. Обоє лежали на порозі пустої вже хати, і тільки вітер хитав відчиненими навстіж дверима. Через дві хати від них, на заставі, помирав від ран їхній син – одинак. «Сестричко» – майже шепотом звернувся Орлик до фельдшерки, – не плачте. Подайте мені, будь ласка дзеркало». Фельдшерка зняла із стіни дзеркало і подала йому. Той поглянув на себе і каже: «Помираю, сестричко! Я вже бачу... Я чую... Але я щасливий тим, що помираю на своїй землі, не зрадивши друзів, не зрадивши Україну... А ви сестричко, розкажіть усім, як я помирав, як загинули мої друзі Гай і Шум. Вони теж не зрадили, не здалися ворогам. Вони підірвали себе гранатою і згоріли у stodолі. А зрадив нас Корч... Розкажіть усім... Все сестричко, все я помираю». Дзеркало випало йому із рук на підлогу і розсипалось на друзки.

* * *

P.S. Продавши друзів, Корч поселився у райцентрі. Спочатку ходив з чекістами і виказував усіх причетних до підпілля. Коли вже став не потрібним, перевели його до міліції. Прийняли у партію. Деякий час працював головою колгоспу, але на одній роботі довго не затримувався, бо безпросвітно пиячив (совість, видно, мучила його).

Нарешті, вигнали його зовсім і, щоб не виключати з партії, запропонували виїхати на Схід. Що він і зробив. Дружина покинула, відмовились діти. Кажуть, що десь там покинутий, усіма, недавно помер. Що ж, це доля всіх зрадників.

*Розповіді односельчан про далекі трагічні сорокові роки
опрацював Левко Парацак*

Червень – липень 2002 р.

* * *

«СЕЧАС ТЕБЕ ДЕВА МАРІЯ ПОМОЖЕТ»

Була рання зима 1945 р. Снігами засипало гори і ліси. Вдарили люті морози. Саме у таку погоду непрошені «визволителі» почали вивозити людей на Сибір. Війська НКВД заповнили села і хутори Галичини.

Чорний смуток наліг на нашу скривавлену землю. Оточивши вночі село Лібухову, що на Хирівщині, москалі почали зганяти людей, які підлягали депортації, до сільради. Позбігалися сусіди і родичі нещасних. Криком і голосінням наповнилося село. Озвірілі чекісти били палицями людей і на пострах стріляли з автоматів. Розсвітало. Із сільради вийшов капітан Максимов і по списку почав перевіряти, чи всіх людей привели, чи готові підводи, якими мали везти приречених на станцію. Закінчивши перекличку, запитав:

– А где Єкатерина Терлецкая? Почему етой бандеровки нет?

– Товаріщ капітан, она живьот на хуторє, под самим лесом. Опасно туда ехать, бандеровци ведь..

– Что?! Мать вашу! – заревів п'яний капітан. Ето неподобство! Я сам поеду за ней, еслі ви трусіте, бля.

І, скочивши в крайні сани, погнав щосили коней на хутір. Полетіли перелякані коні, яких капітан підняв з місця в галоп, вдаривши чергою з автомата, понад їхніми головами. Чомусь ніхто із солдатів не поспішав їхати за ним, видно добре в'ївся в їх душу «ліхой» капітан.

А недалеко хутора, на повороті дороги, у ліску, стояла повстанська застава із трьох стрільців при кулеметі. Побачивши, що із села в сторону хутора мчить на санях москаль, один стрілець поспішив доповісти сотенному. Але поки він добрався по глибокому снігу до сотні, що розташувалася на невеликій галявині і доповів сотенному, москаль був уже на хуторі, звідки почувся гавкіт собак і крик. «Знищити, коли повертатиме в село!» – приказав сотенний. Тим часом, капітан, прив'язавши коні, вдерся до хати, і вхопивши нещасну жінку за рукав, потягнув її на двір до саней. Заголосила жінка, вирвалася із рук непрошеного гостя, упала на коліна перед образами і почала молитися: «Господи! Ісусе Христе! Мати Божа! Рятуйте!.. Заступіть!.. Не дайте пропасти!» Озвірілий москаль вдарив чергою по іконах. Посипалось скло, шматки рам. Крайня ікона обірвалася з покуття і впала на підлогу до ніг жінки. Була це старинна ікона Божої Матері, якою ще її бабусю, матір, а також її саму благословили батьки до

шлюбу. Притиснула ікону до грудей, і так протягнув її москаль на двір. «Молісь!.. Молісь!.. Бога мати! Сейчас тебе Бог pomoжет... сейчас...» Жінка вхопилась рукою за поріг ікона випала, відкинувши ікону ногою в сторону, москаль вдарив жінку по пальцях прикладом – бризнула кров. Ось і сани, раптом з-поза хати вискочив собака і вхопив «вояку» за ногу. Заревів з болю москалисько і, випустивши Катерину, вдарив чергою по собаці. Заскавулів пес, закрутився дзиг'ю по подвір'ї і впав, стікаючи кров'ю. Катерина вже в сінях знову вхопила ікону... Розлючений москаль, що вже втратив людську подобу, вдарив її кулаком в обличчя і потягнув напівпритомну, закривавлену до саней. Кинув в солому і, наступивши на неї ногою, диким голосом крикнув на коні. Мчать сани, піна клубками відлітає із змилених коней на дорогу, регоче п'яний капітан, а нещасна жінка скривавленими устами молиться вголос: «Господи! Діво Маріє! Допоможіть!»

– Сейчас тебе Дева Марія pomoжет, мати твою!...

Ось і поворот, повстанці чекають.

– Бий! – крикнув чотовий. Ех! Заклинив кулемет! Стрілець з досади вдарив зброєю об ялину.

– Давай кріса! – крикнув другові.

Вхопив стрілець кріса і повів мушкою. І в ту саму мить, коли капітан повернувся до жінки, що молилась, реготав і кричав: «Молісь! Молісь! Вітськ тебе Дева Марія pomoжет», – grimнув постріл, і поцілений кулею в чоло капітан, опустивши віжки, упав на солому біля Катерини. Шапка-кубанка покотилась по дорозі, а згряя ворон з вереском піднялась над ялинами... Вихором неслись схарапуджені коні і вже за поворотом, коли сани занесло в сторону, вивалилась Катерина із саней у сніг і, притискаючи ікону до грудей, поспішила заховатись в лісі...

У скорому часі в честь «ліхого» капітана Максимова, село Лібухову перейменували на Максимівку.

*З розповіді жителя села Лібухови
записав Левко Параццак*

* * *

СПОВІДЬ

На ім'я голови сільської ради села N, Заліщицького району із східної України прийшов лист такого змісту: «Я, колишній солдат спец групи НКВД, яка під маркою бандерівців у 1944 – 1945 рр. проводила масові вбивства невинних людей на Тернопільщині. Наша група позбавила життя не один десяток людей, яких ми вбивали ніби через симпатію до советської влади. І ось нині, на схилі літ, стоячи над могилою, хочу висповідатись, розповісти правду хто насправді проводив ті криваві акції. Мені привиджуються ті нещасні, які просили в нас пощади, але пощади їм не було. Часто у снах чую крик чотирьохрічного хлопчика: «Не бий мого татка!!!» Дитя вирвалося із рук нашого старшини, при цьому вкусило його за палець. Тоді старшина вхопив хлопчика за ніжки і з усього маху вдарив ним об стінку головою... Мізки із розбитої голови хлопчика бризнули по хаті, на нас, на наші руки, на обличчя. Я за той час, розстріляв двох сестричок 10-12 років. Вони заціпеніли від жаху і навіть не розуміли, що відбувається... Батько й мати на колінах благали, щоб ми пощадили хоча б дітей і теж не розуміли за що їм така кара, просили: «Хлопці схаменіться, ми ж нівчому не винні...»(Вони думали, що ми бандерівці). А ми звинувачували у тому, що їх два старших сини пішли на фронт. Хоч ми добре знали, що людей призовного віку забирали силою, не питаючи хоче хтось йти на війну чи ні. Таких випадків було багато, але мені запам'ятався особливо оцей. Голос того хлопчика: «Не бий мого татка!!!», зойки нещасних сестричок та їх батьків, останнім часом переслідують мене в день і вночі. Пішов я до церкви і висповідався... Старенький священик, зблідлими устами, прошепотів: «Сину, великі твої гріхи, але оскільки ти каєшся, і що тебе змушували скоїти такий гріх твої командири, я, як священик, можу дати тобі розрешення... І дам, але тільки тоді, коли ти напишеш у ті села, де ви проливали невинну кров, та й ще під чужу марку».

Я знаю, пане голово, що цього люди не простять, мені ніколи – надія тільки на Бога... Адже йшов я убивати людей не сам від себе... Це вони, наші командири – чекісти змушували нас... Завжди коли ми – солдати відмовлялися когось убивати, погрожували : «Хотіте бить чістенькімі?!! Растреляєм саміх, как собак!!!» Ми боялися один одного і ніколи поміж собою не обговорювали свої вчинки, навіть під час пиятики... Але , коли

через якийсь час, наш старшина по необережності, сам у себе вистрілив з автомата і в муках помер, ми мовчки переглянулись і неначе проговорили: «Оце тобі, гаде, за тих невинних людей, за того хлопчика...» Хоч у самих теж руки були в крові... Розкажіть, пане голова, усім у селі про мого листа... Хай знають люди, хто справді знищив їх сусідів... Не бандерівці, ні!! Це ми – чекісти, так криваво провокували ваших людей... А винна тому сатанинська, кривава, совітська влада.

* * *

P.S. І треба ж, головою сільської ради був якраз син одного із братів, що пішли 1944 року на фронт, батьків яких, сестричок і братика було знищено нелюдами – чекістами у березні 1945 року.

Ридав читаючи листа голова і в розпуці бив кулаками об стіл... В неділю пішов, до церкви і на сповіді покаявся за свій гріх, що на протязі багатьох років він і його родина носили у серці образу і гнів, що проклинали невинних, героїв-повстанців, які полягли у боротьбі за волю України. До смерті їх родини, як нарешті виявилось, не мали вони жодного відношення. На сповіді ридали обидва: голова, і священник.

*Розповідь тернопільчанина
опрацював Левко Парацак*

Лютий, 2005 р.

* * *

ГОЛГОФА

У неділю 22 червня 1941 року, рано-вранці, ще тільки на світ благословилося, як село прокинулось від якогось незвичайного гулу. Зразу далекого, який все наростав і від якого, нарешті, затремтіла земля, задзвеніли дрібненько шибки.

– Господи, що ж це таке?

Раптом із-за гір, низько-низько, понад хатами, показалися літаки. Багато – та все по три, та по три. На фоні ранішнього, чистого неба, страшні, чорні, надривно ревучи, вони зникали десь на схід сонця.

– Ой, людоньки, та то ж війна! Це ж німецькі літаки...

– Аж тепер вже москаля шляк трафить! Гітлер їм дасть, він вже чи не всю Європу завоював.

– Ой не радійте, бо німець такий самий гад, як москаль. Чи забули ви, що він зробив позаторік на Закарпатті? Не віддав на поталу мадярам? Скільки там наших хлопців впало – один Бог знає...

– Та то правда, ая!

А в понеділок – мобілізація. Забирають хлопців, беруть коней, вози. Біля «Просвіти», яку тепер називають клубом, та біля сільради повісили плакати «Родіна – мати зовьот!» Ще так недавно мусили захищати «небіжку» Австрію, позаторік – Польщу, а тепер уже – «Родіну». А бий вас усіх сила Божа!

В селі шум, плач, а випивші хлопці співають: «О, Україно, о, люба ненько...»

– Хлопці, послухайте мене старого, не співайте цієї пісні, бо ще хтось донесе, то москаль вам не так заспіває... Та й не Україні доведеться вам присягати, а якійсь «Родіні».

– А такої можна?

Ой, як пішов мій старший брат
На австрійську війну,
То він свистав на цісаря,
Його цісарівну.

Ой, взяли ня молодого
До польського війська,
Та я їм так навоював,
Що пропала Польська.

Ой, бувайте здоровенькі
Воли і корови.
Тепер ідемо служити
Тому Сталінові.

– Ну то що, хлопці, йдемо захищати «Родіну» чи ні?

– Та треба йти, бо москаль помститься на наших рідинах, а він то вміє робити досконало, ого!

Поїхали хлопці на своїх возах, своїми таки, сільськими кіньми. А літаки летять і летять. На Схід – низько і повільно, а назад – високо і вже скоріше. Жінки збираються гуртками на вулиці і, витираючи сльози, бідкаються: «Ой, де ж то тепер наші хлопці?»

А хлопців загнали у товарні вагони і повезли. У вагонах вирують пристрасті:

– Ви чули? У Самбірській тюрмі всіх в'язнів перестріляли – сімсот чоловік. У Стрию, у Добромилі теж.

– Та що ж то вони, гади, роблять? Нас везуть у світ за очі захищати «Родіну», а тут, що вони з нашими братами роблять?!

– Хлопці, та вони ж «драпають» без оглядки, як позаторік поляки «драпали»... Німець уже Сян перейшов.

Раптом понад самим ешеленом заревіли літаки, і по обидва боки залізниці стали вибухати бомби: «Ф-і-і-і-в-в-в! Ге-е-е-х-х! Ф-і-і-в-в! Ге-е-х-х!» Вагонами сіпнуло, захитало, заскреготали буфери, і поїзд зупинився. «Воздух»! – пролунало по вагонах і тисяча солдатів-новобранців ринули в сторону від залізниці. Одні повернули до недалекого села, а другі до лісу, що майорів по другий бік залізниці. Ешелон у двох чи трьох місцях розірвало бомбами, поскручувало у спіралі рейки, а перевернуті вагони зайнялися полум'ям. Розпачливі крики поранених і живцем горівших людей заповнили довкілля. Літаки тим часом зникли. Появились офіцери, роздаючи команду:

– Задержать новобранцев! Кудя оні, гади, удірают?! Пере-нять!

А новобранці ось-ось зникнуть у лісі. Солдати кинулись навперейми і таки чоловік із двісті затримали, і повернули назад до палаючого ешелону.

– Ви что, негодяї, удрасть хотелі?.. Дезертіри! Ізменнікі Родіні! Перестреляем всех, как собак!

До оточених новобранців підійшов з цілою свитою офіцерів полковник.

– Товаріщ майор! Розберітесь із дезертирами і в назіданіє другім несколько человек расстреляйте! – кинув недбало полковник, на ходу, і пішов далі вздовж ешелону.

Майор організував із офіцерів трибунал «тройку» і взявся наводити «порядок».

– А ну-ка іді сюда! – сказав до крайнього новобранця. – Фамілія?

– Та я. прошу пана-товариша, Іван. Тут недалеко моє село... Я побачив, що ви тікаєте, вирішив повернутися додому. Куди ви мене повезете, коли самі не знаєте куди подітись.

– Что? Мать твою! Кто утекает?! Я тебе дезертир покажу... іменем Союза Советских Социалистических Республик... как изменника Родіни, как дезертира... к висшей мере наказания через повешиваніє! Старшина Щепачов!

– Слушаюсь!

– Верьовку! Бистро!

– Так где ёю взять-то, товарищ майор?

– Обмотку давай, дурак!

Щипачов у крайнього солдата зняв обмотку і підійшов до майора.

– Пáne товаришу, – побачивши, що це не жарти, звернувся Іван до чекіста, – змилуйтесь! У мене діти...

– Вяжи петлю, старшина!

– Господи! Ісусе Христе! Та за що?!

– Стой, старшина. Ісусе Христе, говоріш? Сейчас ми тебе сделаем, как Ісусу... Вяжи к дереву изменника Родіни, старшина. Так! Давай другую обмотку! Вяжи ноги! Так! Теперь давай гвозді...

– Так гвоздей-то нету, товарищ майор!

– Костилі он на переезде валяются. Тащі сюда і молот пріхваті. Теперь держи за руку. За левую, за левую, да покрепче... Солдат, а ти пока держи за правую. Так... Щипачов, поднімай више, више поднімай руку–то, говорю!

Майор приставив милицю до долоні Івана і кількома ударами молота прибив руку до ялини. Нелюдським зойком заволав Іван, а кров фонтаном бризнула на обличчя і руки ката.

– Держи правую руку, Щепачов! Так!

– Людоїди! Звірі, Іроди! – стонав, ридав і викрикував Іван.

– Я тебе сейчас дам Ірода, изменник Родіни! Щепачов! Давай шнурка!

– Дақ, где ёго взять-то? – обурився блідий, як смерть, старшина.

– Із ботінка снімі, негодай!

Щепачов подав майору шнурок.

– Держи за голову ізменніка Родіни, старшина.

Майор спритно схопив лівою рукою за нижню щелепу Івана, а правою – зачепив шнурком язика і потягнув до себе. Тоді ножем відтяв язика, виколов очі й відрізав вуха. Нещасний Іван зомлів, а кров цюркотом стікала по обличчю і грудях нещасного.

– Всім ізменнікам Родіни так сделаєм! Всех унічтожим! – кричав садист до заціпенівших призовників і солдатів.

Фі-і-в-в! Ге-е-х-х! Фі-і-в-в! Ге-е-х-х! Трійка німецьких літаків знов утакувала ешелон. Бомби сипались вздовж колії з обох боків, декілька з них влучило в ешелон. Летіли в повітря вагони і падали, охоплені полум'ям, на землю. Одна бомба поцілила прямо у натовп новобранців, які стояли в заціпенінні, в оточенні солдат. Вибухом розметало, розшматувало і новобранців, і їх конвоїрів, а шматки тіл порозкидало навкруги. Розвіявся дим, і там, де тільки що стояла маса людей, чорніла і куріла величезна вирва. Решта, що залишилась в живих, новобранців і солдат, як вітром здуло. На місці езекуції залишились контужений старшина, неушкоджений кат-майор та напівживий Іван. Старшина поволі підвівся і, спираючись на підбраного на землі кіса, дико розглядався навкруги. Майор щось кричав, але він нічого не чув. Раптом побачив розіпнутого на ялині Івана, який ще час від часу здригався. Видно, що життя ще жевріло у ньому. Тренованим прийомом старшина проколов штиком лівий бік Івана. Тоді повернувся, і на відліг прикладом розчерепив голову майору-бузувіру. Кинув старшина кіса на землю і, піднявши закривавлені руки до неба, диким голосом закричав: «Господі! Прості мене грешного! Прості окаянного! Я не ізверг, Господі! Не ізверг я-я-я!» Пішов, спотикаючись, понад палаючим ешелonom і зник у клубах диму.

* * *

P.S: Господи! Ти віддав Сина Свого єдинородного на муки, щоб Він своєю кров'ю, викупив гріхи наші... А Іван? За що Іван прийняв такі страшні муки?! За що, Господи?!

*Спогади односельчан із далеких років
опрацював Левко Параццак
серпень 2001*

* * *

ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ПОЛЯГЛИ

Бувальщина

Четвертий день війська прочісували ліси. По селах повно червонопогонників. Снували танки. Низько понад горами літали «кукурудзники». Нишпорили на краю лісу. У вільхових кущах, біля потічка, причаївся відділ повстанців із шести чоловік. Вони були змучені важкими переходами, боями. Троє з них поранені, один – важко. Це частина сотні, що змушена була розсіятись по лісах, щоб вийти з оточення. Четверту добу вони перебували без їжі.

Неподалік, під лісом, кожен день дівчина-підліток виганяла пасти корови. І ось, наважились:

– Дівчинко! – притишено гукнув один. – Підійди сюди, не бійся.

Дівчина злякано підійшла і побачила змучених, неголених, озброєних людей, які лежали в кущах. Дехто з них був перев'язаний брудними закривавленими бинтами.

– Дівчинко! Сестричко рідненька! Може в тебе є хоч кусок хліба?

– Нема, – каже, – Я вже з'їла.

– Тоді побіжи додому, тут близенько, принеси що-небудь...

Не можемо більше... Та й сама бачиш, поранені у нас... Ми тебе благаємо... А поки що, візьми бляшанку та надій трохи молока пораненим.

Надоїла, а тоді побігла в село. Вдома про це сказала батькові, а він послав її на заставу заявити. Червонопогонники оточили повстанців. Почався страшний нерівний бій. Поранені підривали себе і солдатів гранатами. Один із здорових повстанців застрелив двох нападників, і смертельно поранив себе ножом у груди. Помирав серед трупів. Двоє останніх, теж не дали себе взяти живими. На поляні лежало десять розірваних трупів.

А дівчина?... Дівчині капітан застави купив мешти і влаштував у районний інтернат на навчання. Вчилась добре. Закінчивши десятирічку, поступила в інститут, та на другому курсі навчання наклала на себе руки – повісилась.

*Записано від Миколи Г.
с. Мшанець, 1993 р.*

* * *

«НЕ ТРОГАЙ! ОН ЗАСЛУЖИЛ ПУЛЮ...»

Було це сонячно, теплої осені 1945 року. Ішла чергова «Червона мітла». Вже дві доби по лісах Самбірщини точились бої. На третій день, біля 9-ї години ранку, з лісу, поблизу села Н чота повстанців пішла на прорив із чекістського оточення. Лунали автоматні та кулеметні черги, вибухи гранат, а потім – гомін рукопашного бою. Виразно було чути повстанське «Слава» та «Бий босяків», а також московські матюки. І ось із лісу, між крайніми хатами, виглянули повстанці, яким треба було проскочити через село по відкритому полі, добратися до іншого лісу, що майорів в даліні. Одні позалягали за хатами і обстрілювали чекістів, що наступали, другі тим часом відступали в поле і, розсіявшись займали там оборону. Двох важкопораних друзів повстанці на руках занесли за хату і поспіхом почали їх биндувати. Один з них був поранений в голову, лежав непритомний. Другий був поранений в обидві ноги і, держучи гранату в руках, просив: «Залиште нас, друзі! Відступайте! Зараз більшовики запалять хати... Тікайте... А ми живими не здамося». Раптом із саду вийшов хлопчина, років чотирнадцяти, із кошиком червонобоких яблук в руках. «Хлопці! – гукнув, – заховайте ранених сюди, на оборіг... А я драбину занесу за хату». Миттю повстанці по драбині витягли обох пораних на оборіг, а самі зникли між хатами. На щаблях залишився кривавий слід... Не встиг хлопчина прибрати драбину, бо із-за хати вискочив величезний собака – вівчур. Хлопчина кинувся по драбині вгору. На четвертому чи п'ятому щаблі повернувся і закрив себе кошиком з яблуками, бо собака був вже біля драбини і, бризкаючи слиною, гарчав і гриз закривавлені щаблі. Раптом з другого боку хати вискочив з гавкотом, ще один вівчур. Хлопчина завмер з переляку, але тут почалося непередбачене. Собаки замість того, щоб брати слід, кинулись один на одного і зчепились в смертельному двобої. Бризкала кров, летіли клапті шкіри і шерсть. Два звіра вищали, гарчали, гризли і клубком качались по землі. Прибігли солдати-собаководи і почали їх розтягати, але це їм ніяк не вдавалось.

- Байкал! Ко мене! – кричав один.
- Фу! Пірат! – кричав другий.
- Откуда ти взялся со своєю собакой, мать твою?!
- Да пашол ти знаєш куда!
- Куда бйош моего-то, скатіна?!

– А ти не трогай мого бля! Слиш, падла!

Прибігли інші солдати і нарешті, розтягли озвірілих псів. Тим часом хлопчина ні живий ні мертвий, босими ногами позатирав кров на щаблях і з кошиком яблук в руках далі сидів на драбині. «Ти что там вилез, сопляк?» – «Та от, яблука ніс, а собаки надбігли і я ...» Кошик нахилився, і яблука посипались на землю. Солдати одні держали закривавлених псів, другі почали збирати яблука. «Бандеровцов не відел?» – «Та бігли якісь тут, а хто вони не знаю». За селом, в полі, знову розгорівся бій, і офіцери, що нарешті, появились, погнали солдат туди.

Повстанці, розсипавшись рідкою розстрільною по полі, з боєм відступали до лісу. З обох боків падали убиті і поранені. На краю лісу три поранені повстанці залишились і чергами з автоматів і кулемета задержали чекістів, що наступали, а решта чоти зникла в лісі. Добру годину хлопці тримали під обстрілом ворогів. Нарешті, впав один, потім другий, а третій прицілним вогнем з кулемета далі бив ворога. – «Здавайся, бандера!» – «Будеш жить!» – «Зараз здамся! Чекайте! Зараз!» Коли закінчились набої, юнак підповз до вбитих друзів і з їх автоматів почав стріляти знову. Вороги перебіжками, а то й повзком, що раз, то ближче наближались до нього і закидали гранатами. Коли, нарешті, чекісти підійшли до повстанця, він ще дихав. Лежав у калюжі крові, а навкруги – сотні ще гарячих гільз. Один із чекістів хотів пробити його штиком, та офіцер не дав. – «Стої! Не трогай! Это герой! Он заслужил пулю...» Витягнув пістолі і вистрілив повстанцю в голову. В селі офіцер сказав: «Он, под лесом, лежат убитие бандеровци, идите і похороните їх по-человеческі ...Оні погіблі, как герої».

Низько, понад лісом, де зникла решта повстанської чоти, почали кружляти два літаки-кукурудзники....

*Розповідь мешканців с. Н.Слобода
опрацював Левко Парацак*

Вересень, 1997 р.

* * *

* * *

Сконав вже кат, катюга лютий!
Втопився в крові і в сльозах,
Радій, народе мій закутий,
В Сибіру, тюрмах, таборах.

Недаром лились сльози матерів,
Батьків стареньких сідоглавих,
Сльози дітей і сльози вдів -
Сконав вже кат кривавий.

Покійники в могилах застогнули,
Здригнулася намучена земля,
Дроти колючі зойкнули, заграли:
Нема катюги, вже нема!

Радійте, друзі наші, в таборах:
Загинув кат і вже його не буде,
Та кров замучених волає в небеса,
Україна горя не забуде...

Я вірю: вслід, катюго, за тобою
Впаде розпроклята тюрма
Й народ нещасний, змучений журбою,
Із себе скине ланцюга...

1953 рік, Урал

* * *

* * *

Стоїть сумно Карпова могила,
Стоїть розрита, без хреста.
Пройшлась по ній ворожа сила,
Це ж бо її знущалась тут рука.

Тут бій кипів, тут рвалися гранати,
Лунали крики відчаю й проклін.
І дерли тишу черги автоматів,
Тут впав Карпо від кулі ворогів.

Ой, та затужили зелені Карпати!
Ялини та буки схилились з журби.
В далекім Сибіру заплакала мати,
За Україну сина вбили вороги.

Насипали друзі могилу високу,
Хреста закопали в терновім вінку.
Та ось лиха сила приложила руку,
Розрила могилу, а хрест - у яру.

В глибокій зажурі чорніють Карпати,
Ой, скільки могил тих розритих стоїть!
І плаче, і тужить Україна – мати
По своїх синочках чайкою квилить.

1950 рік, Урал

* * *

КАРПАТИ, КАРПАТИ...

Що не кажи, пане брате, але немає на світі кращих лісів, кращих гір, як наші Карпатські ліси, як наші гори. Ех, та що там казати... Находився за вісім років по лісах та горах! Де я тільки не бував, а такої краси не зустрічав ніде. А Карпати пройшов пішки аж до Лемківщини, під Краків. Потім по Закерзонні, як тепер прийнято казати, на Підляшшя, Холмщину, далі аж на Східні Пруси, Литовські ліси, Білорусію, наше Полісся, Житомирщину. Аж під Києвом був... Пам'ятаю, як нині, як ми цілою сотнею молилися до Київських церков, що виднілися вдалині. Звідти, через Волинь, Львівщину, знову в рідні гори... Ніде нема краще, як в нас. Нема, братику, такого зілля, щоб я його не знав, коли і як його збирати. Зіллям цим ми лікували рани і всякі інші хвороби. Бо то, пане-брате, таки наше зілля. А вода в нас яка... Господи! Ех! Та що там казати. В нас і птиця, і звірина якась не така як у чужих лісах. Пам'ятаю, йде облава, навкруги стрілянина. Зайняли ми оборону, а я, пане-брате, кулемета носив, німецького – «МГ» мав назву. Ти знаєш, братику, що таке «МГ»? Гей! Муха не пролетить, не те, щоб москаль пройшов. Косить!!! Ех, та що там казати... Заліг я за ялицею, а москаль, що раз то ближче підходить і пострілює. Коли дивлюся, сернятко, маленьке таке вискочило з корчів і до мене... Притулилося до мене, трусується з переляку і так ласкаво дивиться мені в очі... Погладив я його та й кажу: «Тікай, сарако, бо москаль підходить, зараз буде «весілле»»... Побігло, бо тут справді кепсько.

Ех, пане-брате, «МГ» – то є зброя! Нехай сховається большевицький «Дехтяр». Муха не пролетить. Я на ньому вигравав як на скрипці, бо я, братику, і швець, і кравець, і на скрипці грець. Повіриш, я його не чув в руках... Ти не дивися, що я худий – я жилавий хлоп. Ану, дай руку, поборемось... Ех, та що там казати... Знав я, пане-брате, всі повадки звіра: як він ходить, як живе. Ти хоч бачив коли-небудь ведмедя? А я з ним мав «бесіду». Розташувалась наша сотня в Карпатах на відпочинок. Хлопці приводять себе до порядку: обшиваються, стрижуться, ремонтують взуття, а то й просто засмагають на сонці. Літо. Гей, а ночі влітку в наших горах! Хто не був у лісі, той не знає, що ліс живий, що ліс говорить... Тільки треба вміти слухати і розуміти його. Господи! Ех, та що там казати... Стою яось на варті, «МГ» при мені, як має бути. Саме світало. Сонце викотилося із-за гір, велике таке, як решето. Як глянув я на гори, на села в долинах, що

виблискують церковними банями, на легенький туманець, що піднімається з долин, то, повіриш, хотілося мені плакати, і Богу молитися. Ех, не бачив ти, як сходить сонце в наших горах! Та що там казати. Раптом чую, що затріщали корчі, я приготував кулемета і вже хотів підняти тривогу, коли чую: не людина то, а якийсь звір... Бо то, пане-брате, треба на тому розумітися в лісі. І справді, з корчів показався ведмідь, що йшов на задніх лапах, права передня лапа в крові, він, сарака, повіриш – плаче і стогне, як людина. Він підходить до мене і простягнув закривавлену лапу. Я глянув і завмер! Між пазурами стирчить величезна скалка. Що ж мені вдіяти, Боженьку?! То ж він мене просить, щоб я допоміг... Але я довго розказую... Вихопив я з торби кліщі, бо завжди носив з собою шевський інструмент, вхопив кліщами за ту скалку і витягнув. Ведмідь застогнав тяжко, притиснув лапу до себе, повернувся і зник у корчах. До сьогодні не можу забути, якими очима він на мене дивився і як плакав сарака... Ех! Та що там казати!

Минуло може з місяць часу, і ми знову опинилися на тих теренах. Ночуємо. Хлопці спокійно сплять. Я тільки що здав варту і вкладаюся спати. Було якраз перед світанком, коли чую, кричить вартовий: «Стій, хто йде?!» Я схопився, взяв свого кулемета, схопилися хлопці. Коли дивимося – йде ведмідь, на плечах несе грубезну черешню: з корінням, з черешнями, що густо обліпили гілки. Кинув черешню під ноги вартовому, повернувся і пішов геть. Це він так віддячив нам за порятунок. Вір, пане-брате, або як хочеш, але то, бігме, так було як розповідаю. Але то треба знати наші гори, наші ліси... Ех, та що там казати...

*Розповідь політв'язня Михайла Синьожука
опрацював Левко Парацак
Норильск, 1955 р*

P.S. Де ви тепер, друже Михайле? Чи живі? Чи дужі?

Не гнівайтеся, якщо щось не так написав, адже ж минуло стільки літ: на схилі віку може щось не так пригадую.

*З пошаною ваш бойко Левко
Серпень, 1997 р.*

* * *

ТАК МИ ЛЕГШЕ...

В бараку нарешті тишина. Бригади з шумом, грюкотом і матюками відправились на роботу, а я, поснідавши в їдальні, повернувся додому. Маю лікарняний. Саша Ліпило звільнив мене від роботи на два дні. В секції, крім мене, два донські козаки і днювальний – дід Кишеня. Але він зранку, помивши підлогу, приніс два відра окропу і два відра хвойної настойки, поналивав у бачки і кудись зник. Лежу на нарах і дрімаю. Раптом:

– Слава Ісусу Христу! Ти не спиш?

– Слава навіки! – схопившись відповідаю. – О, то ви Михайле? Попелом ноги! Сідайте, де ви пропадаєте, що вас не видно?

– Слабую, ади... Тай ти, казали ми хлопці, заслаб. То я зайшов провідати.

– Дякую, дякую, Михайле. Зі мною нічого страшного. Трохи перетрудився, та й крижі заболіли. Маю два дні лікарняного, а там дасть Бог і полегшає.

– Ти, братчику, сокотиси⁴, бо шахта то не жарти... Ех, та що там казати... Маєш щось курити? Дай ми дзиґара, най затягнуся. Михайло смачно затягнувся і поволі почалась бесіда.

– Болят ня ноги мощно.. Старі рани допікают...Ех, та що там казати...

– То вас тоді взяли в полон пораниним, правда? – стараюсь якось заохотити Михайла до спогадів.

– Бойє, бойє, повім я Вам...О, то був бій! Я го не забуду до смерти... Оточили нас босяки зо всіх сторін, ще й два літаки взели на підмогу. Сотня пішла на прорив, а я з кулеметом прикривав відхід. А тоті літаки... Я вже тоді з «Дехтярем» ходив, бо до «МГ» вже годі було набоїв дістати. А «МГ» – то є зброя, братчику. Най сховаєси «Дехтяр». Бойє. Та я би із того «Дехтяриска» хоч одного літака та кропнув, бо низько літали... Я колись на Лемківщині одного таки збив. А тут не стало мені вже набоїв. Ведмедя, що носив торбу із запасними дисками, вбили москалі. Не доніс, сарака, торбу до мене...

– Ведмідь носив диски?

– Йо. Малим прибивси до нас. Ми викормили го і мандрував разом з сотнев Карпатами. А Карпати наші величні!.. Ех, та що там казати...

---

⁴ Сокотися – бережися, остерігайся.

Біля дверей у секцію козаки Сазонов і Молотилів, почувши про ведмедя, літаки і бій у Карпатах, підійшли і поставали, прислухаючись, коло нас.

Михайло на публіку, так би мовити, почав активніше оповідати.

– То я й кажу: оден літак кидає бомби, а другий – з кулемета... Ех, та що там казати... Слухайте, відколола бомба скали тонн із п'ять, і та скала гур–гур–гур на мене.. Господи, де дітися? Приліг я у якийсь рівчак, отак вигнувся (тут Михайло показав, як він тоді вигнувся), а та брила через мене та в урвище, аж земля здригнулася...(Козаки переглянулись – я мовчу). Другий літак з кулемета – тай собі за мнов. І б'є, аж земля зрилася навколо мене...Я сюди, я туди, а він за мнов та за мнов. Коли бачу: вертаєси той, що бомбу верг, і він за мнов...Ну, гадаю...

– Міша! –дак чьо єто оні за табой увязались, а? Чьо там больше нікаво небило, что лі?

– Чого, чого, бо в мене були німецькі чоботи, ось чого! – закінчив Михайло розповідь таким поважним аргументом.

– Ха –ха –ха! Га– га–га!.Ну ти, Міша, блін дайош! Німецькі сапогі...Ха –ха –ха! Ну й молодец! Ну й заліваєш!

– Ех, що з вами, дураками, говорити... Не маю я часу...

Михайло підвівся і, не попрощавшись, вийшов із секції. За ним, реготавши, вийшли і козаки. Я ні в сих ні в тих залишився.

За декілька хвилин Михайло повертається вже без козаків і, знову присівши коло мене, каже:

– Ти, братчику, не думай, що то так було, як я гезде тим москалиськам розповідав...То я трохи збрехав. Знаєш, так ми легше...Тоті козаки – то файні хлопці, я їх знаю ще з Тайшета, але чому би їм не збрехати про ту скалу і про чоботи, га? Ех, та що там казати... Мені якось хлопці казали, що ти збираєшся щось там писати, то про то не пиши...Того не було.

– Не бійтеся, Михайле! Коли я ще там буду писати, та й чи буду взагалі...

– Все одно – ти файний хлоп, ти вмієш, братчику, слухати... Не всі так слухають, як ти. Я добре виджу. А то я збрехав... Знаєш, воно і тому, кому розповідаєш, веселіше, легше стає. Бо яке то наше життя по тих лагерьях та Сибірах?... Ех, та що там казати... Баную, братчику, за нашими святими горами, за нашими зеленими Карпатами. Нема таких ніде... Господи, ци побачу їх колись, ци ні?

– Не журіться, Михайле, скоро всі поїдемо додому, бачите, як ті чекісти зм'якли ?

– Дав би Бог, дав би Бог, братчіку... Ти – файний легінь, хоч і не гуцул. Ех, та що там казати... В тебе теж болить серце за нашев землев, за нашими смерековими горами... Я виджу... Я видів, як ти разом зо мнов плакав, коли я грав на скрипці, тьмиш? Бо то, братчіку, хто–небудь не заплаче на ту мелодію, що я грав. А ти разом зо мнов плакав... Ех, та що там казати...

– А й справді, що то ви, Михайле, тоді грали? Я ще такої мелодії не чув.

– Не знаю, не знаю, братчіку... То грала моя душа, моє серце, моя туга за горами нашими... Дай ми, братчіку, ще дзигара, бо щось ми нині банно на душі, тежко ми... Не міг я тоді застрілитиси, коли мене вороги поранили. Я від втрати крові знепритомнів, і так мене оці босякі взяли. Ех, та що там казати... Піду я вже гет... А про ту скалу і про чоботи не кажи нікому і не записуй... То я збрехав. Бігме! Знаєш, так ми легше...

– Чекайте, Михайле! Натє вам ще пачку «Паміру» з собою.

– Ні, не возьму. Досить з мене, що-м тут накуривси... Ти тяжко ґаруєш в шахті... Ади підорвавси на роботі і ходиш зігнутиим удвоє. Ні, не возьму і не проси! Сокотиси, юначе, сокотися...Ти – файний легінь... Ех, та що там казати....

*Розповіді Михайла Синьожука і Петра Саранчука
опрацював Левко Параццак*

Травень 2002р.

* * *

ДОРОГОЮ ЦІНОЮ

У 1947 році з Лемківщини, через річку Сян, з боєм прорвалася на цей бік сотня УПА. Тисячі червонопогонників кинули на їх пошук. День і ніч точились бої, і сотня була змушена розсіятися, щоб легше було вийти з оточення. По селах розташувались ворожі застави, а понад лісами, низько, майже торкаючись верхів'я дерев, курсували літаки-розвідники. Почались облави і арешти по всіх прикордонних селах.

І ось одного туманного ранку на Самбірщині, навпроти села Бережниця, через річку Дністер переправився відділ повстанців із двадцяти чоловік. Побачивши, що до сходу сонця, їм до лісу не добратися, командир відділу вирішив причаїтися у першій хаті, на краю села. Заборонивши господарю і родині виходити з подвір'я, повстанці зайняли стодолу, стайню, горище хати, оборіг.

У бінокль черговий з оборога стежив чи не появляться вороги. Десь, під обід, зі сторони міста появились чотири автомашини з солдатами і направилися в їхню сторону. Москалі знали, що десь тут, між селами, можуть бути повстанці, бо ж до лісу далеко, а літак-розвідник вчора увечері помітив їх на краю лісу.

Ліс майорів на заході, і та сторона була надійно заблокована, повстанці туди пройти не могли. Знали це і повстанці, тому змушені були зважитись на відчайдушний крок.

П'ять хлопців добровільно зголосилися пожертвувати собою. Вони ровом виповзли далеко за село і засіли під вербами над дорогою. Коли автомашини з солдатами наблизились на постріл, вони обстріляли їх і почали, через деякий час, відступати у поля, в бік лісу, у протилежному напрямку від села.

Солдати почали їх переслідувати, і хлопці один за одним падали, але все далі і далі відводили червонопогонників від своїх друзів, що залишилися у селі. Останній загинув уже під самим Коблянським лісом. Він був важко поранений і коли побачив, що його настигають вороги, а вони таки хотіли його взяти живим, підірвав себе гранатою.

Родом він був десь із гірського села, бо як минав селянина, що на той час працював у полі, то сказав до нього «Война, ґаздо, война». (На Самбірщині так не говорили).

Стрільці з сотні «Стаха» після переходу з Закерзоння на територію України разом зі стрільцями СКВ с. Волошинове. 1-ий зліва – кулеметник «Коля», казах за національністю. Звітує «Косаренко». Старосамбірщина, 1947 р.

Солдати, підбравши вбитих – своїх і повстанців, на автомашини, поїхали геть. Дочекавшись ночі, відділ із п'ятнадцяти воїнів УПА зник в лісах. Це означало – боротьба триватиме!

*Левко Паращак
(Записано від Катерини Темник,
с. Бережниця Самбірського р-ну)*

* * *

НАША КРОВ – НА СВОЇЙ ЗЕМЛІ

Настали жнива у нашому співучому карпатському краї. Та не було радості від гарного урожаю, бо вдень і вночі по лісах точилися бої. По селах нишпорили озвірілі чекісти, арештовували і знущалися над людьми. Не веселила серце така мила колись мелодія klepanня кіс. А погода стояла гарна, сонячна. Село, як звичайно, прокинулось, ще тільки-тільки зазоріло – жнива ж бо. Пастухи почали виганяти худобу на пасовисько, поспішали люди в поле на свої ниви. Якось, упівголоса, бажали сусіди один одному щастя в роботі і тривожно розпитували:

– Не знаєте, де то вночі так стріляли?

-- Чи не вбили кого?...

Із-за гір зійшло сонце і освітило свіжоскупані росою гори. Господи, чи є десь у світі така краса як у наших горах? Особливо влітку, коли сходить чи заходить сонце... Не можна байдуже дивитись на цю неповторну красу. Хочеться творити молитву, хочеться співати. І справді, десь під лісом, на горі заграла сопілка, зустрічаючи ясне сонце. Заграла і замовкла, бо раптом цю святу ранкову тишу розколов вистріл і різко зоцокотіли автоматні черги. Роздалися вибухи гранат. Здрігнулися гори, і луна покотилася далеко-далеко по лісах та по горах. Сонце наче померкло, важким смутком тривога полягла на принишкле село. Люди, які вже вийшли в поле попід лісом, поспішно почали вертатись додому. Десь недалеко в лісі йшов бій. Мабуть, хтось доніс «визволителям», де розташувалися повстанці, і ось на невеликій галявині, над потічком, розгорівся нерівний кривавий бій. Впало три повстанці і два чекісти. Своїх убитих чекісти на краю поляни накрили цільтами, а повстанців, як звичайно, почали обшукувати, розбувати, роздягати. Один повстанець, що був поранений в обидві ноги, встиг спалити якісь папери, а решту, що не догоріли, кинув до потічка і сам добив себе з пістоля. Другий, напевно, зразу убитий, лежав горілиць із розкинутими руками, з автоматом, затиснутим в правій руці. А третій... третій лежав під кущем калини, важко поранений в живіт, і був ще живий. Правою рукою піддержував нутрощі, що випадали із розірваного осколками гранати живота, а лівою вхопився за гілку калини, за червоний кетяг.. Над ним стояв лейтенант Колосков і, наступивши брудним чоботом на нутрощі нещасного, кричав:

– Ну что, бандьора, збудував Україну?! Скажи, где схрон, будеш жить! Юнак зібрав останні сили і хотів плюнути чекісту ввічі, та вже не зміг, бо той різко потягнув ногою нутроці. Здрігнувся повстанець, скрикнув і замовк навіки. З кетяга калини, який юнак затиснув у руці, закапав червоний сік і змішався з його кров'ю. А був юнак молодий-молодий і кучерявий. А очі мав сині-сині, як небо над Карпатами.

Солдати пригнали селянина, що якраз їхав драбиняком по снопи, повкидали убитих повстанців на віз і повезли в село. Біля хати тітки Марії зупинились і, штурхаючи її автоматами, підігнали до воза, щоб сказала чи то не її син. Підійшла нещасна, а з нею ще троє менших дітей, глянула на убитих і зблідла як стіна.

– Ні! Не син!

Вхопилась за серце і впала на воротях.

– Мамо! – заголосили діти і припали до зомлілої матері.

Ридав старенький селянин, стоячи біля коней. Вхопившись за тин і повернувшись в сторону, щоб ніхто не бачив, плакав солдат. Ясне сонце зайшло за хмару, заgrimів грім і почалася гроза. Пішов рясний дощ. Плакала природа, ридало село.

* * *

P.S. Лейтенант Колосков тепер на заслуженому відпочинку. Ветеран війни, учасник бойових дій. Держава Україна дає йому пенсію, нагороди, пільги і т. ін. Як вам живеться, «товарищ» Колосков? Як маєтеся, як вам ведеться? Спите спокійно? Не сниться вам отой юнак у вишиванці із синіми-синіми очима? Кучерявий, молодий... Отой, що ви йому вкоротили віку в 1948 році, в с. Бистрім, Стрілківського р-ну, Дрогобицької обл.? Не сниться він?.. А ті двоє, що впали разом з ним?.. А нещасна мати, що зомліла на воротях?.. А десятки інших юнаків, яким ви теж вкоротили віку, не сняться?..

*Розповідь селян с. Бистре і с. Мшанець
опрацював Левко Парацак*

Вересень, 1997 р.

* * *

ОБЛАВА

Пізньої осені 1944 року сотня Гонта, яка складалася із молодих необстріляних хлопців, попала у вир «червоної мітли». Був другий тиждень блокади і щоденних боїв. Гонта маневрував, вступав у бій тільки в крайньому випадку, оскільки усвідомлював, що за ним ганяються тисячі червонопогонників. За ніч доводилось проходити до 35 кілометрів, та ще у Карпатах. Хлопці просто падали з ніг. У кожному бою були вбиті і поранені. І ось темної ночі у селі Мшанець Гонта підійшов до мене і наказав залишитись з пораненим стрільцем у одній із крайніх хат села. Стрілець був важко поранений у стегно. Часто втрачав свідомість, його палила гарячка. Помістили нас у загаті і закидали сіном. На прощання Гонта дав мені свою пістолу і наказав: «Якщо знайдуть вас більшовики, застрелиш пораненого, а потім себе, зрозумів?» Так я залишився з пораненим у селі. Рано-вранці я почув, що у селі почали гавкати собаки. Час від часу чулись вистріли, десь голосили жінки. З цього зрозумів, що йде облава, і по хатах проводять обшуки. Ось уже зайшли на подвір'я... Чую, як матюкаються солдати на собаку, який рвався до непроханих гостей. Ось вистріл... Заскавулів собака і затих – вбили, майнула думка. Кричать солдати, голосить господиня... Уже солдати в stodoli скидають з горища снопи. Господар просить, щоб не мішали житні снопи з вівсяними. А що в нього діється в душі? Він знає, хто захований у сні. Господи, щоб не сказав часом солдатам... щоб не виказав... Зайшов солдат до загати і пікою пронизує сіно. Я сів на раненого і лівою рукою закрив йому рота, а пістолу притулив до чола і почав молитися...

Обпекла піка мою праву ногу, а згодом зачепила ногу раненого. Нещасний здригнувся і хотів застогнати, але я міцно тримав рукою його рот. Він почав гризти мою долоню... Обпекло пікою мою ліву ногу... Нарешті почулося: «Канчай, Гріша, ну его с такой работой! Ні хрена здесь нет! Сколько можно пиль глотать! Пашлі, ребята, мать его!»

Господи, слава тобі! Пішли... Чую господар теж молиться і плаче з переляку. Господиня заспокоює...

Вночі прийшли дівчата перев'язати раненого. Рана загноїлась, друга нога, пробита пікою, кровоточить. Дівчата плачуть... Плачу і я з ними... Аж на третю ніч приїхали фірою, якіс люди і забрали нещасного. Хто він і звідки – не знаю.

З того, як він марив, кликав матір, батька, молився, я зрозумів, що він з гірських сіл. Чи вижив? Було мені тоді 16 років.

*Записав Левко Паращак
від Івана Максимовича (Дніпренка)
з с. Галівка*

* * *

НА БРАТА БРАТ

Рана на плечі у чотового Берези вже почала гоїтись, як раптом пішли затяжні дощі. Промок чотовий раз, другий – рана розчервонілась, запекла, почалась гарячка. Одним словом, біда та й годі. Привезли хлопці знайомого лікаря, який оглянув рану і похитав головою:

– З такою ранною, у таку погоду треба лежати в лікарні, а не мокнути у лісі.

Дав якогось укола, жменю пігулок і порошоків та й пішов. Отож, вирішив чотовий піти на якийсь час у рідне село до брата, якого ще не вивезли до Сибіру. Сам собі міг промити і перев'язати рану, було б тільки чим, бо ж на лікарів сподіватись не приходилось. І ось однієї темної дощової ночі постукав він у вікно братової хати:

– Петре! Відчини, то я – Василь.

Відімкнув брат двері та й розплакався:

– Василю, арештували місяць тому братів наших: Івана, Гриця і Павла. Розорили господарство...

– А мати де?

– У мене.

– Прийми і мене на якийсь час, ранений я.

– Ходімо до сусіда.

І помістив Василя у сусідську стодолу, у пахуче сіно. Переодягнувся у суху одягу, випив свіжого молока і заснув Василь непробудним сном. Майже добу не міг Петро розбудити брата. А надворі дощ – світу не видно. В таку негоду і чекісти не ходять на облави. Минув тиждень, і рана почала гоїтись, а ще за тиждень надворі випогодилось. Повеселіли гори, зазеленіли скупані дощами ліси, підсохли дороги і стежки. Можна вже йти до хлопців. Чекають, не дочекаються, мабуть, свого чотового.

Аж тут одного дня каже брат Петро:

– Приходила тітка Настуня і казала, що Сава хоче з тобою зустрітись.

– А як тітка довідалась, що я тут? Я ж тебе і матір просив, щоб нікому не казали...

– Та як мати рідній сестрі не скаже? Де ж ти таке бачив?

– Ой Петре, Петре! Ти ж не знаєш, що Сава зрадник, що він у сусідньому районі ходить з чекістами і полює за нами.

– Та знаю... Але ж бачиш, не привів советів, щоб тебе взяли. Що не кажи, а двоюрідний брат... Казав, щоб ти вийшов у Магуру такого то дня, і на Хромовій долині він міг би з тобою зустрітись і поговорити.

Задумався чотовий, що йому робити? Як поступити? Той Юда знову щось задумав. Торік він за моїм наказом виконав атентат у нашому районному центрі. Убив серед білого дня голову району у його ж кабінеті, ще й документи і зброю забрав. Правда, йому було сказано убити секретаря райкому, а він убив голову райвиконкому. Убив також провокатора, який наробив нам чимало лиха. Сподівався, мабуть, що ми його приймемо знову до себе. Та дарма. Хто вже раз зрадив, той довіри не матиме ніколи. Але використати його можна.

– Добре, Петре, передай тітці, що я вийду в Магуру.

Зібрався Василь і однієї ночі пішов на умовне місце. Обережно обійшов навкруг Хромової долини і, не помітивши нічого підозрілого, присів на пеньок на краю поляни. Розсвітало – із заходу насувалась грозова хмара, і десь далеко гриміло. Знову почнеться злива – мелькнула думка, ось навіть птахи в передчутті грози замовкли. Раптом за спиною почулась чиясь хода і з гущавини показався Сава. З другої сторони поляни хтось теж підходив. «Ого, їх двоє?!» Василь дістав пістоля і гукнув Саві:

– Стій! Ближче не підходь! Чому вас двоє?!

– Та то брат Іван, не бійся?!

– Все одно ближче не підходь, стрілятиму.. А той шмаркач відколи з тобою? Чи не від тоді, як дістав двадцять п'ять буків за ті чоботи, що взяв у Мількової дівчини? Вояка задрипаний... Кажі нарешті, що хотів сказати, бо ось гроза надходить.

– Переходь до нас, Василю! Будемо триматись разом та й переживемо це лихоліття. Ви ж програли, хіба не бачиш? З начальством своїм я вже домовився. Тобі все пробачать.

– Оце все, що ти хотів мені сказати? Тоді слухай. Не дочекаєшся, щоб я зламав присягу! Ти хочеш, щоб я зрадив Україну, друзів своїх зрадив?! Ніколи!!! Чувеш!!! Повернувся і хотів відійти.

– Стей! Ні з місця! – гукнув Сава, – поляна оточена, і виходу в тебе нема. Здавайся!

Навів автомат на брата.

– Юда! – крикнув Василь. Різко повернувся і хотів вистрілити з пістоля у Саву, та не встиг, бо той першим вдарив чергою. Упав Василь, а Іван:

– Ой, що ж ти накоїв, Саво? Нащо ж ти убив Василя?!

– Цить, шмаркачу! Не бачив, що він першим хотів убити мене?

Підійшов Сава до Василя, що лежав у калюжі крові, щоб зняти перстень і годинник. Нагнувся, як раптом Василь підвів ліву руку, в якій тримав наган і вистрілив упритул Саві в груди.

– Іване, я... я по-ми-ра-ю-ю... – встиг прохрипіти Сава і звалився побіч Василя.

– Ой Господи!.. Що ж то робиться? – голосив Іван, припавши до Сави, та дарма, той був мертвий. Тим часом Василь поволі зводився на ноги і, витираючи кров, що заливала йому очі, простогнав:

– Де ж ти, шмаркачу? Покажись! Ти теж зрадник... зламав присягу! Продався чекістам! – водив навпомацки пістолем.

– Ой не треба, Васильку! Не стріляй! Не вбивай мене! То все Сава! Не стріляй-й-й!!!

Повзав Іван на колінах перед Василем і старався цілувати йому ноги. Не встиг вистрілити Василь, бо збоку, з гущавини, довгою чергою вдарив «Дехтяр» і положив обох – Івана і Василя.

Почалась гроза. Магуру оповили чорно-рожеві хмари. Блискавки роздирали небо і суцільним вогнем з гуркотом падали на верхи гір, на ліси. Тремтіла і стогнала земля, лавина граду разом з гілляками котилась по поляні. Вихор валив, вивертав з корінням дерева і з грохотом, широкою полосою, помчав по лісах десь на схід сонця. Довго ще шуміли і стогнали гори, неначе гнівались за криваві порахунки між братами. А правічна Магура неначе говорила, голосила: «Хто ж це? Який це ворог прийшов у наші Карпати?»

Багато всяких зайд приходило у наші гори, але такого ворога ще не було... Такого ворога, щоб зводив братів у кривавому герці!

До кінця року три рідні сестри-страдниці, три матері померли з горя, а брата Петра «визволителі» вивезли на Сибір.

*Квітень, 2004 р.
Левко Паращак*

* * *

НАША МАРІЙКА

– Ні, ти подивися, що ці босяки пишуть!

– Що там таке, нанашку?

– На, почитай! – кричав вуйко Ілько, розмахуючи газетою. – Пише москаль, що всі члени ОУН та УПА – то всі попівські та кулацькі сини, що всі вони буржуазні націоналісти, що вони «люті вороги українського народу»! Люди добрі, ви чуєте?!

– Заспокойтеся, нанашку. Хто там тому вірить, що москаль пише?

– А шляк би їх ясний трафив, га! Та в мене було всього-навсього три морги поля, і я оцими руками заробляв собі на кусень хліба. А ще я був швець на всю округу.

Вуйко Ілько, ніби оправдовуючись, протягнув до мене великі мозолясті руки: «Дивись, я оцими руками, хлопче, кормив своїх дітей, аж поки «монгол» не прийшов на нашу землю і не посадив мене до тюрми». Вуйко Ілько важко присів на лавку і, відкинувши газету набік, почав оповідати про своє життя. Дав мені батько, коли я женився, два морги поля, ще морг дали батьки дружини. З малих літ я навчився шити і так ми, як могли, але своєю працею, жили. Мали хліб і до хліба. Троє наших дітей не голодували і не ходили голі. Але почалася війна. Я, як уся молодь у нашому селі, був членом «Просвіти», а згодом став членом ОУН. Ніхто нас силою не тягнув до організації. Ми самі вступали, бо розуміли, що тільки в самостійності, у незалежності – вихід нашого народу з того становища, в якому ми опинилися. Що всі оті «визволителі», що топчуть нашу землю, всі вони один перед одним стараються захопити нашу Україну і за наш рахунок розбагатіти. Тому і точиться війна в Європі, та й у світі взагалі. Ми своїм простим селянським розумом вже тоді розуміли, що поки кожен народ не житиме самостійно на своїй землі, доти не буде порядку на білому світі. До УПА мене не взяли, бо в мене на той час було троє малолітніх дітей, але я не меншу користь приносив і в організації. Гей, скільки чобіт, черевиків я зробив для наших повстанців! Нарешті, прийшли в наші гори оті «монголи». Я, як усі хлопці в наших селах, пішов у підпілля. Не захотіли ми покласти свої голови за «совіцьку імперію». У 1945 році після закінчення війни, вже влітку, проводом ОУН багатьом із нас було дозволено «легалізуватися». Саме тоді совіти видали указ, щоб бандерівці приходили з «повинною». Звичайно, що совіти за ними

слідкували, але не зачіпали, боячись, щоб, мабуть, усі не пішли до УПА. У 1946 році на Великій Україні почався голод і люди звідтіля масово ринули до нас. Більшовики озвіріли до краю, бо якраз у нас планували провести колективізацію. А тут, з того колгоспного «раю» втікають люди, щоб не померти з голоду. Повстанці випустили мільйони листівок, в яких закликали наших людей ділитися куском хліба з братами з-над Дніпра. Москалі спочатку ловили нещасних «східняків» по наших селах і відправляли назад. Одного разу зробили облаву у нашому селі. Хто тікав із села, чи ховався у городах, – в того солдати стріляли. Так убили Дуню – східнячку, приблизно тридцятирічну жінку, Іру з Харкова – шістнадцятирічну дівчину пересік солдат чергою з кулемета, коли вона, тікаючи, сховалася в горосі. В мене теж переховувалась дівчина Маруся, яка допомагала нам пасти корову. Як не старалися, як не гонили нещасних людей більшовики, але майже в кожній хаті були люди із східних областей. Якраз почалися жнива і ті люди, так чи інакше, допомагали нам у роботі. Багато молодих дівчат і хлопців пастушили. А оскільки худобу у нас пасли в лісі, то там хлопці-повстанці знайомилися з ними, давали їм підпільну літературу, розповідали правду про нашу боротьбу, про нашу історію. Так тривало аж до літа 1947 року. Наша Марійка виросла, розцвіла. Десь там, у лісі, Маруся познайомилася з повстанцем Явором. Згодом, Явір почав заходити вночі до нашої хати. Десь там, в сінях чи на подвір'ї, «підщипував» нашу Марійку. Любов, розумієш, то таке діло.. Одним словом, я вже перестав ховатися перед нею, що маю зв'язок з підпіллям. Вона бачила, що я роблю повстанцям взуття, що заготовляю харчі. На зв'язок до мене часто приходив Явір, чи хтось другий із повстанців. Наша Марійка цвіте, як маків цвіт. Раптом мене заарештували. Били, катували, питали за повстанцями Явором, Дзвоном та іншими хлопцями. Знали, що я робив взуття, що постачав харчі, що на зв'язок до мене приходили повстанці. Бачу, що і нашу Марійку приплутують до того всього. Пропаде дитина, думаю, і тому все заперечую. Одного разу приводять мене на «протоку» до слідчого, а там сидить наша Марійка.

– Господи! Дитино моя нещасна! Сиротиночко! І тебе нелюди взяли?

А вона, «наша Марійка», дивиться мені в очі і виказує все. Розповідає, як вона цілий рік стежила за мною: скільки чобіт

зробив для повстанців, скільки разів я заставляв дружину і її пекти хліб, заставляв носити харчі до лісу і ще хто-зна що. Дали мені за «зраду Батьківщини» двадцять п'ять років строку, п'ять років позбавлення прав і відправили на Воркуту. Пізньої осені, того ж таки року, дружину з дітьми виселили до Сибіру. Отакий я, хлопче, «кулацький» чи «попівський» син. А він мені, шляк би його трафив, тут пише-виписує... Але правду кажеш – «монгол є монгол». Господи, прости!

*Розповідь односельчанина з далеких 1950-х рр.
опрацював Левко Парацак*

1999 р.

* * *

О, скільки дум, та чорних дум
У моїй юній голові!..
На серці сум, на серці сум,
І чорна туга на душі.

Ох, важко як, ох, важко як,
Життя в неволі коротати!
Колючий дріт, за рядом ряд,
Тюрми холодні ґрати.

Чужина скрізь, чужина скрізь,
Далеко Україна.
Ох, серце, цить, ох, серце, цить,
Не бийся, як пташина.

Життя пройде, життя пройде,
І молодість квітуча
Шепоче щось: «А ти помреш!»
В цій дикій тундрі, в путах.

*Норильск, 1955 рік.
(Хвилини відчаю)*

* * *

* * *

Ой вітре мій буйний, ой вітре крилатий,
Візьми мої думи на крила свої,
Занеси їх, вітре, у рідні Карпати,
Неси, неси, буйний, думи жалібні.

В цих думках про долю нещасну співаю,
Колючі дроти, табори і тюрму,
Про гори Таймирські і тундру безкраю,
Тюремні підвали, тортури й цингу.

В цих думках співаю про наші страждання,
Етапи далекі в північні краї,
Про холод і голод, і поневіряння,
Про тугу по рідній землі.

В цих думках співаю про наші могили,
Що позападались в снігах, в чужині.
Ніхто тут не визнає кого схоронили
В безмежній пустелі на грані землі.

Лети, вітре буйний, неси мої думи
На любу Україну, з неволі неси.
Нехай він знає, нехай вона чує:
За неї в сибірах страждаємо ми.

Норильск, 1956 рік

* * *

ОЙ, РОДЕ МІЙ КРАСНИЙ!

*«Хто народився серед гір,
той жити в полі непригідний!»*

Марія Влад

А я живу, я мушу жити в цьому «полі», у цій «Тмутаракані», бо «визволителі» заборонили мені жити в рідних Карпатах. Весь мій, великий колись, рід вирвали з корінням із рідної землі і розсіяли по Сибіру, по чужині. Кого загнали в могилу, кого перелицювали. Велика гілка мого роду, особливо по лінії матері, із різних причин та із-за «нешчасного лакомства» так перелицювалася, що утратила рідну мову, втратила відчуття національної ідентичності. Народила вона покоління чужинців, із чужою мовою, чужими прізвищами, і немає йому місця в наших святих горах.

Сумує з цього приводу осиротіла Бойківщина, з гіркотою і докором поглядають на перевертнів правічні Карпати. Шумлять сердиті ялини та буки і всихають з жалю та скорботи. Ніколи не любили у наших горах зайд з чужою мовою, бо вони завжди приходили як «визволителі». Не любили і своїх покручів, бо вони завжди були прислужниками у тих «визволителів».

Ну, а я представник тої гілки роду, яка ще, ніби, тримається своїх традицій, береже свою мову і, ніби, не забуває хто вона і чого вона тут. Хоч, правду сказати, вона теж набралася чужих звичок, часто-густо користується суржиком і не завжди поступає так, як треба було б поступати. Перелицьовується поволі і вона, навіть не усвідомлюючи того. А особливо прикро, що ні діти наші, ні тим більше онуки, хоч ще українці, але вже не бойки не ходили босими ногами по карпатських росах, не молилися Богу до сходу чи заходу сонця, не любувалися неповторними карпатськими краєвидами. Вони не бачили наших стрімких і шумних річок та ручаїв. Не співають вони і коломийки чи то запальної, чи тужливої. Ніколи не плакали і не заплачуть від розчулення під чарівні звуки скрипки. Прикро це мені усвідомлювати на схилі віку, і до сліз гірко на душі, що на то немає ради. І ось стою я на своєму подвір'ї, простягнувши руки до сонця, що ось-ось закотиться за обрій, молюся, як колись молився мій далекий пращур – бойко: «О, сонце ясне, поклонися моїй рідній Бойківщині, передай привіт від мене – ізгоя! Поцілуй від мого імені нашу багатостраждальну землю!

Освіти, приласкай своїм промінням веселі колись Карпати, а нині осквернені «визволителями». Передай мені буйним вітром пригорщу ранішньої, кришталево чистої роси, хай я обмію своє зболене обличчя! Освіжи мене запахом смерекової живиці! Запричасти ялівцевим ароматом мою розтерзану, зранену душу і я ще оживу. Амінь!

* * *

P.S. Не осуди мене, мій красний, але такий нещасний роде, за ті болючі та гіркі слова, бо мовлю їх не від злості чи від злого наміру, а з відчаю та розлуки...

*Гірку правду про трагічну долю свого роду
написав етнічний бойко – Левко Паращак.
Миколаївщина. Березень 2007 року.*

* * *

ОЙ, ПАМ'ЯТАЮ Я ТОЙ ЧАС...

Грудень 1944 року в Галичині видався безсніжним, зате морозним. А ще безкінечними облавами, бо саме лютувала «Червона мітла». Днями і ночами кипіли бої, палали села, хутори, містечка. Залили кров'ю «визволителі» нашу стражденну землю, а на північ потягнулися багатотисячні ешелони арештантів. І ось в цьому страшному вихорі, в одній повстанській чоті, що вела безперестанні бої, половина хлопців були або поранені, або ж обморожені. Тому чотовий був змушений розмістити їх в одному селі, що на Радехівщині на лікування. Село національно свідоме, і майже в кожній хаті була криївка, так, що на випадок облави можна було хворих і поранених заховати. Той ліс, як на те, недалеко. Не встигли хлопці як слід відігрітись і розмістити хворих, як вночі з дванадцятого на тринадцяте грудня (якраз на Андрія) стежі доповіли, що до села наближаються чекісти. Щоб зберегти хворих і поранених друзів, і не піддавати небезпеці селян (в таких випадках чекісти, як до речі, ще недавно фашисти, палили село і вбивали всіх, хто попадався під руку), чотовий вирішив з останками чоти відступати до лісу. Він сподівався, що вороги будуть переслідувати його відділ, а село залишать у спокої. Не знав чотовий, що сьогодні привів чекістів зрадник, який доніс їм, що половина чоти хвора і, що вони десь тут, у селі, переховуються. Тому частина чекістів

справді стали переслідувати повстанців, що відступали до лісу, а друга – щільно оточила село. Офіцери через мегафон звернулись до селян, щоб ті видали безпомічних хворих і поранених повстанців, і тоді вони залишать село у спокої. Коли ж селяни не відреагували на пропозицію, обстріляли село запальними кулями. Зайнялись хати з усіх кінців села. Люди почали виганяти з палаючих стаєнь худобу і самі падали скошені кулеметними чергами. Голосили розпачливо жінки, лементували діти. Із обійнятого полум'ям села, із криївок не вийшов жоден повстанець і не попросив пощади. Одні задихнулись в диму, інші пострілялися чи підірвалися гранатами. До ранку село було спалене до щенту, а молодих дівчат і хлопців чекісти арештували і погнали до району. Тоді люди почали зносити вбитих і останки погорілих повстанців до цвинтаря. І ось біля згорілої церкви, що горіла, як і все село димом, позносили двадцять чотири повстанців і семеро селян. Жінки, чоловіки, діти на колінах ридали над покійниками. Навкруги села, обійнятого нестерпним запахом погорілих людей та худоби, по пустинних полях бродили непильновані коні, корови, вівці... А над селом, над руїнами, понад димами, високо в небі зграями кружляли голуби. До знищеного і залишеного вже чекістами села посходились із сусідніх сіл люди, щоб серед вбитих впізнати своїх синів чи знайомих. Старенький батько, що приїхав фірою із сусіднього села, впізнав серед убитих двох своїх синів. Зімлів сердешний, а коли привели його до тями, то припадаючи до одного із синів, помітив, що в нього в руках затиснута розбезпечена граната. «Люди добрі! – гукнув, – у мого Василька в руках розбезпечена граната! – Допоможіть хто-небудь! – Я буду тримати гранату, а ви розчеплюйте Василькові пальці! Підійшов такий самий старенький, як і він чоловік і обережно звільнили гранату із обгорілих мертвих рук повстанця. Поніс старий батько, серед принишклих людей, високо піднявши над собою, затиснута в правій руці гранату до найближчого яру. Через деякий час, звідти пролунав вибух. Це був, ніби, прощальний салют по повстанцях, що впали в нерівному бою. Розповідали потім люди, що деякі, хати не зайнялись від куль, то офіцери змушували солдатів, щоб ті підпалювали стріхи соломною. Деякі з них відмовились це робити, мотивуючи тим, що вони, мовляв, не фашисти. Офіцери через мегафон звернулись до селян, щоб ті «визволяли» Галичину? Чи не так само, як фашисти?

* * *

P.S: Господи, та хто тільки не знущався над нашим нещасним народом? Знущалися всі «визволителі», які протягом віків «визволяли» нас, одне від одних, не питаючи на це нашої згоди. А щоб цього не було, то потрібно нам, маючи свою державу, берегти її, як зіницю ока, бо «у своїй хаті, своя правда і сила, і воля». «Боже, Україну збережи!!

Розповідь очевидців опрацював Левко Паращак

Жовтень, 2004 р.

* * *

ОПЕРАЦІЯ «ВІСЛА»

У 1947 році операція «Вісла» була в розпалі. На Закерзонні палають села. Всіх людей поляки депортують. Киплять бої, горять ліси та ниви. На пожарищах виють здичавілі собаки, а зграї ворон тужливо кричать на обгорілих деревах. Чорний смуток охопив колись співучі лемківські бескиди, а ще й голод. Голод, в повному розумінні цього слова, змусив врешті-решт повстанців залишити спустілу Лемківщину. Частина бойових сотень УПА пішла в рейд на Захід, частина – в підсовітську Україну, в бойківські та гуцульські ліси. Три доби одна сотня повстанців вела важкі бої з поляками і, нарешті, вийшла з оточення. Причаївшись в ялівцевих кущах, над рікою «Сян», сотня вичікує час, щоб непомітно перебратись через кордон. Поляки круглодобово патрулюють понад рікою, а совіти починають ставити загороджі з колючого дроту та з сигналізацією. Від прикордонників аж кишить. За останню добу, що повстанці маскувались в кущах над рікою, сотенний добре вивчив поведінку польських та совітських прикордонників, а саме: де розташовані окопи, розставлені кулемети, сигналізація, як і коли проводиться зміна вартових та інше. Поляків до уваги не брали, бо вони тільки патрулювали понад річкою. Побачивши, що непомітно через кордон не пробратись, сотенний вирішив форсувати «Сян» в білий день, в обідню пору, якраз напроти совітської застави. Більшовики такого не сподівались і зауважили повстанців вже тоді, коли вони були під самими будинками та закидали їх гранатами, а також знешкодили кулеметні гнізда. Півгодини тривав раптовий пекельний бій, де автоматні та кулеметні черги і вибухи гранат

злились в один суцільний гул. Лунав відчайдушний повстанський крик: «Слава!», передсмертні зойки пограничників, і останній стрибок в рукопашну. Ех! Любили повстанці рукопашний бій! І завжди виходили з такого бою переможцями. Так і цього разу. Все вже позаду. Рознесені вщент гранатами будинки, догорають застави, а навкруги трупи прикордонників і тільки де-не-де лежать повстанці. Сотня вже зникає в лісі. «Вперед! Вперед!» – кричить сотенний. Аж за кілька кілометрів, на галявині, зупинились, щоб дізнатись хто впав в бою, хто поранений, хто, можливо, відстав. Вияснили, що десятох хлопців немає. Сотенний швидкоруч поділив сотню на частини і наказав добиратись різними дорогами до Чорного лісу, а там шукати зв'язку з місцевим підпіллям. Тим часом над лісом вже появились два літаки-розвідники. За день і ніч форсованого маршу та двох боїв з червонопагонниками чоті, яка нараховувала п'ятдесят повстанців, під командою сотенного, вдалось відірватись від переслідувачів. Десь, далеко в горах, було чути відлуння стрілянини. Це, мабуть, вели бої інші чоти їхньої сотні. На другу добу, ввечері, чота, нарешті, завітала до одного із сіл Старосамбірщини. Хлопці падали з ніг від втоми і голоду. Останнім часом на Лемківщині і вже другу добу по цей бік кордону, харчувались лише вівсом, який розмелювали в спеціально пристосованих для цього пляшках (знамениті, так звані, «Сибірські жорна»). Трохи підкріпившись, поповнивши запаси харчів повстанці відійшли в Недільнянські ліси. Розташувались на тимчасовий постій у глибині букового лісу, на невеликій галявині, над потічком із джерельною водою. Тут планував сотенний перепочити, навести зв'язок з місцевим підпіллям, примістити десь поранених. Та не так сталося, як гадалося, бо вже на другий день в сусідньому селі знайшовся зрадник- перевертень, який показав чекістам, де розташувались повстанці та скільки їх. Сказав, що зморені вони голодом, багато поміж них поранених, що бракує їм набоїв. Вночі чекісти оточили чоту і на світанку, знявши вартових, перехресним вогнем із кулеметів, почали висікати сонних повстанців. Відступати їм не було куди, бо чекісти оточили їх так, що всюди вони потрапляли під кулеметний вогонь. Через півтори години бою чота була повністю знищена... То тут, то там ще рвалися гранати. Поранені повстанці підривали самі себе, щоб не здатись живими в полон. Зійшло сонце і освітило криваве побоїще... Господи! Хто вони, ці молоденькі хлопці? Звідки вони? Як звали кожного із них? Ніхто не знає, не відає. Вже

під обід, коли усіх вбитих позносили і, як звичайно, пороззували і пороздягали, майор-чекіст разом із зрадником почав оглядати кожного вбитого – шукали сотенного. А його ніде не було.

– Ти уверен, что его здесь нет? – запитав майор зрадника.

– Не-нема, то-товаришу ма-майор, я його до-добре знав, – відповів, заікаючись зрадник, а сам трусився, як у лихоманці.

– Да что ти трусишься? Не бойся... Ми тебя наградим, как следует... На вот, закури! – і подав йому «Казбека».

Той теребив цигарку в руках і ніяк не міг прикурити, бо аж видзвонював зубами. Нарешті, розтереблена і обслинена цигарка випала йому із рук. Майор з огидою відвернувся і гукнув кулеметника:

– Слушай, Варішкін, я хотел представить тебя к третьей «Славе», да, відать, поспешил. Главаря, то нету – ушол.

– Не может етого быть, товарищ майор, я не пропустил нікого. Ви меня знаете...

– Так нет же главаря, говорит вот етот негодяй, – і показав на зрадника.

– Не знаю, не знаю, товарищ майор. У меня не ушол ні одін.

– Ладно, ви тут посмотріте ещю раз, а я пройдуь по кустам.

Пішов майор навкруги галявини – і ось недалеко, метрів за десять, в малиннику натрапив на ще одного мертвого повстанця. Хотів гукнути, щоб хтось підійшов, але побачив годинник на руці убитого. Повстанець лежав униз лицем, з витягнутою вперед лівою рукою. Майор заходився знімати годинника, та ніяк не міг розстібнути ремінець. Для цього треба було перевернути убитого вверх лицем. Коли майор перевернув убитого і зняв годинника, повстанець раптом підвів праву руку, в якій був затиснутий наган, і вистрілив майору прямо в серце, а тоді собі в голову.

Лежали обидва разом. Майор, з годинником в руці і широко відкритими очима, дивився здивовано в чисте карпатське небо. А сотенний – це був саме він, лежав із спокійним виразом на обличчі, немов казав: «Вмираю на своїй землі!»

* * *

P.S. Варішкіна все таки нагородили третьою «Славою». Демобілізувався, працював трактористом в одному із колгоспів на Сході України. Тепер на пенсії. Як учасник війни, і як учасник бойових дій користується державними пільгами. А як повний кавалер орденів «Слави» одержує максимальну пенсію і голосує за Союз. Зрадника, звичайно, теж нагородили. Він отримав своїх

тридцять срібняків. Та не довго топтав ряст. Спочатку збожеволів, а згодом наклав на себе руки. Між іншим, Юда теж так зробив...

*Левко Паращак
Серпень, 1998 р.*

* * *

A ВИ КАЖЕТЕ...

Їдемо в автобусі «Доброміль – Самбір», як не дивно, людей небагато. Всі сидимо. Поперед мене два сивочолі чоловіки ведуть неквапливу розмову.

– Слухалисьте вчора по телевізору засідання нашого горе-парламенту?

– Та слухав і дивився, і що з того? Все одно не проголосували за визнання УПА на державному рівні.

– А хто ж вам, чоловіче добрий, буде голосувати, як там засідають як не москалі, то мутанти-східняки?

– Ой не кажіть, бо як в ОУН, так і в УПА були і східняки, хоч може не стільки скільки хотілося б, та й навіть між чекістами були свідомі українці-східняки. Ось послухайте. В нашому селі у 1944-1945 роках стояла погранзастива, бо границя проходила по Сяну, саме під селом. То вже пізніше нас виселили геть. Батька мого ще у 1939 році забрали на війну і родина наша була, так би мовити, поза підозрою. Тому повстанці в нашій хаті влаштували криївку, вірніше дві криївки, бо з меншої був таємний вхід ще до одної криївки – більшої. Одним словом, то вже була не просто криївка, а бункер-магазин, де зберігались харчі, ліки, зброя, амуніція тощо. Часто-густо ті повстанці, що сиділи у меншій криївці, навіть не підозрювали, що поруч є ще одна. Знали лише члени Проводу, які іноді переховувались у ній. Ну, а пограничники, як звичайно, час від часу ходили по стайнях і хатах, шукаючи криївок. Коли в нас перебували повстанці, то я, тоді ще хлопчисько, стояв на варті. Одного разу, побачивши, що у сусіда на подвір'ї вештаються пограничники і роблять обшук, я негайно попередив повстанців, і вони заховались в криївці, вхід до якої був у комірчині, через сіни. Мати тільки встигла закрити віко входу, але ще не замаскувала, як москаль із своєю пикою вже на порозі.

– Ти что здесь делаешь, а? А ну вон отсюда!

І силою виштовхнув матір з комірчини до сіней. Мати впала через поріг і, сидячи на землі, ні жива ні мертва, крізь сльози стала шепотіти молитву. Я на призьбі заціпенів з переляку, а тим часом через задні сінешні двері до сіней зайшов, надривно кашляючи, офіцер.

– Що з вами, матусю? – лагідно запитав українською мовою. Підняв матір і завів до хати. А сам до того солдата, що робив обшук:

– Ну, что там, Журавльов?

– Здесь чисто, товарищ старший лейтенант. Я проверіл.

– Тогда проверте сарай і погреб.

Сів офіцер той коло столу, сумний такий, обперся руками і знову закашлявся.

Мати трохи заспокоївшись, бо ж той худий і високий москаль сказав, що все «чисто» в комірчині, запитала:

– Що з вами, пане офіцер? Чого ви так кашляєте?

– Простудився на фронті в окопах, а оце через хворобу перевели мене до вас на заставу. Сухоти, мабуть.

– Ой, господи, то я ж вам зараз молочка з медом...

Заметушилась мати і вибігла до комірчини, а там на віко, де вхід до криївки, поставлено корито з мукою, якою посипано долівку навкруги. Це ж отой Журавель постарався так вхід до криївки замаскувати. З тих пір офіцер кожен день став заходити до нас, а мати пригощала його свіжим молоком.

Аж ось одного дня у сінях, під сходами, що вели на горище, я помітив стару куфайку, а в ній два новісіньких автомати, та ще й з запасними дисками. Оскільки повстанці нашу криївку стали обминати, то ми з матір'ю задумались, хто б це міг зробити і з якою метою? По відомому нам зв'язку ми звернулись до повстанців, чи не їхня це робота. Не їхня. Порадили нам ще день-два почекати, а тоді зброю забрати. Отож я, за кілька днів, запряг коня і возом, у полукішку якого було подвійне дно, завіз ті автомати у сусіднє село за вказаною повстанцями адресою. Десь через тиждень під сходами знову появились два автомати, і теж з комплектом дисків. Я знову завіз їх куди слід. Потім ще так повторювалося декілька разів. А офіцер той приходив до нас, п'є молоко і мовчить.

Нарешті, одного дня прийшов він і каже:

– Матусю, мене по хворобі комісували і я, перед тим, як поїхати додому, зайшов до вас попрощатись. Щиро дякую за те,

що віднеслись до мене, як до рідного сина... Я українець, родом з Полтави. Батька мого ще в 1934 році розстріляли і мати сама, як могла, вивела нас четверо дітей в люди. Я радий, що у вас все в порядку. Дай, Боже, щоб так було і надалі. Бережіться і прощайте!

Поцілував матері руки, поцілував мене, сказав, що я молодець, заплакав бідолаха і пішов. А ви кажете, що східняки – мутанти, москалі...

*Розповідь Ярослава Г.
опрацював Левко Паращак*

Жовтень, 2002 р.

* * *

ПРИСЯГА

Ви ніколи не були в Карпатах? Ні? То ви не знаєте, яка то краса, ті наші гори? Особливо навесні або влітку. Господи, та хоч би ви були затятим атеїстом, то не втримались би, щоб не помолитись Богу, дивлячись на ту красоту! Скільки я не їздив по Україні, скільки не возили мене «визволителі», впродовж одинадцяти років, по Росії, але такої краси я не бачив, бігме ніде! Та на нашу біду, у цей наш смерековий прекрасний край, занадилась різні «визволителі». Визволяли нас один від одного впродовж віків, і всі вони нас звинувачували у тому, що ми їх не любимо. А найбільше в'ївся нам в душу оцей «визволитель» із Північного сходу. То він «рідненький» приніс до нас дикий матюк, осквернив наші святині і, що найгірше, посіяв поміж нас отруту незгоди та ворожнечі. Ну, а нам, що залишалось робити? Ми захищались, як могли, як колись наші діди-прадіди. Вся свідома молодь пішла до УПА. Пішов і я. Аякже! Воювали ми кілька літ з «визволителями» – німцями, а потім уже з цими – «рідненькими». А він, оцей вже «визволитель», чомусь назвав нас «українсько – німецькими» націоналістами, «буржуазними» націоналістами і навіть «ізмінниками Родіни». Люди добрі, скажіть, будь ласка, чи не дурний москаль, га? А ще став набирати у внутрішні та прикордонні війська наших українських хлопців зі східних областей, яких змушував воювати проти нас. З цього приводу розповім вам один випадок,

який стався зі мною влітку 1945 року. Тоді якраз чекісти заповнили наші села й ліси. Сподіваючись, мабуть, що покінчать з нами раз і назавжди. Облави йшли за облавами, стрілянина не вгасала ні вдень, ні вночі.

Під час прориву з чергового оточення доходило часто до рукопашних боїв. У нас закінчувались набої, ми голодували, а про втрати я вже не кажу нічого. Тому наша сотня змушена була розділитись на менші відділи, щоб легше було маневрувати і уникати відкритих боїв. Отож, за нашим відділом, що нараховував двадцять хлопців, вже третю добу йшла погоня. Не було змоги відірватись від ворога і вийти за межі блокади. Нарешті, притиснули нас аж до кордону, до річки Сяну. На тім боці окопались поляки – туди нам не пройти, а слідом за нами, з ліва і з права, йдуть чекісти. Куди діватись? Тоді чотовий, а геройський то був хлопець, ось що придумав: «Хлопці», – каже, запасайтесь, чим хто може, водою з потоку і вибирайтесь на той стрімчак, на ту гірку, порослу зверху ялівцями.

Ми в один момент, допомагаючи один одному, видерлись на ту скалу і причаїлись в корчах. А ще, на наше щастя, пішов рясний дощ і змив наші сліди, так що собаки – вівчурі не змогли нас відшукати. Верхи гір, як звичайно, у таку погоду затягнуло густою мрякою. Було чути, як довкруги нашої гірки щільною масою йшли вороги, час від часу пострілюючи та перекликаючись, зникали десь на берегах Сяну. Настала моторозна тиша, бо за декілька днів безперервних боїв і гонитви за нами, від вибухів гранат, стрілянини стугоніли гори і тремтіла земля. На другий день мокрі і промерзлі чекісти змушені були забратись геть. Ми теж промерзли до кісток, а ще четверту добу нічого не їли. Нарешті, дощ перестав падати, і тоді чотовий послав мене до найближчого села розвідати про ворога і принести харчів. Зв'язкова сказала, що в центрі села розташувалась застава, але харчі на ранок обіцяла доставити. Люди тут жили бідно та з нами ділились, чим могли. Домовились ми, що вранці, як пастухи гнатимуть худобу на пашу до лісу, вона винесе харчі до криниці, що на узліссі, біля якої ми вже не раз мали зустріч. З криниці витікав струмок, який у низині перетворювався у бурхливий потік. Недалеко у гущавині я заночував.

Вранці, як тільки стало розсвітати, я прокинувся і переконавшись, що навкруги все спокійно, щоб зігрітись, почав робити, як тепер кажуть, зарядку, бо задубів зовсім. Тоді обмився холодною водою з криниці і став молитись до сходу сонця. Ліс

поволі оживав. Защебетали пташки різними голосами, під лісом у ліщині обізвалась зозуля.

З-поза гір викотилось сонце і замерехтіли долинами роси. Село теж прокинулось. Хтось почав клепати косу, і покотилась луна по селу. А ось і млин запустили... Заторохтів, заскрипів столітній дідуган... Заревіла чиясь корова, Сірко ліниво загавкав, а біля дзвіниці, на липі, зацокотіли бузьки, порядкуючи у гнізді. А ось і пастухи заспівали, виганяючи худобу. А голос і луна розлягається у наших горах! Тому, і співучі такі наші люди. Нарешті, почувалась коломийка зв'язкової, а ще за якийсь час, появилась вона ще з одною дівчиною, несучи торби з харчами: свіжі вівсяні коржі, бринза, яйця, молоко. Боже ти мій, яке багатство! Стали ми це все перекладати у мішок, щоб зручно було мені нести, як раптом мої дівчата перестали щебетати і, притихши, дивились кудись позад мене. Я підхопив із землі автомат, різко повернувся. За два-три кроки від нас стоїть москаль і заклопотано розглядає щось у потоці.

– Руки! – не своїм голосом прохрипів я і рванув замком автомата.

Москалисько з переляку опустив кріса і став блідий, як смерть, з піднятими руками. Тим часом зв'язкова підняла його кріса і положила коло мене.

– Тепер опусти руки і сідай, а ви дівчата, розвідайте, чи він тут сам.

– Я сам ... Я із застави... Вийшов подивитись чи є в цьому ручаї риба. Я рибак, – заговорив, захлинаючись від хвилювання, солдат українською мовою. – Не убивай мене, братику, я теж українець... Я один у матері...

– Де ти на мою голову взявся і, що мені з тобою, «теж українцем», робити? – розмірковував я.

– Ти мене уб'єш, га? – допитувався далі солдат.

– А ти що на моєму місці зробив би?

– Не знаю братику, не знаю, – опустивши голову сказав солдат.

Ось, що з нами роблять вороги! Ось, що витворяють «визволителі». Що мені робити, Господи? Відпустити – продасть дівчат, та й друзі мої тут недалеко, майже безборонні. Убити – так застава шукатиме, куди подівся їх солдат.

– Вчора я листа отримав від неньки. На, почитай, – знову заговорив солдат і подав мені листа.

Я взяв лівою рукою листа, а правою тримав автомат на поготові і став читати. Боже мій, як бідкалась, як просила мати,

щоб шанувався і не робив людям лиха у тій «Западній». Як вона щоденно молиться, щоб він, її Івась, повернувся живий, здоровий додому. Щоб і сам він молився, тоді Господь вбереже його від смерті... Раптом мене осінила думка:

– Ти віриш у Бога? – питаю.

– Вірю! – твердо відповів солдат і вийняв з кишені солдатську книжку.

Десь там, із-за обкладинки, добув образок Божої Матері і каже:

– Оце мені ненька подарувала, коли мене забирали в армію.

– Тоді присягни перед Божою Матір'ю, що не донесеш своїм командирам про дівчат і про мене.

– Присягаюсь Божою Матір'ю, ненькою рідною, Христом Богом клянусь, що не скажу нікому, поки житиму, ні про дівчат, ні про тебе! Солдат поцілував образок і заховав до кишені.

– А тепер бери, Іване, свою «пушку» та йди з Богом, поки твої командири не спохватилися. Солдат взяв кріса, але ще запитав:

– А дівчата мене не продадуть?

– Дівчата не продадуть. Іди здоров!

На цьому ми розійшлися. Дівчата пішли додому, я до своїх хлопців, солдат – на заставу. Підкріпившись добутиими мною харчами, наша чота поспішно відійшла у глибину Карпат. Після цього випадку, я ще партизанив до осені, а під кінець листопада захворів на тиф, і мене хлопці відвезли у село до матері. Під час чергової облави мене непритомного забрали чекісти, а до тям я прийшов вже у підвалі Самбірської тюрми. Там вели слідство, там мене і судили. Відсидівши одинадцять років у Норильських таборах, я у 1957 році звільнився. Одружився і вже й онуків дочекався. На старості літ часто приходять мені на думку той солдат з Черкащини, з яким я мав колись «зустріч». Чи живий він? Чи дочекалась його мати? Моя мене не дочекалась. Померла в Сибірі, – не знаю де й могила... Я теж у неї був один.

* * *

P.S. Якщо ти живий, Іване, то чи розповідаєш односельчанам, як тебе колись полонив «кровожадний» бандерівець, але не убив, не зарізав, а відпустив живого і здорового? А я ж тоді ризикнув своїми друзями і дівчатами. Тепер вже можна розповідати про все, гріха вже не буде, Іване. І про дівчат, і про мене... Я, між іншим, теж тоді своєму чотовому не доповів про нашу зустріч. Нема в живих чотового, нема й друзів... Всі вони

полягли у боях за Україну. А тебе за що змушували воювати чекісти? За Україну? За яку ти Україну воював, Іване? І проти кого? Ми українські повстанці, добровільно воювали за українську Україну. Тому нас, напевно, не признають сьогодні на державному рівні.

А ти мабуть, маєш усі почесті й шану? Як ти гадаєш, це справедливо? Але, то я так...

Мені лиш би Україна була, Іване... Для мене вона понад усе!

*Розповідь колишнього повстанця
Опрацював Левко Паращак.*

Червень, 2005 р.

* * *

ГАРМОНІСТ ВАНЯ

Чи хтось продав, чи, може, самі червонопогонники знайшли вхід у криївку під сухим грубезним ялиновим стовбуром – невідомо.

Було це у глухому лісі, на великому снозі. Зваливши дуплявого стовбура, більшовики побачили глибокий вхід у підземелля і почали туди стріляти і кидати гранати. З криївки час від часу теж стріляли. Пострілявши з годину і побачивши, що кінця тому не видно, більшовики почали кричати у підземелля, щоб бандерівці здавались, що дарують їм життя і таке інше.

У відповідь – вистріли і крик, що, мовляв, бандерівці не здаються живими. Більшовики запропонували переговори. Оточенні погодились. Біда в тому, що ніхто із солдатів не поспішав опускатись в криївку. Нарешті, один із них, діддомовець, якому офіцер пообіцяв грошову нагороду і позачергову відпустку, – погодився. Офіцери написали на листку умови капітуляції і, обв'язавши солдата мотузом, опустили його в тунель. Там його зустріли повстанці і по підземеллю завели десь у глибину, у криївку. Тут у просторій кімнаті горіли лампи і, може, з десять чоловік спокійно, та ретельно нищили документи і речі, які могли б послужити якимись викривальними доказами.

Солдата в першу чергу обшукали, а тоді прочитавши умови капітуляції, посміялись і на звороті листа написали, що

здаватись не збираються, віддали солдату записку. Тоді один з повстанців питає:

– Як тебе звати?

– Ваня.

– Слухай, Ваня, випити хочеш?

– А чьо невипіть, еслі єсть?

Налили склянку самогону, а потім другу. Ваня відповідно захмелів і вже на відході побачив на стовпі повішену гармошку.

– О, у вас і гармошка єсть...

– Є, Ваня, а ти що, вмієш грати?

– Умею.

– А ну заграй.

Ех, як вріже Ваня «Циганочку», як пройдеться по рядах!

– Та ти, Ваня, і музикант добрий! Бери, братику, гармошку на пам'ять і будь здоров, бо нам ніколи.

На горі нетерпеливо чекають Івана з цього тунелю, куди його опустили. Аж тут далеко, майже під самим лісом, аж під горою почулась гра гармошки.

А ще через доброї півгодини показався Іван з гармошкою в руках, який «наярював» «рязанськіє страданія», аж луна йшла по лісі. Пілотка на потилиці, грудь на розпашку, розчервонілий, розсміхнений. Іван став перед офіцером.

– Во ребята, бля! А ещьо говорят, что бандери убивают. Ерунда ето. Вот і водкою напоїлі, бля! І гармонь далі...

– Молчі, дурак! Говорі, что в схроне? Іван подав записку, і далі своєї:

– А говорят убивают... Враньйо! Ребята во, бля!

У криївці нікого не знайшли, бо хлопці вийшли запасним ходом і скрились. Чи дали відпустку Іванові і премію – невідомо. А може, посадили в тюрму – хто знає?

* * *

СОТНЯ МАЗЕПИ

Між горами, в невеликому селі, розташувалась сотня Мазепа. Звечора до пізньої ночі лунали по селу пісні. Це хлопці-повстанці заводили знайомства з місцевими дівчатами. До молоді підходили і старші люди, які не могли налюбуватись молодими стрільцями. Що не кажіть, а своє, українське військо! А хлопці ж то були ,я вам скажу, один в одного, як дуби! Кучеряві, чубаті, жартівливі, одним словом, легені-бойки, яких тепер не зустрінеш.

Вгомонилося село десь перед світанком. Навкруги села стояла повстанська варта. Було тихо і спокійно. Розвідка ніде не помітила москалів, які рідко навідувались в гірські села, а фронт відкотився далеко на захід.

Розсвітало. Господині почали готувати сніданок, і над хатами весело закучерявились дими... Біля криниць вмивались повстанці, безжурно, обливаючись холодною водою. Веселий регіт лунав по селу. Зараз хлопці поснідають і бігом на луку, де будуть займатись військовими вправами, адже сотня недавно сформована. Хлопці ще не вміють володіти зброєю, не знають бойової тактики, ще не бували в боях.

Раптом тишу розколов постріл, і ракета із свистом злетіла над селом. З права, на горі, заговорив повстанський кулемет, та відразу замовк. Це московський снайпер зняв нашого кулеметника-вартового. Чотовий кинувся до кулемета, щоб замінити вбитого повстанця, та упав сам, скошений снайпером. Хлопці вискакували з хат і в паніці бігли по вулиці. Спалахнули крайні хати. Полум'я вдарило в небо. Заголосили жінки. З усіх боків, село обстрілювали вороги. Треба було відступати із села, щоб не гинули безборонні селяни. Відступати можна було тільки по глибокому яру, який тягнувся із села між горами, в ліс. Туди почали відступати повстанці. Цього і чекали більшовики, які там зробили засідку. Пропустивши, охоплену панікою сотню в яр, заблокували її і почали висікати кулеметами. Ой, полилась гаряча бойківська кров! Падали хлопці під кулями, як трава у покоси...

А де є сотенний Мазепа? Вчора йому доповіли стежі, що на терені немає москалів, і він відправився додому провідати одинака-синочка. Це недалеко, всього за кілька кілометрів. Не знав, не відав, що сотня спливає кров'ю... Правда, вранці чути було стрілянину, але щоб його сотня вела бій... Сидів у хаті і бавився із синочком, який саме починав ходити. Дитина

заливалася сміхом, несміливо долала відстань від колиски до татка, який кожен раз підкидав сінка вгору і цілував у розчервонілі щічки, коли той нарешті притупував до нього. Дружина готувала сніданок. Раптом глянула у вікно:

– Дмитре, москалі! – і остовпіла, заломивши руки.

– Прощайте, рідні! – поцілував поспіхом обидвох і вискочив з хати.

В сусідській стодолі криївка, але до стодолі непомітним не добратись, бо на подвір'ї видно все, як на долоні.

– Стой, бандера! – і вдарила черга, але він вже дістався стодолі, де господиня якраз маскує вхід у криївку.

– Стрибай, Дмитре, в криївку!

– Ні! – мене помітили... знайдуть криївку... Там люди... Пропадуть всі... А так я один...

Вискочив через задні двері за стодолу і побіг як найдалше в сторону від криївки. А більшовики вже оточили хату і стодолу з усіх боків.

– Стой! Стой, бандера! – кричать – руки вгору!

– Не дочекаєтесь, собаки! Повернувся, щоб подивитися ворогам у вічі, щоб хоч одного положити, та вони позаягали за хатою, стодолою, тином.

– Все! Виходу немає! Прощайте, друзі! Прощай, дружино! Синочку! Слава Україні!

Приклав пістолу до скроні. Гримнув постріл і впав Мазепа біля своєї хати, на дорозі, на очах у дружини і маленького сина. Недалеко між горами, в яру, оточена сотня вела нерівний кривавий бій. Заледве двом чотам вдалося прорватись з ворожого кільця і зникнути в лісах.

Голосять матері... ридають наречені... тужать зелені Карпати. Плаче, скорбить Україна.

*З розповіді жителів сс. Мшанця і Галівки
записав Левко Парашак.*

* * *

СХІД І ЗАХІД РАЗОМ

В нашому селі за допомогою колгоспу, збудували двоповерхову школу, а біля школи – двоповерховий будинок для вчителів. Школа ця – то наша гордість, бо такої не тільки в районі не було, але була вона, на той час, одна з кращих шкіл області. Отож 1991 року, під час канікул, зателефонували зі Львова, що посилають до нас делегацію вчителів з Донеччини. Хочуть, мовляв, подивитись, як виглядає наша школа, як у народному стилі прикрашена в середині і, можливо, щось запозичать. Одним словом, зустрічайте і прийміть, як належиться. Прибула делегація із шести осіб: три жінки і три чоловіки. Жінки вже другий рік викладають вдома українську мову і літературу в середній школі, а чоловіки – історик, математик та фізик, теж почали читати лекції українською мовою. Гості у захваті від прекрасних панно у вестибюлі, в коридорах, особливо, на стінах з обох боків сходів. А коли піднімаєшся на другий поверх, то здається, що ти серед розкішної карпатської природи і піднімаєшся не по сходах, а гірським плаєм, поряд з шумними водоспадами. Піднімаєшся, десь туди, у піднебесся, де на полонинах пасуться отари овець, і де гуцули-пастухи грають на сопілках чи на трембітах. Одним словом: «Ох! Ах!» А ще, як виступили з концертом учні молодших класів і виконали низку народних та повстанських пісень, а ще, як біля церкви, недалеко школи, побачили могилу з пам'ятним хрестом, де написано: «Героям-бандерівцям слава!», то наші гості розхвилювалися до сліз. Погостились, як слід, і на прощання запросили нас до себе на Донеччину. Правда, застерегли зазделегіть, що у них, мовляв, тільки починають переводити школи на українську мову навчання, але ми, кажуть, постараємось зробити все, що в наших силах, щоб, нарешті, і у нас зазвучала знову рідна українська мова.

Минув рік, і ми на канікули їдемо на Донеччину. Зустріли нас теж, як належиться. Жінки при зустрічі цілуються, як звичайно, схлипують, а ми чоловіки стриманіше вітаємось, але теж схвильовані, адже зустрічають нас гарні, вже добрі знайомі, колеги-освітяни. Показали нам школу, яка, правда, далеко не така, як наша, але наглядна агітація так би мовити, документація і все таке інше – українською мовою. Потім застілля. Гостей небагато, ті самі, що були в нас торік. Ну, а нас теж шестеро. Спілкуємось українською мовою, як і повинно бути. Приємно лоскоче слух

м'яка, слобожанська вимова господарів. Підігріті алкоголем починаємо співати українських народних пісень, на диво, гарно це все у нас виходить. За столом не вимушена дружня атмосфера. На поїзд нам аж під кінець дня, часу вистачає, і ми чоловіки, періодично виходимо на балкон покурити та погомоніти. Господиня, Марія Іванівна, на кухні готує на десерт каву, тістечка, торт і ще там щось. Тим часом, п'ятирічний хлопчик Сергійко безуспішно старається поговорити з мамою, яка заклопотана приготуванням кави.

– Мам, а мам! Слишиш?

– Чево тебе? Не мешай, відіш я занята.

– Да послушай, мам! Я хочу тебе что-то спросить...

Марія Іванівна, взяла піднос у руки, щоб нести у зал, де ми перекуривши, розмістились знову за столом. Відчинила прихилені двері і сердито вимовила:

– Ну чево тебе? Говори бистрей.

– Мама, а еті бандери, ані ведь, такіє люди, как і ми, мам, а ти говоріла... Бомба!

Марія Іванівна, як підкошена впала на підлогу. Піднос з дорогими філіжанками, тортом, тістечками – все це на підлозі. На якусь мить ми завмерли, а тоді кинулись рятувати зомлілу господиню.

«Води! Лікаря! Врача! Швидку! Скорую! Де телефон?!» Жінки приводять до тями господиню, а чоловіки викликають швидку допомогу.

Ось і лікар на порозі. Зробив Марії Іванівній якогось укола, але все таки забрав її до лікарні на обстеження. Боже мій, що тут робилося! Хлопчик кричить: «Мама, не умірай!» Жінки його заспокоюють.

Ми, чоловіки, збираємо черепки з філіжанок, витираємо підлогу. Господар хати блідий, як стіна, теж на грані інфаркту. Перепрошує нас. Ми, зі свого боку, запевняємо, що нічого, мовляв, не сталося... Буває... Місцеві гості, як і ми зникновілі до неможливості. Господи, швидше б уже на вокзал, додому! Щоб і людям стало легше і нам самим. У вагоні наші жінки витирають сльози і зникновіло відвертаються одна від одної. Ну, а ми чоловіки час від часу куримо в тамбурі і перекидаємось словами: «Ото погостювали!» – «Не кажи» – «Поділились досвідом, хай йому грець! Господи, заступи і помилуй!» – «Ну і що тут робити?» – «А що тут зробиш?» – «І що, на те нема ради?» – «Рада на те є, але

треба, щоб минув відповідний час...Звичайно, і все таке інше... Але то «інше», то вже інша тема».

*Почуту розмову львівських вчителів
у вагоні поїзда Донецьк – Львів 1992 року,
опрацював Левко Паращак.*

Травень 2006 року

* * *

СОЛОВЕЙКО

«Бандерівці вбивали вчителів, яких присилали із східних областей після звільнення Західної України від німецьких загарбників». (Із советської преси).

Я, довголітній воїн ОУН – УПА, авторитетно заявляю, що це брехня. Ми боролися з німецькими, а потім із советськими окупантами та їхніми поплічниками. З вчителями і медпрацівниками, в основному молодими дівчатами, яких присилали до нас, воювати не було потреби. Навпаки, ми раді були, що молодь із східних областей знатиме правду про нашу боротьбу. А якщо десь і були такі випадки, то тільки тоді, коли мали місце чекістські провокації. На провокації, як відомо, вони були неперевершені мастаки.

А ось такий випадок у Прикарпатті, в 1945 році. Перед початком осені 1944 року, в одне з Прикарпатських сіл приїхала молода вчителька Таня. Познайомившись із нашим підпільним рухом, вона виявила бажання взяти у ньому участь. Оскільки викладала у старших класах українську мову і літературу, то допомагала нам друкувати на машинці і розмножувати на ротаторі листівки, різного роду прокламації, відповідно редагуючи їх. Перекладала також з російської мови деякі матеріали, тощо. Навесні, 1945 року, після того, як помітила, що за нею стали стежити чекісти, пішла зовсім у підпілля. Працювала друкаркою у повітовому проводі, а також виконувала функції медсестри. За те, що мала гарний голос і неповторно співала народні пісні, ми дали їй псевдо «Соловейко». Саме тоді появилвся у наших селах і дезертир Гриша, який шукав можливості приєднатись до УПА, бо як він казав, не хотів воювати на фронті за советську владу. В

скорому часі це йому вдалося, бо ж у такий спосіб багато східняків приєднувались до УПА. Так Гриша опинився у нашій боївці. Цілу зиму 1945 року він разом з нами рейдував Карпатами. Не раз брав участь у боях, але ми йому не зовсім довіряли. Не можу сказати тепер чому, але одну причину пам'ятаю. У Гриця був повен рот золотих зубів. Ось така, ніби й не винна деталь, але усіх нас чомусь насторожувала. З наказу Провідника, я постійно наглядав за ним. Був Гриць веселий, дотепний, знав багато анекдотів, з усіма був за панібрата, одним словом – свій хлопець. Навесні 1945 року настали для нас важкі часи. Чекісти кинули в Карпати дивізії фронтовиків, почались облави і блокади цілих районів, а по селах розташувалися гарнізони карателів. Отож, ми змушені були перейти, на деякий час, на інші терени. Наш Гриць з цього приводу чогось заметушився, став нервувати, а при нагоді заявив Провідникові, що, мовляв, нема потреби кудись переходити, що небезпеки ніякої нема і таке інше. Але наказ Провідника – це закон, і ми все таки стали відходити у глибину карпатських лісів.

Гриць ще з перших днів познайомився з нашою Танею і на правах земляка старався бути завжди біля неї, особливо під час маневрувань по Карпатах. Отож, став тепер намовляти її, щоб вона не йшла у рейд, а щоб залишалась разом з ним на місці. Вона не погодилась і доповіла про це Провідникові. Це ще більше насторожило Провідника і він приказав відібрати у Гриця зброю, а мені не спускати з нього очей. Гриць зовсім занепав духом, але йшов все таки разом з нами. І ось одного дня, коли ми розтягнулись довгою стрічкою по вузькому плаю, піднімаючись все вище і вище в гори, Гриць підійшов до Тані і, ніби обнімаючи і усміхаючись до неї, вистрілив із дамської пістолі їй в потилицю. Таня, як підкошена впала, а він повернувся і хотів вистрілити в мене, але я встиг дати чергу з автомата по його руці. Кулями розтрощило йому щент кисть правої руки, пістолетик впав на землю, а він, виючи не своїм голосом, покотився по плаю, спливаючи кров'ю. Я швидко підбіг до Тані, а на Гриця відразу накинулись наші бойовики. Не тямлячи себе, я підхопив її на руки і став кричати:

– Таню! Голубко! Не вмирай, рідненька!!! Скажи хоч звідки ти!? Хто твої батьки?!

Та дарма. Хотіла щось сказати, але вже не змогла. По її вустах я скоріше, догадався, як почув, що вимовила вона заповітне слово: – «Мама». З очей її викотились дві перли-сльози, а з лівого

кутка вуст показалаь цівка крові... Тані не стало... Не стало нашого Соловейка... Господи, світ мені потьмянів і я, вхопивши автомат, підійшов до Гриця, що крутився в'юном по плаю, викрикуючи московською мовою:

– Гади! Бандіти! Тупакі безмозглие! Я – чекіст! Я вас стрелял, как собак! Я вас ненавіжу! Ви все как одін будете істреблени!

Я звів автомат і вистрілив у його золотозубу пащеку. Розривною кулею розшматувало йому обличчя і кров провокатора хлинула на святу карпатську землю.

Поховали ми Таню високо в горах, на поляні під трьома смереками, звідки виднівся неосяжний краєвид. Ген по долах блищали на сонці плеса річок, блищали церковні бані. Десь там далеко за обрієм, на сході сонця, на великій Україні – Батьківщина Тані. Весною тут завжди у долинах цвістимуть сади, а в горах, навкруги поляни, розростатимуться і зеленітимуть буки. Могутні смереки своїми вітами захищатимуть надійногогиу Тані. Не дочекалась старенька мати своєї доні... Не дочекалась близька й далека родина... Вони повірили, що її вбили бандерівці, а її вбив чекіст Гриша, а Гришу отого вбив я. Могилу Тані, на жаль, тепер не знайти, бо ми зрівняли її з землею, щоб вороги не поглумились наднею.

Господи, прийми душу нашого Соловейка у царстві своїм! Вона загинула за Україну! Вічна їй пам'ять, і слава, і честь!

*Розповідь старого каторжанина
опрацював Левко Парашак.*

Травень, 2003 р.

* * *

* * *

Реве хуртовина, вже тиждень гуляє,
Снігами бараки по дах занесло.
Та ми уже «вдома», вже відпочиваєм,
В бараку – затишно, в бараку – тепло.

Зморившись, бригада тривожно заснула,
Сплять побіч два други мої.
На мене ж насіли болючії думи, -
До ранку тепер не заснути мені.

Згадалися рідні зелені Карпати,
І наче сопілка звучить вдалині:
То вітер надворі, немов вовкулака,
То віхола дико аж б'є по стіні.

Село в садках... Ось рідна хата...
Ідуть кати облавою в п'їтьмі...
Ведуть мене... убили мого брата...
І батько з матір'ю в журбі...

І чую стріл, і крики десь лунають...
Схопився знову...Боже! Де це я?...
Це друзі стомлені крізь сон гукають,
І вітер північний надворі гуляє...

І хочу молитись... і хочу заснути...
Не можу... не можу...нічого нема...-
Сніги і чужина...О Боже, заснути...
Конвой і собаки...проклята тюрма!

Норильск, 1955 рік

* * *

* * *

По далекому Сибіру –
Ген до Колими
Нашими кістками в тундрі
Мостили шляхи.

Ми вмирили по етапах,
Вибивались з сили.
Зоставались по чужині
У снігах могили.

Ой, багато нас упало
В чужій стороні!
А де ті могили нині?
Де ті цвинтарі?

Не знайти могил у тундрі -
Замела пурга,
Завіяла, зарівняла -
І сліду нема.

Зажурилися Карпати,
Україна – вдова.
За дітьми своїми плаче,
А дітей нема.

Нема дітей України -
Взяли вороги.
Панахиду по них правлять
Північні вітри...

Миколаївщина, 1989 рік

* * *

ЧОБОТИ

Чота Оріха (сотня Стаха), подолавши за ніч двадцяти кілометровий марш по горах і лісах, зупинилась на світанку на галявині, з краю лісу. Недалеко виднілось село, з якого зв'язкові повинні були доставити харчі, а також доповісти про стан справ на терені. Чотовий почав розставляти вартових, а повстанці тим часом розташувались роями понад краєм поляни. Деякі протирали дбайливо зброю від вранішньої роси, деякі почали молитись до схід сонця. Заповідався гарний весняний день.

Раптом над кущами зграєю, залопотівши крилами, знялися голуби, які вже заспокоїлись були після приходу повстанців. І в ту ж мить на поляну вискочив величезний вівчур, який тигром накинувся на одного із повстанців. Той, уже лежачи, застрілив його з пістолі.

– До зброї! Третій рій – по центру, перший – наліво, другий направо!

– Вогонь! – відчайдушно подав команду чотовий, і тут же заграли повстанські кулемети та автомати. У відповідь – ворожі.

– Вперьод! – почувалась, крізь клекіт бою, московська команда. Але про який «вперьод» могла бути мова, коли повстанці густими чергами буквально скошили кущі і молодий ялиник, звідки наступав ворог.

– Гранати! – знову гукнув чотовий, і десятки гранат пекельними вибухами потрясли довкілля. Полетіли високо в повітря молоді ялини, ялівці, земля, каміння і пеньки давно зрубаних дерев. Душороздираючі крики конаючих ворогів нарушили моторошну тишу, що настала після раптового пекельного бою.

– Отходім! – почувалась знову московська команда і, рідко відстрілюючись, так само раптово, як і з'явилися, вороги відступили. Десь, ліворуч ще час від часу клекотав повстанський кулемет, а поле бою залишилося за повстанцями. То тут, то там лежали мертві вороги, а останки розшматованого, вибухом гранати, ворожого старшини висіли на високому ялиновому пеньку. На шиї у нього гойдався ще гарячий автомат. Вісім ворожих трупів, два убитих повстанці, та ще двоє поранених – Діл і Славко. Раптом:

– Друже чотовий! Там кулеметник Ослава...

Господи, кулеметник Ослава лежав біля свого «Дехтяря» із розірваним животом. Нутроці випадали з нього. Блідий, як смерть, повстанець просив шепотом:

– Добийте, браття! Не покидайте мене так...

Хлопці приклякли на коліна і, тамуючи сльози, прощались з ним, а чотовий дістав пістолю, поцілував нещасного у холодне вже чоло і... На скору руку повстанці влаштували із плащ-палаток ноші і, забравши своїх убитих і поранених друзів, відійшли у глибину Карпат.

Минуло з того часу п'ятдесят чотири роки... І ось місяць тому:

– Друже Богдане! Там тебе якийсь пан кличе.

Виходжу і бачу: стоїть сивочолий, як і я, чоловік, біля нього теж сивочола жінка, і парочка молодих – дівчина з фотоапаратом, а хлопець – із знімальною камерою. Усі пильно приглядаються до мене.

– Здоров був, друже, Богдане!

– Доброго здоров'я! З ким маю честь?

– Не впізнаєш, Богдане?

– Ні!

– А мав би знати, хоч, правду сказати, минуло стільки літ, гай-гай! Ну, а чоботи пам'ятаєш?

– Які чоботи, прошу вас?

– Друже Богдане, ти забув про чоботи? Ти забув 1947 рік? Ти забув сотню Стаха? Карпати?... Як я збирався у рейд на Захід, ми з тобою обмінялись чобітьми... Ну?!

– А хай його шляк ясний трафить! Та невже це чотовий Оріх???

– Я, Богданчику, я... Я у твоїх чоботях, дійшов аж до Америки!

– А я у твоїх – до Караганди!

– Братуку рідний! Ти живий???

Два сивочолих ветерани обнімаються, крізь сльози згадують:

– А пам'ятаєш той бій?...

– А де ж, Богдане, подівся Грім? – Убитий.

– А Крук? – Загинув.

– А Ясен? – Впав.

– А Веселий? – Згорів живцем.

– А Скорий? – Пропав безвісти...

– А Бистрий? – Замучили в таборах.

– А Бойко? – Немає..

– А Смерека? – Зрадив.

– А Славко? – Гранатою в криївці...

– А Боян? – На Сибірі досі.

– А Гонта? – Помер.

- А Соловейко? – Немає...
- А я братику, у твоїх чоботях аж до Америки...
- А я у твоїх – до Караганди.
- Господи, не віряться! Ти живий!
- Як бачиш, братику...

А молода пара і сивочола пані теж плачуть і фотографують, і знімають камерою.

- А пам'ятаєш?
- А пригадуєш?
- А де ж похований Грім? – Невідомо...
- А Крук? – Хто знає...
- А Ясен? – Немає могили.
- А Веселий? – Десь у Карпатах...
- А Скорий? – Не знати...
- А Бистрий? – На Колимі.
- А Бойко? – Не знати...
- А Смерека? – Десь сконав, Юда...
- А Славко? – Хто знає...
- А Боян? – Торік був лист.
- А Гонта? – Десь на Сході.
- А Соловейко? – Хто знає...
- А я у твоїх чоботях – аж до Америки...
- А я у твоїх – до Караганди.

*Розповідь Богдана Ряпича
опрацював Левко Парацак*

Січень 2002 р.

* * *

КУЛЕМЕТНИК МИРОСЛАВ

– Чого ти, Гавриле, хвалишся, що ти інвалід і учасник війни? Та ж усі знають, що ти тоді був хлопчиськом і на війні бути не міг. А що нога у тебе відтоді крива, то ти розбирав якусь міну чи гранату, то тебе й покалічило.

– Що, я не воював? А з бандерами хто воював? То ж я «заложив» бандерівців улітку сорок шостого. Тоді цілу ніч була стрілянина. То я тоді подався на коні у сусіднє село, і заявив на заставі «советам», що вночі прийдуть бандерівці, то я посадив до тюрми станичного і тих дівок, що заготовляли харчі. А скільки я страху набрався! Я тоді цілу ніч просидів на вербі, поки точився бій. А ти кажеш, що я не воював?!

Шепелявий бовдур аж підскакував на своїй милиці, доказуючи, який він вчинив героїчний подвиг.

– Ну, коли так, то інша справа, Гавриле, Тоді ти справді «набідувався та навоювався...» Напевно, за ті «заслуги» тебе пізніше призначили бригадиром у колгоспі, хоч ти до першого класу ходив ще з п'яти років, а до другого так і не перейшов, правда?

– Е-е-е, та що там за ту школу згадувати. Але воювати, то я таки воював!

І Гаврило задоволено усміхався, вишкіривши рідкі зуби.

А бій в селі, влітку 1946 року справді був. Боївка повстанців із десяти чоловік завітала до села повечеряти та запастися харчами. Станичний, через зв'язкових дівчат, ще за дня замовив по хатах вечерю. Була тиха червнева ніч. Сільські вартові чергували навколо села. Повстанці тільки що встигли повечеряти, як з горішнього кінця села прибіг захеканий хлопчина і доповів, що наближаються москалі. Скільки їх він не помітив у темряві.

Повстанці вирішили не ставати до бою в селі, щоб не дати приводу москалям для помсти над селянами. Адже у таких випадках москалі завжди палили хати і вбивали всіх, хто попадав під руки. Отож, повстанці почали відступати до лісу, але було вже запізно, бо ворог майже повністю заблокував відступ. На полі, під лісом, зав'язався бій. Ракети одна за одною злітали над полем, і москалі кулеметним та автоматним вогнем обстрілювали місцевість, не даючи повстанцям відступати. З одного боку ракети не давали нашим хлопцям маневрувати, а з другого – давали орієнтацію, де знаходяться вороги. Правда, і у темряві, по

спалахах полум'я з дул кулеметів було видно, де розташовані кулеметні точки і скільки їх. Наші кулеметники добре знали місцевість, часто міняли позицію і влучним вогнем знешкоджували ворожі застави. Бій затягувався. До лісу недалеко, але скоро світатиме. Нарешті, один з наших кулеметів заговорив вже з-під самого лісу. І, як тільки злетить ракета, густим вогнем не давав вже чекістам підвестися на ноги і повністю оточити вітьсь. Але тут злетіли в небо ракети вже з долішнього кінця села. Це йшла допомога чекістам. Повстанський кулеметник Мирослав повернув свого «Дегтяра» в той бік чекістів, що поспішали на допомогу і змусив їх залягти. Тим часом, боївка щасливо добралася без втрат до лісу. Та забарився кулеметник Мирослав, бо не змінив вчасно позицію і попав під ураганний вогонь обидвох груп москалів. Ворожі черги буквально скосили кущі, за якими заліг повстанець. Світало. Від ворожих черг навкруг нього куріла земля. Нарешті, вибило кулями кулемет йому із рук. Ще одною чергою поранило його в голову, в руку і в груди. Кров заливала очі. На якусь мить втратив свідомість. Опам'ятався, коли зовсім близько пролунало:

– Здавайсь, бандера! Руки вверх!

Права рука наче дерев'яна, але дістав таки із-за пояса дві гранати «Ф-1». Зубами висмикнув кільця...

– Здаюсь...

Підвівся на повний зріст і, піднявши руки, із затиснутими гранатами вгору, стояв закривавлений, похитуючись... Москалі оточили його з усіх сторін і підходили щораз, то ближче. Він уже бачить їх зовсім добре. Ще трохи... Ще ближче...

– Слава Україні!

Дві гранати страшним вибухом рванули в один голос... Стовп вогню, диму і землі піднявся високо в небо. Розшматовані тіла восьми ворогів і повстанця спливали кров'ю у вирві, а ще чотири поранені вороги із зойком і матюками билися в агонії збоку. Розколені вибухом Карпати здригнулися, застогнали, зашуміли і понесли луною славу про геройську смерть повстанця по всій Україні. З-поза гір викотилось червоне, наче криваве сонце. Настала тиша, тільки зойки поранених ворогів заповнювали довкілля.

Сьогодні, на цьому місці, де загинув повстанець Мирослав, вдячні нащадки насипали могилу і поставили пам'ятний хрест. Верба, на якій сховався був з переляку дебільний донощик

Гаврило в скорому часі всохла, а сам він, позаторік помер п'яненький під чужим тином.

*Розповідь мешканців с. Мшанець
опрацював Левко Паращак
1999 р.*

* * *

ЧОРНІ ДНІ 1945 РОКУ **(село Мшанець, що на Старосамбірщині)**

Лемаків Луць (Юринин) ніде не був. Не був він ні в ОУН, ні в УПА, ні в самообороні. Просто переховувався, як і всі чоловіки призовного віку, що не пішли «захищати Родину». І так тягнулося аждо жнив 1945 року, доки Терлецький Стефан (Мачалів), у помсту за свого сина-одинака, знищеного підпільниками, не привів з Лаврова гарнізон червонопогонників. Він повидавав геть усіх дівчат і хлопців, які були в ОУН чи в УПА, повидавав і криївки, які знав. На той час люди ще не крилися одні від одних, а разом, ще за німців, готовили оті криївки, де переховувалися самі, ховали зерно, одержу, та інше майно.

Отже, Терлецький, як будь-хто інший, знав багато. Був тоді, пам'ятаю як нині, гарний сонячний день і більшість людей пішли в поле. Адже тривали жнива. Раптом, як грім з ясного неба, совіти, через село Галівку, на конях і підводах вскочили до нашого села. Одні кинулись у поля, де хапали всіх хто попав під руку, інші пішли шукати криївки, які показував Терлецький. Я, на той час хлопчисько, стояв на варті біля хати і, як тільки побачив москалів, дав знати брату Михайлові, який був членом ОУН, та ще й повітовим референтом. Він, що якраз щось писав у хаті, при столі, поспішно зібрав свої папери і сховався у криївці, що була влаштована в коморі. Бачив я також, як Кубайів Ілько, якому вже не було куди діватись, бо криївки своєї не мав, а совіти вже навпроти хати, випустив худобу з обори і з граблями в руках погнав її, ніби, на пасовисько. Він сміливо пішов назустріч москалям. А вони, не запідозривши нічого, випустили його із села, мовляв, там у полі, наші солдати розберуться хто є хто. Я бачив, як Дяків Іван біг босий, нахилившись, поза Кубайову хату, по городах додому, де сховався у домашній криївці.

А тим часом ввійманих у полях людей, зганяли до села, а тут Терлецький показував хто з них причетний до організації, хто яке мав псевдо, хто був в УПА, хто в самообороні.

Поміж інших зловили також Чегельського Стефана, що якраз косив ячмінь за Горбом. На другий день я знайшов його мадярський кітель за Горбом, в потоці. Терлецький з радістю доповів совітам, що то попався сам комендант самооборони на псевдо «Заєць».

У тих криївках, що показував Терлецький, то у Гриньового за рікою, взяли живими Бобикового Івана і Гриньового Федора, що були на той час без зброї. Криївка була влаштована під штабелем клеців на оборі.

У долішньому кінці села майже всі криївки були порожні. Правда, в одній з них був Барилів Гриць, який приліг у затопленому водою, запасному тунелі, накрившись якимись дошками, що там плавали. Москаль, присвічуючи собі ліхтариком, не побачив Гриця в темноті, та ще й у воді.

У другій криївці, в Барилишиного, заховався Лемаків Луць. Коли москалі почули, що в криївці хтось є, почали туди стріляти. Він забився у куток і там, в темряві, натрапив на пилку і сокиру. Щоб не здатись живим до рук москалів, Луць, отою сокирою вдарив себе по голові. Удар був такий сильний, що залившись кров'ю, він знепритомнів. Москалі привели його до тями вже на поверхні, обливши водою. А коли у тій самій криївці, знайшли ще й два автомати, бінокль, декілька гранат та військову одягу, то офіцер, що керував тою операцією, відразу написав рапорт про нагородження солдата медаллю «За отвагу». Адже той взяв живим «озброєного» бандерівця, що рідко траплялося. Засудили потім Луця після катувань до п'ятнадцяти років каторги. Зброя і військова одяга, що знайшли москалі у криївці, була Барилового Гриця і Головчиного Михайла.

Того самого дня на Лану, в Луцишиного, Терлецький показав криївку, що була влаштована в колодязі. Було там, на той час, десять хлопців- повстанців і всі зі зброєю. Москалі посадили одного солдата в дерев'яну баддю, якою черпалося воду, і опустили його до того місця, де був закладений камінням отвір. Солдат почав розбирати це каміння. Розібравши вхід на стільки, що можна було просунутись в криївку з головою, посвітив туди ліхтариком і натрапив якраз на крайнього повстанця, який тримав в правій руці гранату «Ф-1», а лівою тримав за кільце чеки.

Побачивши, що тут не до жартів, москаль миттю зорієнтувався, приклав палець до губ, і тим самим дав зрозуміти повстанцям, що мовчатиме. А тоді гукнув наверх до своїх: «Здесь тоже нікого нет! Тяніте бистрей, холодно здесь! Я совсем задубел!»

Так залишились живими десять хлопців, живими на той час. За кілька років не залишилось в живих ні одного. Не знати де й могили.

Три дні і три ночі тероризували чекісти село, а коли вже в селі залишилися тільки старі та діти (молодші разом з худобою повтікали і сховались у лісі, в ярах та полях) – пішли прочісувати поля. В лісі москалі тоді ще боялися далеко заходити, а у полях йшли густою розстрільною, перевіряли кожну копу снопів, кожну ділянку не скошених ще пізніх культур, як ось: вівса, лупину, бобу, а також картоплі тощо. Так у чийомусь бобі, під Ряпідев, заховався Барилів Гриць. (Це вже після криївки). Совіти пройшли біля нього ліворуч і праворуч, де він лежав у борозні, накрившись бадиллям бобу, приклавши до скроні пістолю. На щастя, і на цей раз не зауважили його. Зате, під Грядками убили Лисьового Івана, а Терлецький Михайло втік. Обидва були без зброї. За горбом зловили ще декілька дівчат. Кучакова Марійка заховалась у чийомусь ячмені під Горбом.

Нарешті, під ридання рідних та близьких, повели чекісти колону пов'язаних хлопців та дівчат із села. Повели оточених вершниками, ніби татари чи турки в ясир. Ридала, здавалося, і сама природа, бо якраз ринув рясний дощ.

Багатьох арештованих засудили тоді до різного терміну ув'язнення, а родини їхні пізніше вивезли у Сибір. Тих людей, які не були в організації, а просто переховувались, щоб не піти на фронт – відпустили. Легалізувались тоді і деякі з тих, що були задіяні в організації чи були в УПА. Звичайно, що їм було дозволено підпіллям легалізуватись і, що вони затаїли про те, що були в УПА. На щастя, не все знав Терлецький.

Не обійшлося тут, мабуть, без вербування сексотів, бо відтоді почались інтенсивні пошуки і арешти тих, що залишились живими під час блокади. Самого Терлецького за деякий час хтось убив у Літовищах на заставі, де він проживав і працював завгоспом. Убив у білий день, коли він у стайні доїв корову. Був слух, що то Сухого Гриць, а зрештою – хто його знає і чи дізнається колись взагалі.

Як описати, якими словами передати той чорний смуток, що охопив тоді наше стражденне село. Здавалося, що ясне сонце

потьмяніло, і гори поникли в журбі і скорботі. Так принесли «визволителі» у наш веселий і співучий колись край всенародне «свято» нужди і печалі...

І стала тоді популярною у нас пісня: «Чорна рілля ізорана, гей, гей...»

Спогад про ті трагічні дні написав Левко Паращак

Листопад, 2006 р.

* * *

ЮСТИНА

На маленькому хуторі, біля села Торчиновичі, що на Самбірщині, ранньої осені 1948 року сталась трагедія. А трагедій тих, на нашій багатотраждальній землі, московські «визволителі» провели безліч. Залили вони кров'ю наші села і міста. Масово проводились арешти та вивози на Сибір. Не було такого села, де б когось не забили, не арештували чи не депортували. В свою чергу повстанці мстили ворогам, де тільки могли. Та сили були явно не рівні, бо ворог кинув на наші землі добірні чекістські кадри, які використовували нещадний терор, шантаж, провокації, одним словом, всі способи і засоби, щоб знищити підпілля.

І ось в селі Волі Райновій провокатор видав москалям сестру підпільниці Юстини, яка зі своїм чоловіком та його двоюрідним братом переховувалась на хуторі Вустя, де у пустій хаті була влаштована криївка. Місце було дуже вигідне: по-перше, хутір був під самим лісом, а по-друге, людей москалі депортували, отже, там було відносно безпечно. Арештувавши дівчину, старший групи став допитувати її, вимагаючи, щоб сказала, де переховується сестра Юстина, оскільки знав, що остання в підпіллі. Коли ж дівчина відмовилась говорити, почав катувати її. Це вони вміли робити досконало. Били безбожно. Дівчина мовчала. Тоді розвели в грубі вогонь і, нагрівши плиту до того, що вона стала червоною, роздягнули нещасну і посадили на розпечену плиту. Нелюдським голосом закричала, заголосила дівчина і не витримала... Розповіла де криївка, де Юстина і з ким.

Старший лейтенант із групою відправився на хутір. Оточили хату і стали кричати, щоб повстанці здавались. Відповіді не було.

Тоді запалили хату і стали чекати. В скорому часі, десь там, в палаючій хаті, почулись постріли. Це означало, що повстанці самі себе повбивали. Москалі вже розслабились, бо знали, що бандерівці в таких випадках живими не здаються. Хата палала. Уже почав падати дах, прогоряла стеля, з вікон і дверей било полум'я. Раптом із охопленої вогнем хати вискакує Юстина і короткою чергою із ППСа пересікла кулеметника, що лежав за «Дігтярем», навпроти дверей. Із-за хати вискакує другий солдат, положила і того, а сама кинулась тікати до лісу.

«Не стрелять! Взять живої!» – кричав лейтенант. Солдати кинулись доганяти. І ось, один уже наздоганяє її, кидає автоматом, як дрючком Юстині по ногах. Зачепилась Юстина і впала.... Але у неї на шії ППС. Майже впритул пересікає його чергою. Схопилась, і далі тікати. Ліс уже недалеко... Та тут ще один солдат схопив її за тліючий на спині жакет. Вивернулась Юстина, висмикнула праву руку з рукава і під лівою рукою, через жакет, що вже був в руках солдата, пересікла його чергою. Упав четвертий. Ось і ліс.

– Уйдьот, ведь!

– Старшина! Бей с пулемьота по ногам! – кричав ст. лейтенант.

Та під самим лісом настигла Юстину кулеметна черга. Та не по ногах вдарив старшина, а взяв вище і пересік у поясі. Впала Юстина... Хотіла застрілитись, та вже не було набоїв, і не було коли, бо вороги, як ті вовки, накинулись на неї і почали місити ногами.

– Бандеровская сволочь! Четырех наших товарщцей убито.

Прибіг ст. лейтенант:

– Стойте! Погодіте! Может что всьо-такі скажет...

– Нічого я вам не скажу, катюги! Людоїди! – втратила свідомість.

Прийшла в себе на возі. Везуть в район, майнула думка: «Господи! – Пішли смерть, щоб я не зрадила... Не сказала нічого ворогам...» Молилась в голос: «Прийми мою душу, Господи! Змилуйся!» Під селом Стара Сіль Юстина померла. Фірман зупинив коней, зняв капелюха, перехрестився.

Був сонячний осінній день. В небі курликав ключ журавлів. Пролетів над селом, над підводою з Юстиною і солдатами, і почав зникати вдалині. Одна журавка відстала від ключа і почала кружляти над селом, жалібно курликаючи, наче душа Юстини прощалась з білим світом. Старенький фірман плакав і молився. Юстина лежала на возі спокійна, із щасливим виразом на лиці,

наче говорила: «Я не зрадила, не сказала нічого ворогам! Господи, Слава Тобі!» Солдати матюкались: «Погоняй скорей, матір твою! Чево стал, старий бандеровець?» Та все одно з тривогою поглядали в небо, де журавка, курликаючи, віддалялась все далі і далі. Фірман закрив Юстині очі, ще раз перехрестився і вйокнув на коні.

* * *

P.S. А де ж сестра Юстини? Вижила нещасна. Та як вона житиме на білому світі? Що в неї на душі? Господи, якщо можеш то... Бо ж Юда добровільно продав Христа за 30 срібняків, Каїн теж по своїй волі убив брата. Їм немає прощення. А сестра Юстини?... Що ж Ти з нею зробиш, ГОСПОДИ?! Нехай буде воля твоя!

*Записав від Володимира Морохівського (Самбір)
Левко Паращак.*

* * *

Я ЗА ТЕБЕ, УКРАЇНО, МУКИ ТЯЖКІІ ТЕРПІВ...

Наче розійшлася земля і розколосся небо. Стогнали правічні Карпати, шумів тужливо покритий осінньою памороззю смерековий ліс. Вогненні вибухи гранат роздерли ранкову тишу і злились в один пекельний гул. В переміш з вибухами різко цокотіли автомати, і глухо гарчали «Дехтярі». Облава! – майнула думка. Я схопився і з просоння, не зовсім орієнтуючись, що до чого, як прошитий автоматною чергою, впав на землю знову. Відняло праву руку і ногу. Кріс випав мені з рук... Все, кінець! Навколо мене стогнали і бились в агонії смертельно поранені друзі і вороги. З права, із-за столітньої смереки, бив наш «МГ», але в скорому часі замовк. З ліва, поруч мене, декілька чекістів навалились на нашого повстанця і видно хотіли його зв'язати. По крику: «Не візьмеш, босото!» – я зрозумів, що то наш ройовий. Міцний, то був хлопець, бо вже лежачи під купою чекістів, зумів зірвати гранату. Вибухом розірвало його і чекістів, а розшматовані трупи порозкидало навкруги. Два чи три ворожі трупи накрили мене з головою. Оглушений вибухом гранати і накритий трупами, я наче провалився в якусь безодню. Ніби крізь сон, я чув як солдати ходять навкруги і підбирають своїх поранених і мертвих. Нарешті, підійшли до мене і забрали останки своїх

убитих, а я залишився лежати в калюжі своєї та ворожої крові, безпорадний і немічний. Було видно мені, як два ворожих офіцери ходять по галявині і з пістолів добивають моїх поранених друзів. Я почав шептати молитву. Ось уже підійшли до мене. Один з них, побачивши, що я живий, навів на мене пістолю і прогарчав крізь зуби:

– Получай, бандіт! Скільки ви сволочі наших солдат угробілі!

– Постой! – гукнув другий. – Одного надо оставіть, как язика.

І ударив його по руці. Прогримів постріл і куля поцілила мені у праву руку, що вже була поранена.

Ось так закінчилась моя трьохрічна партизанка. Ще вчора, нас дванадцять друзів відібрали з різних сотень, щоб скерувати на якесь особливе завдання аж на Волинь. Відбирали фізично здорових, обстріляних вже хлопців. Ми навіть не встигли познайомитись між собою і ось їх вже немає...

Хто вони? Звідки? Де нині шукати їхні могили? А зрадив нас – зв'язковий. Це він вночі привів нас на цю затишну галявину і сказав тут заночувати. Вранці, мовляв, принесе харчі і підемо далі. Привів чекістів. Продав за юдин гріш. А було це 11 жовтня 1945 року. Тим часом солдати підібрали своїх вбитих та поранених і кудись їх повиносили з галявини. Тоді підібрали і мене на саморобній ноші і понесли, матюкаючись з лісу на дорогу, де вже чекали автомашини. Повезли до району і там навпроти НКВД, на дорозі, скинули. Пролежав я там, стікаючи кров'ю, до вечора. Повз мене час від часу проходили чекісти, чи наші перевертні-стрибки. Дивились на мене і копали ногами, деякі навіть плювали. Від їхніх копняків та від втрати крові я декілька разів знепритомнів, але коли приходив до тями, то бачив, що деякі наші люди, жінки й чоловіки, що йшли по дорозі плакали і, закривши обличчя руками, поспішно відходили. Вже стемніло, коли мене задубілого від холоду занесли до будинку НКВД і кинули до якоїсь комірчини, де вже лежали на підлозі двоє поранених незнайомих мені повстанців. Двері навіть не замикали. Мене палила гарячка і дуже хотілося пити. Нараз в коридорі почулися крики, якась метушня і до комірчини вскочив Дудич Василь у совітській формі і з крісом в руках. Хотів мене застрелити, але на щастя, не було у нього набоїв. Тоді він крісом, як дрючком, з усього маху вдарив мене. Цілівся, мабуть, у голову, але в комірчині було темнувато, тому удар пройшовся по грудях і по ключиці правої руки. Від удару я зімлів знову. Коли серед ночі отямився, то відчув, що ключиця у

мене зламана і знову ж таки з правого боку. Раптом знову у дверях з'явився Дудич, на цей раз вже з автоматом. Хтось його там не впускав, але він встиг дати по нас чергу. Напевно, був п'яний, бо черга ота пройшлася понад нами, і тільки штукатурка із стіни посипалась нам на голови. Він впізнав мене, бо ще у 1943 році ми разом були на вишколі у Карпатах. Були навіть в одній сотні, земляки ж. Коли прийшли оці «визволителі», то він переметнувся до них, продав криївку, де загинуло двадцять його односельчан. Тепер заповзявся і мене знищити. Правда, після цієї ночі я його більше не бачив. Аж на четвертий день прийшла санітарка перев'язати рани. Їсти, чи навіть пити, не давали зовсім. Правда на другий день, крізь причинені двері, хтось всунув нам до комірчини декілька яблук. Один, з легше поранених друзів, підібрав ті яблука і два дав мені. Господи, які вони були смачні! Я аж ніби ожив, бо від температури згоріли мені губи, а в грудях хрипіло і кололо. Про рани я вже не кажу нічого.

І ось одного дня понесли мене на слідство, але я там довго не був, бо з рани текла цукровиця і від мене дуже тхнуло, тому видно мене більше не носили до слідчого. Моїх друзів по комірчині кудись забрали і слідчий став приходити до мене сам. Я все підписував, що мені інкримінувалося. Заперечував тільки те, що могло зашкодити комусь на волі. Хотілося мені, щоб якомога скоріше закінчилося оте слідство і щоб мене розстріляли. Про який би бій не питав слідчий, я казав, що всюди був. Врешті-решт, це йому набридло, бо вже на той час, вони добре знали коли, яка сотня, чота, який сотенний, чи чотовий влаштував ту, чи іншу засідку. Отож, він на одному із допитів почав кричати:

– Что ти, падла врьош?! Ти ж бил в чоте Залізняка, так ведь, да? А ту засаду устроїл Тараско!

– А яка вам різниця? – питаю, закінчуйте скоріше і розстріляйте мене, бо я жити не хочу!

– Ну нет! Ти, будеш долго подихать! Ти ещю будеш вкаливать на советскую Родіну! Іш ти чего захотел: «Розстріляйте»... А валіть тайгу кто будет, а? А руду, уголь, добивать кто будет, Пушкін, что лі? Будеш вкаливать, пока сам не подохнеш!

Нарешті, слідство закінчилось і мене перевезли до Самбірської тюрми, де за деякий час «Особое совещаніє» засудило мене на десять років таборів та п'ять років позбавлення прав. І хто повірить, люди добрі, що я після цього став потихенько оживати? Друзі по камері повезли мене тачкою до лазні, де я

перший раз за місяць помився. Тут я гарячою водою промив свої рани, в яких завелися хробаки (особливо на стегні), а у брудному лахмітті, яким я сам собі перев'язував рани – воші. Лівою рукою я виривав, вичищав оту нечисть і гнійну цукровицю, а на правій руці навіть зробив сам собі операцію! Одна куля, яка залишилась у руці, блукала туди-сюди і, нарешті, підійшла на зап'ясті під саму шкіру, то я її зубами вигриз. Правда, під час такої «операції» я два рази зомлів. Зате, тепер рани стали швидко гоїтись. Ще за деякий час до нас у камеру підселили лікаря, нашого чоловіка, на прізвище Колосовський. Він чистенькими льняними шматками робив мені перев'язки, а також масажував ногу, яка чомусь була скорченою. Через тиждень, другий я вже міг пальцями ноги діставати до підлоги. Тоді хлопці випросили у наглядча дві палички, і я почав шкандибати по камері, а згодом вже і на прогулянки виходив. Тут вже сяк-так давали їсти, бо у Стрілках на слідстві не годували зовсім. А передачу мені сестра приносила тільки два рази – трохи харчів і чисту білизну. Якби не друзі по нещастю, які підгодовували мене, то за той місяць, що я там просидів, помер би з голоду. Навесні я настільки зміцнів і став ходити, що мене відправили до Львова на пересилку, ну а звідти етапом відправили вже в табори. Тепер мені не віриться, що все це я переніс, перетерпів. Відбув каторгу, звільнився, одружився з такою самою нещасною дівчиною, як і сам. Нажили діток і вже, слава Богу, онуків дочекались. На старість, правда, рани ниють, бо у нозі таки залишились дві кулі, одна з них розривна. Ношу їх, як пам'ять про свою стражденну молодість.

Але то все дурниці. Добре, що є Україна, що не дарма я страждав, що не дарма загинули мої друзі. Правду кажеш, що не така ще Україна, як повинна бути, але вже дванадцять років минуло, як вона повстала... Це вже факт! Цілий світ признав її, як самостійну державу! Господи, слава тобі!

*Розповідь старого повстанця
опрацював Левко Парацак*

Листопад, 2003 р.

* * *

СВОЙ

«Я співаю колір чорний, бо то колір мій...»

Степан Руданський

Завірюха лютувала – світа Божого не видно. Село неначе провалилось, зав'язло у снігах. Хати по самі вікна і на стріхах теж півметровий шар снігу. Бісилася погода – бісилися і «визволителі». Від негоди ще можна було заховатися, а від «визволителів» – ні. Вони щоденно бродили по селах винюхували і вишукували. Вривалися до хати, йшли по стодолах, стайнях, оборогах. Шукаючи бандерівців, могли що-небудь поцупити і обзиваючи людей «буржуазними націоналістами», «бандитами», матюкаючись йшлидалі. І так чи не кожен день. Господи, де вони взялися на нашу голову? За що вбивають нашу молодь, тероризують у власній хаті, арештовують і вивозять на Сибір? Звідки вони прийшли і коли нарешті підуть від нас? Ні, слухайте, вони не збираються іти геть, вони сараною лізуть від села до села і «визволяють», «визволяють», «визволяють»...

У кожному більшому селі на Прикарпатті ставали заставами. Блокада. І ось одного вечора, у таку вітськоіна заметіль, п'ятеро повстанців завітало до села, щоб забрати вітськоїзаготовлену зв'язковими білу матерію для пошиву маскувального спецодягу, та харчі. Знали вони де, в якому кінці села разташувався гарнізон чекістів. Знали також, що в таку негоду чекісти навряд чи робитимуть засідку на підході до села. А повстанцям така негода на руку, бо їхні сліди із лісу до села і назад миттю замете снігом. Підійшовши до хати зв'язкового, один з повстанців став на воротах на варту, а троє, на чолі з Кущовим зайшли до хати. В скорому часі зв'язковий відправився по сусідах, щоб принести заготовлену матерію та деякі харчі. І треба ж було, щоб в одній із хат зустрів він рідного брата, одного із повстанців, що на днях демобілізувався з армії.

Знаючи, що брати декілька літ не бачились, шепнув на вухо демобілізованому:

– Михайле, до мене тільки-но зайшов брат твій Іван, якщо хочеш, то йди побалакай з ним, поки я тут справлятимусь.

Михайло негайно, одягнувши шинель, і солдатську шапку, поспішив до хати зв'язкового. Наблизившись до воріт, Михайла зустрів окликом брат Іван, який якраз стояв на варті:

– Сій! Хто йде!?

– Свій! – відповів Михайло, і далі, не зупиняючись ішов до воріт.

– Сій! Стріляю! – гукнув Іван і рванув замком автомата.

– Та свій я, браток, свій!

– Стріляй! – крикнув кущовий, який почувши оклик вартового, вискочив разом з другими повстанцями з хати.

Короткою чергою вдарив Іван по засніженій постаті, що відзивалась чужою мовою і вперто простувала на нього. Різко, заглушуючи свист хуртовини, пролунала автоматна черга, а у відповідь ще раз:

– Да свій я, свій!!! Іване, та ж то я, Міша!

– Брате! Де ж ти взявся? Що ж я наробив?! – припав до лежачого на снігу Михайла Іван, – прости мені рідний!

– Я умираю, Іване... Я сам вінен... То я, дурень... відгукнувся до тебе чужою мовою... Господи, умираю... А ви тікайте... у селі застава... тікайте...

– Прости, брате, прости рідний!!! – ридав Іван.

– Хлопці, беріть Івана і відходим! – розпорядився Кущовий. А ти, друже, візьми себе в руки. Трагедія сталась не по твоїй вині... Ти, як повстанець виконав свій обов'язок вартового. То війна друже... Страшна війна.

І зникли повстанці у сніговій заметілі, ведучи під руки, нещасного братовбивцю. А щоб він у розпачі не наклав на себе руки, то забрали в нього зброю.

Михайла сусіди на рядні занесли до хати, де він стікаючи кров'ю, незабаром помер. Нещасна мати у заціпенінні клячала біля покійника і шептала молитву. Двоє менших синів пішли на цвинтар, де у снігу, у беспросвітній заметілі викопали таку-сяку могилу.

Ще рік партизанів Іван. Аж одного разу, недалеко від рідної хати, потрапив у чекістську засідку і впав, скошений чергою. Два дні чекісти не давали його поховати. Зганяли людей, щоб пізнавали хто це такий, а тоді залишили покійника на дорозі, біля сілради, і повіялися далі.

Поховали Івана коло брата Михайла. В скорому часі померла згорьована мати. Менші брати, щоб не бути висланими на Сибір, чи не потрапити до тюрми, розійшлися хто куди. А рідна хата залишилась пустою, зяючи отворами вибитих вікон, та вирваних дверей.

Ось така трагедія мала місце у «визволеному» Прикарпатті, у 40-х роках минулого століття.

Хто винен???

*Спогад про ті чорні дні написав Левко Паращак
Січень, 2007 р.*

* * *

НЕПЕРЕДБАЧЕНА СИТУАЦІЯ

Зима 1945 року. Погода наче збісилася. Вже цілий тиждень світа Божого не видно. Замело снігами ліси і гори, замело дороги, та що там дороги, по селах від хати до хати важко було дібратись. У таку віхолу притихли «визволителі», та й повстанцям можна було розслабитись. Не було облав, арештів, стрілянини по лісах та по селах. Отож, одного такого дня, на світанку, до села Грозови прибився повстанський відділ чотового Рубаня. Зморені і промерзлі до кісток хлопці розташувались у крайній хаті. Хуртовина нарешті втихла. Із-за гір показалось сонце, під промінням якого замерехтіли безконечні сніги. Над хатами, заметеними снігами по самі стріхи, закучерявились дими. Село прокидалося. По стодолах почалося ритмічне гупання ціпів. Ліниво переключалися собаки, весело співали півні, немов раділи, що негода нарешті вгамувалася. Не дивлячись на криваву війну, яку принесли до нас чергові «визволителі», життя продовжувалось. Господиня, де розташувались повстанці, готувала невибагливий сніданок. Деякі хлопці обігрівшись у хаті і протерши дбайливо зброю, пішли до стодоли допомогти господарю у молотьбі. Інші взялися прокладати стежки до оборога, колодязя, пивниці та шопи, де зберігалися дрова. У скорому часі із стодоли почулася ритмічна музика перестуку ціпів. Ви не бачили, не чули і ніколи не молотили ціпом? О, то ви не знаєте, що це таке... Особливо коли молотять два вправних господарі, не кажучи вже про трьох-чотирьох молотильників. Здавалося б, ну що там таке – бий ціпом по снопах і все. Е, ні! Це не так просто, шановні. Це – мистецтво!

Рубань порозоставляв вартових і сам зайшов до стодоли полюбуватися вправністю своїх хлопців.

– Оце, ґаздо, молотильники, правда? – запитав господаря. Той тільки посміхнувся. Потім зайшов до хати, де в печі якраз

доварювалася у великих чавунах картопля, а на столі в череп'яних мисках іскрилася квашена капуста. На печі притишено, але весело, щебетала дівтора.

– Скільки їх там у вас? – запитав у господині.

– Та, слава Богу, п'ятеро.

– Хай здорові ростуть!

– Дякую! Дай Боже і вам здоров'я!

Побажали одне одному здоров'я, як за звичаєм ведеться на бойківщині.

Нарешті господиня поставила на стіл картоплю і хлопці миттю упорались із сніданком, який заодно можна було трактувати як обід. Тоді наносили до хати свіжої вівсяної соломи і, постеливши на долівці, повкладались, обнявши зброю, спати. Рубань поміняв вартових, а тоді і сам приліг на лаві за столом.

Закінчувався короткий зимовий день, як раптом до хати заскочив один із вартових, і піднявши Рубаня доповів:

– Друже чотовий, до села наближаються босяки в масхалатах... Вже близько!

Рубань миттю вибіг із хати і у бінокль оглянув місцевість, звідки могли появиться москалі. «Так є! Босяки... Ось вони... Один, два, три... Шістнадцять... Нас дванадцятаро і три кулемети «МГ». Але ж село... І в хаті п'ятеро маленьких дітей... Відступати до лісу вже пізно... Отже, займаємо оборону. Один кулемет за оборіг, другий за колодязь, третій за пивницю! Біля кулеметів по три стрільці! Нас троє за стайню, біля воріт! Може москалі підуть далі і нас обминуть, а якщо ні, то зайшовши сюди, будуть під перехресним вогнем наших кулеметів... Ні, не минають, прямують, на свою голову, до нас. Без мого сигналу вогонь не відкривати! – розпорядився Рубань. Через задні сінешні двері разом із двома стрільцями вибіг за будинок і заліг у снігу, за рогом стайні.

Таким чином, група чекістів стала заблокована на подвір'ї. Москалі один за одним заходили у двір. Останнім йшов старший лейтенант Кривенко («кривавий опер», як його називали у наших краях).

Тим часом собака, якого держав на повідку собаковод, почав гарчати і рватись у сторону оборога чи колодязя.

– Байкал, ти куди? – солдат ледве стримував вівчура і нарешті став, задубівши з переляку. Навпроти, за декілька метрів, із-за оборога, чорнів направлений в його сторону кулемет «МГ». Солдату відняло мову. Собака теж причаївся і тільки скавулів.

– Краснов, в чьом дело? – запитав Кривенко, підійшовши до солдата.

У відповідь той тільки щось промимрив. Зате, Кривенко миттю зорієнтувався і побачив ще два кулемети направлені на його групу.

Чекіст поблід, але думка працювала вправно:

– Бандеровці! От вляпался! Но почему они не открывают огонь?

– Ага, они і не будут стрелять, сім'я в хате... Он і хазяїн стоїт із цепом в руках, значіт пока не поз дно, нада ушиваться...

Чекіст, ніби нічого не сталося, розпорядився не своїм голосом:

– Пошли, ребята, дальше! – втягнувши голову в плечі, він направився до воріт. За ним поспішно потягнулися, насторожено оглядаючись солдати.

За воротами хитрий чекіст заявив солдатам: «Нікому ні слова, вітьсь?! Это наш отряд на спецзаданії, я просто забил об етом... Пошли в село Мшанец. К вечеру как раз доберьомся».

Чекісти пішли, побрели снігами і скоро розчинились у безмежній сніговій білизні.

На подвір'ї, впавши на коліна, ридав господар хати. Коли Рубань підійшов до нього, щоб заспокоїти, той обійняв його за ноги і, ридаючи, дякував за те, що не дав наказу почати стрілянину, що діти живі і здорові.

– Васильку! – стогнав нещасний. – Дякую тобі, синку! П'ятеро діток у хаті... Господи!

– Заспокойтесь, вуйку, все обійшлося. – Рубань підняв господаря і, пригорнувши до себе, поцілував його заплакане обличчя.

Зайшов до хати, щоб попрощатись з господинею. Діти з бабусяю і мамою стояли на колінах і, заложивши руки, промовляли подячну молитву до образу Божої Матері. Двоє чотирьохрічних дівчаток, мабуть близнючок, у білих льолях, разом з усіма, щиро повторювали «Отче наш».

У Рубаня мимоволі покотилась з очей пекуча, але радісна сльоза. Діти, слава Богу, живі і здорові! Вийшов надвір, а там таке саме: хлопці, знявши шапки, молилися, між ними господар хати з ціпом в руках. Зняв і собі шапку, перехрестився і прошепотів ще раз: «Слава, Тобі Господи, що діти живі і здорові! А Кривенко від нас не втече, ми ще зустрінемося з ним на вузькій дорозі!»

Василь Хашівський в часі перебування на Заході. 1951 р.

– Відходимо, хлопці!
І пішли повстанці по вулиці,
торуючи стежку у сторону села
Посіч.

На жаль, із Кривенком не
довелося йому зустрітися, хоч
протягом п'яти років одинадцять разів робили повстанці на нього засідку. Не потрапив ні разу у їхню пастку. Щастило кривавому чекісту, а, може, хтось заздалегідь попереджав його. Хто знає?

Під його керівництвом
знайдено десятки криївок,
убито десятки повстанців. Сотні
людей арештовано і посаджено
до тюрми. А скільки завербовано сексотів?

В середині п'ятдесятих років Кривенко вийшов на пенсію і виїхав у східні області. Раптом, в кінці вісімдесятих, появився знову в наших селах. Заходив до окремих людей, щоб ті підписувалися, що він, мовляв, нічого поганого у нас не робив.

Хто там і що йому підписував – невідомо. Хіба що один з тих, до кого заходив «чесний» чекіст, після його від'їзду не при хаті, згадуючи, – повісився.

P.S. Де могили Рубаня і його хлопців теж невідомо. Хіба що на місці боїв, криївок, де вони гинули, стоять нині пам'ятники з написом: «Героям-бандерівцям слава!» (*Детальніше див. стор. 148*).

*Спогад опрацював Левко Паращак
Лютий, 2008 р.*

* * *

«ОЙ НЕМА ТО КРАЮ НАД ТУ ВЕРХОВИНУ...»

Частина I

Сонце гріє, вітер віє,
Гірнякові серце мліє.
Плаче, тужить за горами,
Бо не зжився з долинами.

Нар. пісня

Ні, що не кажи, пане-брате, але як хлоп родився і виріс у горах, то залишиться гірняком навіки. Бо немає ніде в світі такої краси, як у нас. А таки нема.

Народився я в горах на Буковині, а життя коротати довелося у чужих краях. То «визволителі» любенькі так ошчасливили мене, Бог би їх побив тяжко на рівній дорозі! Та хіба тільки мене одного так ошчасливили?!

Коли нарешті шляк їх трафив і я міг би вже повернутися на рідну землю, так тут вже виникла друга перешкода: мої роки, мої недомагання. Діти, онуки родилися на чужині і тут їм вже батьківщина, то і я мушу з тим миритися. А тут і говір не такий, тут і сонце так не гріє, і зорі не ті, і ріки не такі бистрі, не такі шумливі, як у наших Карпатах. Баную ади на долах, тяжко баную... Та куди дітися? Отож, живу спогадами. А згадувати є що.

Ось послухайте і ви, якщо хочете. Небіжчик тато служили лісником у румунського графа, а оскільки я був одинаком, то вони часто брали мене з собою на обхід графських володінь. Так я з малих літ привикав до лісу, навчився орієнтуватися в горах по зорях, по сонцю, по вітру і т.д. Знав я також повадки звіра, птиці та як поводитися зі зброєю. Бо що то є, пане-брате, за гуцул, щоб не був справжнім мисливцем? Тому в лісі я почувався, як в рідній хаті. А коли мені виповнилося п'ятнадцять років, то я вже і партизанити почав, ая.

Це почалося з того, коли тата румуни розстріляли за допомогу повстанцям. Тоді я пристав до УПА. Курінний Луговий спочатку не хотів мене приймати до сотні, казав: «Молодий ще». Але коли я нагадав йому, чий я син і чому хочу до сотні, згодився. Прийняв мене розвідником, бо я добре говорив по-румунськи, а навколишні села і ліси знав як власну кишеню, ще й стрілець я був – такого пошукати. Дали мені псевдо «Зайчик» і я, склавши присягу, приступив до роботи розвідника.

Бувало цілими днями і ночами бродив я навколишніми селами і добував потрібну інформацію. Ночувати часто доводилося мені одному в лісі. Тому я влаштував собі відповідні місця, де можна було переночувати, перепочити чи перечекати негоду. Так я в глухому місці, у зваленій буревієм грубезній ялиці, видовбав дупло. Вичистив порошно, зробив відповідний лаз, настелив туди сухого листя, ось і вийшла непогана криївка. В ній я часом ночував чи ховався під час дощу, а то і зброю там залишав.

Так ось одного разу, коли я вертався до сотні, розгулялася гроза. Ви були коли-небудь у Карпатах під час грози? Гей, не дай Господи, щоб вас застала така негода в горах! Тоді там вдень стає темно, як в горобину ніч, бігме! Але слухайте далі. Про що то я розповідав? Ага, що гроза застала мене якраз недалеко тої криївки. Що ж, мушу тут перечекати, бо куди йти у таке пекло, тай вечір вже близько. Заліз у дупло (ногами вперед, бо в дуплі не розвернешся), а надворі не дощ, а злива. Блискавки роздирають небо, здавалося, що все довкілля зайнялося вогнем, а громи такі, аж гори трясуться... Чиста тобі загибель...

Раптом, при світлі блискавки я побачив, як щось затулило лаз до дупла. Кріс під руками, але що вдієш з крісом у такій тісноті? А оте «щось» сопіло, шкряблося і таки лізло до мене. При черговій блискавці, що розрядилася, здавалося, як раз над криївкою, я побачив, що то вовк заднім ходом (як я недавно), влазить до дупла. Недовго думаючи, я хапаю його обома руками за хвіст... (а що я більше міг зробити, га?). Вовк хоче вискочити з того дупла, але я міцно тримаю його... Тоді він неборака, з переляку, вибачайте, обпаскудив мені руки зовсім і я мусів відпустити його... О, вам смішно, а мені тоді не до сміху було, повірте. Вискочив той вовчисько з дупла і недалеко в корчах здох сарак (то я вже вранці знайшов його). А вовки так: з переляку дістають, вибачайте, срачку, а після того здихають, ая...

Смійтеся, смійтеся, здорові. Хотів би я бачити, що ви зробили б на моєму місці, чи на місці того вовка... Але то я так...

Ну я тоді висунувся з дупла, обмив с'як-так руки на дощі і знов на своє місце. До ранку вже спав спокійно.

Повернувшись вже під обід до сотні, я по своїй простоті, все розповів хлопцям. А вони знаєте що? Вони назвали мене «обкаканим зайчиком». Що ж, так мені, дурному, і треба. Нащо розповів про свою пригоду? Але хіба то одна така пригода буває з хлопом у лісі? Необов'язково, щоб тобі вовк руки обпаскудив, а

хоч би й таке. Ви смієтеся? Бо ви не знаєте, що то є ліс, що то є природа, гей!

Іду я, значить, лісом, бо мене, як молодого розвідника, завжди посилали на розвідини. Іду, прислухаюся, коли чую, щось ніби хрипит, стогне і ніби тупотить ногами. Я став, нарихтував кріса і посуваюся на звук. Господи! Олень, що якраз скинув роги, попався у петлю – пастку. То, видно, якийсь добрий мисливець був, що знав стежки, якими ходить олень і що, скинувши роги, він може попасти у петлю, зроблену з грубого дроту.

Так ото я і кажу: попався сарака у ту петлю і так затягнув на шиї, що лиш хрипит. Видно, вже кілька діб тут стоїть, бо задніми ногами геть порив землю довкола. А дрiт той в'ївся йому в шию так, що я ледве - не - ледве зумів розтягнути ту петлю настільки, щоб зняти її з нього. Поплескав я його по шиї і кажу: «Іди, та більше не попадайся...» А він, сарака, не тікає, не йде геть, а лише мені руки, ніби цілує... Ледве я його позбувся, ая.

Не знаю, що вам далі казати, бо виджу, що не вірите, але то вже як хочете. Та то ще не все, мої дорогенькі, ой ні...

Настала осінь 1944 року. Над Черемошем з'явилися замість румунів німаки. Певно, будуть робити облави і старатимуться таки нас знищити, бо фронт наближається.

І ось одного дня я знов на стежі і пантрюю за доквіллям, щоб нас зненацька не атакували німаки. Коли бачу, заметушилися птахи. Промчали повз мене одна, друга лисиця, а тут і виводок диких свиней протупотів кудись в гущаки та яри. Ого, щось тут не так. Хтось появився в лісі чужий і то не один.

Раптом біля мене промчав олень. Вже минув мене і повернувся назад, а тоді знову іде геть. І так декілька раз, ніби кличе за собою, бігме, той самий олень, що я його колись врятував. То він дає мені знати, щоб я рятувався. Я махнув йому рукою, а сам причаївся, бо мушу як розвідник знати, що то за неспокій такий в лісі. Коли бачу: посуваються розстрільною німаки... Тихо так просуваються... Хочуть, видно, несподівано атакувати наш табір. Я назад. Дав знати сотенному, а той негайно розпорядився зайняти оборону... Ех! Накрили ми тоді німаків кулеметним вогнем, а тоді гранатами... Аж гори застогнали...

Але що вам розказувати про бої в горах, то треба було там бути, ая. І про оленя, бачу, не вірите... То як вже хочете...

Відступаємо з боєм в глибину Карпат. Коли вже ніби відірвалися від німаків, як з права обстріляли нас «ковпаки». Де

вони в дідька взялися на нашу голову? Не встигли ми розправитися ще й з цими «визволителями», як з ліва і спереду накрили нас мінометним огнем мадяри. Все! Мішок! Але, слава Богу, наші командири якось домовилися з мадярами, і вони пропустили нас в закарпатські ліси. А ще на наше щастя «ковпаки» зчіпилися з німаками і кипів там бій до самого вечора. Правда, при виході з оточення, мене і ще одинадцять хлопців було важко поранено, тому нас в якомусь селі, сотенний залишив в мадярському госпіталі на лікування.

На другий день до села вдерлися німаки і всіх наших хлопців розстріляли. Мене мадярки-медсестри перенесли в окрему кімнату, а на дверях написали: «Тиф». Пожаліли мене молодого хлопчиська мадярки, дай їм, Боже, здоров'я. І так я залишився живим.

Недовго я там полежав, як вже через місяць, коли я став сяк-так ходити, погнали мене німаки разом з руськими полоненими аж до Австрії в лагерь. Там нас уже вивели на роботу розчищати вулиці та дороги після бомбардування.

Таким чином, загнали мене з тими полоненими аж у Західну Німеччину, де нас звільнили американці. Тож треба було дурному десь там залишитись, але де там. Мене палила туга за Карпатами, за рідним краєм, за нашими лісами, та й мати залишилася сама в хаті.

Іду додому. Завезли мене «визволителі» до Чернівців. А там хап – і до тюрми. Мені п'ятнадцять років каторги, а матір – на Сибір, де вона померла з голоду і холоду.

Визволили.

У січні 1946 року загнали нас у вагон шістдесят три чоловіка, а поки доїхали до Красноярська, то залишилося нас живих у вагоні двадцять три скелети.

Уже влітку повезли до Норильська. У 1952 році мене, по касації, як малолітнього, звільнили, але без права виїзду. Так я поневірявся по Сибірі аж до 1964 року, коли було дозволено мені виїхати на Україну, але знову без права проживання у західних областях. Тому я опинився в Запоріжській області.

Чи їздив я у Карпати, на Буковину? Аякже. Їздив і то не раз. Провідав рідне село, далеку родину, яка ще залишилася. Ходив по лісах, по тих стежках, де колись дівтаком партизанів і згадував, і гірко плакав...

Ось наче на цьому місці нас, трьох молодих розвідників, обстріляли румуни... Тут ми вели бої з німаками...

Василь Білінчук – «Сибіряк» зі своїм вихованцем - ведмедем.

Взимку, коли ведмідь-повстанець впадав у сплячку, стрільці переносили його на собі. Косівщина.

Повстанці з Турківщини –
Стефан Лабецький та
Федір Яртим (обоє родом з
с. Бітля). 1944 р., с. Довжки
Боринського р-ну (тепер у
складі Сколівського р-ну)

Сотенний Дмитро Білінчук–
«Хмара». Косівщина.

Чи живий ще хтось з моїх друзів? Ой не знаю, братчики мої, не знаю... Із сільських нема нікого, всі полягли.

Доживаю і я, як бачите, в чужій стороні... Але добре, що є Україна. Хоч вона якась не така, за яку ми боролися, але дасть Бог, що стане колись твердо на ноги... Може, дочекаюси, як гадаєте?

Частина 2

*«Гей, що ми там Поділля-край
Нам полонина Поділля»*

Народна пісня

Говоріть собі, що хочете, а я все своєї – нема ніде в світі ліпше, як у наших Карпатах! Можливо я повторяюся, бо часто про це кажу, але переконаний, що так воно є. Ну скажіть, люди добрі, де ви вівкнете, чи гойкнете, щоб так луна йшла, як у наших горах, га? Ви у степу кричіть і роздеріться, а вас ніхто не почує, хіба як вітром занесе до когось вашу пісню чи оклик. Зате в нас... Ех!

А було колись, як задзвонять у навколишніх селах у неділю чи в свято дзвони, то вже по всій околиці знають чий то дзвони чути. Бо не всі дзвони мали однаковий звук, голос. А було щось робиш у полі, або в лісі, а тут раптом десь вдарили в дзвін і вже знаєш, що десь хтось помер. Станеш, знімеш шапку, перехрестившись віддаси шану померлому християнину... Ех, а ви кажете.

Правда, не стало в наших селах дзвонів, бо під час війни забрали німаки. А які не встигли забрати, то забрали вже ці «визволителі». А що вони зробили з нашими горами, з нашими лісами, Боженьку! Там, де я колись хлопчиськом партизанів, залишився один зруб. Оголили наші Карпати, позбиткувалися над нашою землею. Порозвалювали, попалили наші церкви, наші святині.

Тож недаром, слухайте, ми так довго боролися, не давалися, не корилися цим зайдам. Не корилися колись чужакам і наші предки, наші діди-прадіди. Але вони так тяжко не постраждали від тодішніх визволителів, як це ми від оцих «рідненьких». Дав Бог, що нарешті шляк їх трафив, хоч вони ще сподіваються повернутися і панувати, як панували колись. Не дамо!!! Ляжемо трупом, але не дамося! Та я не про те хотів сказати.

Я часто приїжджаю у свої краї і ходжу по тих місцях, де я в юні роки партизанів. Ось десь тут, на березі Черемоша, стояв я на

варті і пантрував за переправою. Не знайду тепер того місця, бо де колись шуміли розкішні столітні смереки, тепер одні пеньки... Та й Черемош нині не той, обмілів.

Отак, стоявши на варті, я раптом відчув, що хтось на мене пильно дивиться. Тишком нарихтував я кріса і оглянувся. Боженюк мій! Зблизька на мене, вирячивши очі, дивиться вуж з великою жабою в пащеці. Слухайте, давиться сарака! Не може, видно ні виплюнути її, ні проковтнути. Не повірите, дивиться на мене і ніби просить: «Рятуй, рятуй чоловіче, бо давлюся, гину!» А сльози котяться йому з очей... не вірите? Та то тому, що ви не знаєте, що то є природа, що то є ліс...

Вихопив я ножа, бо що то є, пане-брате, за гуцул, щоб ішов до лісу без ножа, і лівою рукою вхопив оту жабу за ноги, витягнув вужеві з пащеки. Тоді одним махом перетяв надвоє і кинув на землю. Не встиг я оглянутись, як той вужисько проковтнув обидва куски і зник у траві. Я тільки сів, як він появився знов і три рази проповз кругом мене. Мабуть, він так подякував мені за порятунок... О, ви знов смієтесь, не вірите, то вже як хочете.

А як я пристав п'ятнадцятилітнім хлопчиськом до УПА? А дуже просто. Коли батька, як я вже розповідав, вбили румуни, то я пішов зовсім до лісу. Курінний, правда, не хотів мене приймати, казав: «Ти малий, та й зброї не маєш». А я тоді вийняв з-за пазухи пістолу «ТТ», яку виміняв в одного поляка за кілограм масла і два кілограми сиру і кажу йому:

– А оце що?

Він знов своє:

– То добре, що маєш пістолу, але ж ти стріляти не вмієш.

– Та вмію, друже курінний, бігме вмію.

– Ану збий ту омелу, що над нами на дереві.

Я не довго цілився – бах, і омела впала нам під ноги.

– Ого, та ти, парубче, стрілець добрий, де ж ти так навчився?

– А я, друже курінний, гуцул. А де ж ви бачили, щоб гуцул не вмів стріляти? Та я, – кажу, – цілими днями у Довбушевій печері вправлявся в стрільбі. Засвічу бувало смолоскип, намалюю на стіні коло, палю раз по раз. Та й так набив руку.

– А по-румунськи бесідувати вмієш?

– Та я сім років ходив до румунської школи.

– Ну раз так, – каже, – то ми тебе приймаємо.

Не довго я, правда, партизанів, але находився по Карпатах, по наших лісах! Налюбувався неповторними карпатськими

краєвидами, Господи! Тому я так сумую за нашими святими горами!

А тим часом наближався фронт, і румуни повиселяли людей із гірських сіл. Перейшли на той бік Черемоша, а тут німці тримають блокаду. Голодуємо. Отож, сотенний послав нас, трьох молодих розвідників, назад за Черемош, пошукати у покинутих селах харчів. Озброїлись ми піками, зробленими з грубого дроту, щоб можна було відшукати закопане по городах якесь зерно, чи ще щось їстівне.

Так ми, на свою біду, надибали закопану діжку з вином. Попробували – файне. Потім ще трохи потягнули і сп'яніли. Ніби все пам'ятаємо, а встати на ноги годі. Смішно нам стало, і як дітлахи сидимо на чужому городі та й сміємось. Забули геть чого сюди прийшли і який маємо наказ. Раптом один з наших оглянувся, та й:

– Хлопці! Бігме, зближаються німаки!

Де та сила взялася зі страху? Долетіли ми, як на сто конях до Черемоша та й у воду, на той бік. Німці шкварять по нас з автоматів, аж гай шумить. І якби не наші з другого боку, що почали бити з кулеметів по німаках, то був би нам кінець... Потім уже на своєму боці Черемоша я знайшов п'ять дірок від куль на своїй плащ-палатці, яку мав тоді на собі, ая. Ось така була історія.

Гадаєте, що на тому закінчилося? Ні, братчики мої, ой ні. Сотенний віддав нас під суд за те, що ми напилися під час виконання бойового завдання, та ще й в екстремальних умовах. Одним словом, засудили нас до розстрілу... Отак, хлопчики мої, – до розстрілу! А ми, як осли, стоїмо і сміємось. Що то значить п'яні смаркачі. Забрали у нас зброю, і під конвоєм цілого рою наших друзів ведуть розстрілювати.

Далеченько вже відвели нас від табору, як дав Бог, нам назустріч трапився відділ повстанців під командою курінного. Він впізнав мене і, зупинивши наших конвоїрів, запитав куди нас ведуть.

– А ну, вертайтесь з нами в табір! – І вже під командою курінного повернулись ми до своїх.

Щось він там поговорив з сотенним, порадився і, вишикувавши сотню, прочитав нам вже другий вирок. Там було сказано, що, дивлячись на нашу молодість і політичну несвідомість, замінили нам розстріл на двадцять п'ять буків кожному. Що й було негайно виконано на посміховисько перед

вишикуваною сотнею. Не буду себе хвалити, не йойкнув і не просився, затяв зуби і закам'янів. А один з наших репетував не своїм голосом, як не дорізане паця. Ось так.

Запам'ятав я цю історію на все життя. Не завадило б і до декого з вас використати таку екзекуцію, бо ви поводитися не раз, як би то сказати, не зовсім так як треба. Гнівайтесь, або як хочете, але я люблю сказати правду, такий маю характер, ади.

А про наші святі гори казав і буду казати: «Нема ліпших ніде на світі!»

*Розповідь Костянтина Сліпецького,
учасника визвольних змагань,
опрацював Левко Паращак
Травень, 2008 р.*

* * *

ПЕРЕГЛЯДАЮЧИ СТАРІ ГАЗЕТИ

Недавно, у газеті дворічної давності «Нація і держава», я натрапила на невеличку статтю під назвою «Вшанування героїв». В статті йшлося про те, як на Волині, у Луцькому районі, на могилі повстанців, які загинули за волю України, встановлено пам'ятник, на якому викарбовано імена героїв. Між ними ім'я провідника Ворона. І, мимоволі, пригадалася мені весна 1944 року, коли я будучи на той час зв'язковою, прийшла з ґрипсом у Радехівський район Львівської області, що на межі з Волинню, щоб вручити його тамтешньому провідникові Ворону. На явочній квартирі мені сказали, що провідник має незабаром прийняти район під своє керівництво і, що його з дня на день чекають. Отже, довелося чекати і мені.

Пам'ятаю як сьогодні, був тоді теплий весняний вечір, а надворі накрапав дощ. Тому повстанці, які прибували на зустріч з новим провідником, заходили до хати. Зібралось їх тоді біля двадцяти осіб. Порозсідались хто де міг і, як звичайно молодь, жартували та розповідали анекдоти. Я ще з одною дівчиною, на прохання одного з місцевих кущових, підклеювала на марлю потріпану мапу місцевого терену.

На підвір'ї час від часу лунав вигук: «Стій, хто йде?! Кличка?! Після відповідного відгуку до хати заходив новий прибулий. На

це повстанці не дуже реагували, адже навкруги про німців не було чути, тим більше тут, на хуторах між лісами. Правда, іноді вночі, вже відчувалося наближення фронту. Було чути далекий гул, а від вибухів часто тремтіла земля. Але в хаті все одно панувала безжурна атмосфера. Особливо відзначався своїми жартами високий вродливий повстанець.

Раптом після чергового оклику вартового до хати зайшов невисокого росту озброєний хлопчисько у довгій шинелі, поли якої були підібрані за пояс. Видно ішов він здалеку, бо з намоклої на дощі шинелі скапували на підлогу потоки води. Він навіть не встиг привітатись, як той повстанець-весельчак, що верховодив у хаті, запитав: «Ти що, хлопче, корову загубив у лісі і досі шукаєш?» Всі вибухнули реготом, бо й справді прийшлий був явно непоказний, щоб приймати його за провідника Ворона. Раптом оцей «хлопчисько» різким голосом скомандував: «Струнко!!!» – повстанці миттю встали в позі «струнко», а на його привітання: «Слава Україні!!!» – відповіли: «Героям слава!!!» – так дружно, що лампа, яка висіла на дроті над столом, захиталась, замерехтіла і погасла.

Прибулий вже у темряві скомандував: «Спочинь!» І поки хтось з повстанців засвітив знову лампу, він, знявши шинелю, всівся і заявив: «Я, ваш новий провідник». Показав відповідні документи і, ніби нічого не сталося, почав приймати звіти від станичних і кущових. Нам усім було дуже незручно, а жартун наш зовсім зів'яв і притих.

Дочекавшись черги, я вручила йому свій грипс. Він уважно прочитав і відразу дав відповідь. Був він малослівний, але відчувалося, що це людина непересічна і давно в підпіллі. На закінчення нашої зустрічі дав інструкції, як поводитися і як працювати при нових «визволителях», які незабаром замінять німців. Розійшлися вже під ранок.

Нарешті, пішла і я. У найближчий час після цього і через нашу місцевість прокотився фронт. А тоді «визволителі» почали наводити свої порядки. Ощасливили нас так, що багатьох загнали у могили, а іншими заповнили табори Колими, Норильська, Караґанди і т. д.

Відбула і я 16 років на Колимі. І ось на схилі віку, невеличка стаття в газеті «Нація і держава» так схвилювала мене... Згадалися друзі, з якими працювала у підпіллі, які положили свої буйні голови у кривавій боротьбі з ворогами.

Господи, прийми їх у царство своє! Прости їм провини, вільні і невільні... Адже вони віддали своє життя за побудову нашої омріяної держави – України.

Вічна слава героям!

*Болючий спогад зв'язкової Орисі з далеких 1940-х років
опрацював Левко Паращак*

Лютий, 2008 р.

* * *

ОСТАННЯ МОЛИТВА ПОВСТАНЦЯ

Літо 1945 року. На Тернопільщині, як зрештою по всій Західній Україні, точаться криваві бої. Чекісти влаштовують облави, блокують села, хутори, лісові масиви. Стараються будь-якою ціною до чергових роковин «Великої Октябрьської Соціалістической Революції» зламати опір УПА і нарешті встановити свої порядки. На допомогу місцевим гарнізонам прийшли дивізії внутрішніх військ, авіація, танки. Горять містечка, села, хутори, ліси. Повстанські сотні маневрували, пробивались із оточених лісових масивів у спокійнішу місцевість, але тут їх настигав озвірілий ворог. І ось однієї ночі до хутора N прибилась повстанська чота. Змучені безперервними боями, відбиваючись від чекістів, які буквально насадили їм на п'яти, повстанці змушені були зупинитись на відпочинок. Та не встигли вони як належить відпочити, як на світанку хутір вже був оточений чекістами. Офіцери по мегафону запропонували повстанцям здатись, бо інакше спалять хутір і належним чином покарають мешканців. Що це означало – всім було відомо. Тому повстанці вирішили негайно вийти у поле, але не здаватись, а прийняти бій. Оскільки до лісу було далеко і відступ туди був заблокований чекістами, то стало ясно, що доведеться всім загинути у цьому, останньому вже, бою. Так і сталося. Не минуло і години бою, як всі вони полягли під мінометним та кулеметним вогнем ворога. То тут, то там ще роздавались вибухи гранат – це поранені повстанці підривали себе, щоб не потрапити в полон. Нарешті все затихло і чекісти рушили підбирати трофеї та убитих. Тим часом недалеко від хутора, у шипшинових кущах, лежав важкопоранений повстанець

і майже підсвідомо голосно молився: «Господи, Ісусе Христе, Сину Божий! Ти колись вигнав гендлярів і міняйлів з храму, заборонив їм робити із храму Отця свого вертеп розбійників... Господи, я помираю і скоро стану на твій праведний суд, допоможи мені, Господи, щоб я не сам став перед Твої ясні очі, а разом хоч з одним з оцих зайд-розбійників. Вони прийшли непрошені на нашу святу землю, залили її кров'ю, осквернили наші святині, виганяли з рідних хат... Мало того, вони ще й обзивають нас «ізменниками Родіни». І це нас, на своїй землі, під рідним небом?!»

Лежав повстанець, спливаючи кров'ю, і раз у раз повторював молитву, а в руках тримав по відбезпеченій гранаті «Ф-1».

– Господи, вислухай мою молитву! Допоможи! Нарешті! Ось вони вже йдуть до мене... Вже близько... Вони вже тут... Господи, слава Тобі! Слава Україні!

Повстанець розціпив задерев'янілі вже пальці, гранати викотились йому з рук – і майже в одну мить розверзлася вибухом земля; високо в небо піднявся чорний стовп диму, осколків, кущів шипшини і землі... На якусь мить потьмяніло сонце, а у вирві, яка ще курила, бились в агонії розтерзані тіла трьох вояків: повстанця і двох чекістів. Господь вислухав молитву повстанця, і полетіла його праведна душа на Божий суд разом із двома ворожими... Суди їх, Господи, своїм праведним судом! Суди їх всіх разом!

* * *

P.S. А ви, люди добрі, хто читатиме цей нарис, не судіть мене строго. Можливо, не все тут стикується з християнською мораллю. Можливо... Але інакше не можу написати. Дуже багато довелось мені пережити, втрачаючи своїх братів, друзів, ровесників, односельчан. Всі вони були молодими, всі хотіли жити, але понад усе любили свою Україну. Непрошені «визволителі» вдерлися до нашого краю і вкоротили їм віку. Тому ще раз прошу не судити мене строго, а віднестись з розумінням до описаної мною події.

*Давню історію, почуту від друзів-політ'язнів,
опрацював Левко Парацак*

Вересень 2008 року

* * *

«ЗА ЩО НАМ ЩЕ Й ТАКА НАПАСТЬ?»

У вагоні повно людей. Не знаю, як інші приміські поїзди, а поїзд «Миколаїв– Колосівка» завжди переповнений. Яюсь, розмістившись і вгомонившись, пенсіонери - дачники починають розмову:

– Да, дожились!

– Угробілі государство, скоро з голоду передохнем!

– А нам не звикати, ми в тому вашому «государстві» дохли вже не раз. Дохли у 1921-1923 рр., дохли у 1932-1933 рр., дохли і в 1946-1947 рр..

– В нашому селі, у 1932 році багатодітну жінку за п'ятнадцять колосків засудили до розстрілу, а п'ятьох опухлих дітей забрали кудись із села, і з кінцями...

– А в нас, в Коренісі у 1946 році жінка з'їла двох своїх малолітніх дітей.

– Були часи, Господи.

– У нашому селі, а родом я з Баштанського району, у 1932 році поставили «Чорну дошку». Село не виконало хлібоздачі, ось і прислали до нас бригаду уповноважених з району, які разом із сільськими активістами кожен день ходили із залізними прутами по селі і шукали, чи не заховане десь зерно. У кого щось знаходили, то зразу арештовували. Але в більшості не знаходили нічого, бо вже все повимітали. А керував тою бригадою активістів начальник Баштанської міліції, який жив постійно, під час заготовки зерна, в нашому селі. Мати моя добре готувала, та й в хаті у нас було чистенько, ось і поселили того начальника до нас. Кожен день з колгоспної комори видавали йому трохи борошна чи якоїсь крупи, а мати пекла коржі, варила затирку або кашу. Коло того начальника і нам дещо перепадало, та й яюсь ми перебивались. А саме, в той час маминого брата, дядька Павла, що жив у сусідньому селі, арештували. Арештували за те, що не хотів вступати до колгоспу, і не зміг здати стільки зерна, скільки в нього вимагали, а жінку з трьома дітьми вигнали з хати. Скільки він сидів у тій тюрмі в Баштанці, то вже не пам'ятаю, знаю тільки, що яюсь зумів він передати моїй матері записку: «Дорога сестро! Помираю з голоду! Може в тебе у дворі росте ще лобода чи кропива, а може є старі постолі, то я б їх, ті постолі розмочив та й трохи порятувавсь б. Ми вже тут все своє взуття поїли...Рятуї, сестро!...Передай щось!...Гинемо!»

Мати подала начальнику їсти, а сама стала біля печі та й плаче.

– Чого плачеш, Маріє?– питає начальник.

– Візьміть, ось почитайте...

Почитав він оту записку, та й знову питає:

– А за що він сидить?

– За те, що і всі. Не міг здати стільки зерна, скільки від нього вимагали, ось і сидить. Так півсела пересадили.

– Вийшов мовчки начальник з хати, та й того самого дня поїхав до району. На другий день рано-вранці пішов у тюрму, відчинив камеру, де сидів дядько, а там– напівживі трупи, і напхано їх, як оселедців.

– Шкурлат!– гукає,– виходи!

Всі мовчать.

– Чуєш, Шкурлат?! Виходь!

А сам стоїть в коридорі, бо з камери вдарив сморід, що його аж занудило. Нарешті з того сопуху, з того тлуму напівживих, напівголих людей виповз накарячки чоловік.

– Я,– каже,– Шкурлат.

– Пішли за мною.

Іде начальник по коридору, хромові чоботи на ньому риплять, а дядько за ним повзе на колінах. Вивів його за браму і каже:

– Іди до сестри в Олександрівку, і нікому не кажи, де ти був.

Дванадцять кілометрів дядько повз на колінах із п'ятої години ранку до одинадцятої години вечора. Ми вже полягали спати, коли собака загавкав і почав дряпатись у двері (пізніше собаку оту хтось вкрав, бо вже в 1933 році ні кішки, ні собаки, ні птиці ніякої в селі не було). Мати вийшла, а собачка біжить десь з подвір'я на вулицю. Мати слідом. Коли бачить, щось ворухиться на дорозі.

– Хто тут?– питає.

– Маріє! Візьми мене, бо я вже не дійду.

Взяла мати дядька під пахву, та й занесла в хату. А на ньому, на живому трупі воші, аж кишать. Спалила мати його одягу, покупала, а як стригла і ненароком поранила ножицями голову, то кров не текла. Налила мати йому чашку молока, а він бідолаха просить:

– Там ще в глечичку залишилось, дай ще...

Тихо було в нашому купе. Мовчали люди і в сусідньому. Жінки витирали сльози.. Кожен думав, мабуть, про гірке, моторошне минуле, про несолодке сьогодення.

Ось і Трихати. Зупинився поїзд і добра половина вогону опустіла. Вийшли і мої сусіди. Я залишився один в купе і, приголомшений почутим, поїхав далі. Минуло вже півроку з того часу, а я досі не можу заспокоїтись, не можу забути оті розповіді сивочолих пенсіонерів. І мимоволі думається мені: «А чому, Господи, нам українцям, доводиться переживати такі страхиття?! Який ще народ в Європі отак страждав?! Отак масово вимирав на таких благословенних чорноземах?! Чи не тому, що ми не мали своєї держави?! Чи не тому?!...

*Левко Паращак
1998 р.*

* * *

Вояки з сотні «Стаха». 1-ий праворуч – ройовий «Косаренко»,
2-ий – «Сокіл» (родом зі с. Мшанець).
Старосамбірщина, 1947 р.

* * *

Молюся, Господи! Неложними устами
Шлю в небеса, до тебе молитви.
За те, що я живий стою під прапорами, -
І бачу: сяє тризуб золотий.

Я був навіки висланий в чужину,
Тавро ізгоя ніс я на чолі.
Здавалося, що там-таки загину, -
І ворог справить тризну по мені.

Здавалося, Україна вже не встане, -
Залишиться лиш покруч – потурнак.
Здавалосьь, вимирають галичани,
Катюгами повішані на гак.

Народ воскрес! Народ мій рве кайдани,
Розправив плечі від важких оков.
Вся Україна вийшла на майдани!
Цвіте у майві хоруггов.

На честь борців насипані могили,
В скорботі тисячі знамен.
Недаром, друзі, кров'ю ви зросили
Святий, український чорнозем.

Молюся, Господи! Сльозами умиваю
Ці синьо-жовті прапори.
Цей здвиг, народний я благословляю.
На схилі літ я дочекавсь весни!

1990 рік, поїзд Одеса – Львів

* * *

Рій охорони «Довбуша». 1-ий ліворуч – Олекса Лабецький – «Шугай»,
2-а – санітарка Єва Середич. Турківщина, 1944 р.

Повстанці з Самбірщини – стоять (зліва направо):
2-ий – господарчий референт Самбірського надрайонового провду
ОУН Теодор Муйла – «Максим», 3-ій – референт СБ цього ж над-
району Григорій Соколик – «Зимний»

Керівник гарбарні «Голуб» з наймолодшими стрільцями:
«Васильком» (14 років) і «Тарасиком» (15 років). Карпати, 1947 р.

Підпільники Самбірського надрайонного проводу ОУН

Хащівський Василь Михайлович («Рубань», «Марко») народився 1924 р. в с. Хащів Турківського р-ну Львівської обл. Родина, яку по-сільському звали «Іваниші», проживала в частині села – на «Шумині». У Василя, який був найстаршим, були ще молодший брат Симон (Семен) і сестра Марія. Неповну середню освіту здобув у рідному селі. Від 1942 р. – член ОУН, відтак станичний с. Хащів. Весною 1943 р., коли розпочався процес формування стрілецької дивізії СС «Галичина», разом з кількома односельцями пішов зголоситися добровольцем, однак, невідомо яким чином, опинився на службі в німецькій поліції на Закерзонні. Від осені 1943 р. – в курені УНС «ім. Кривоноса». В 1944-46 рр. – вояк у сотні «Булави», опісля в сотні «Басейн». Бере участь в боях по обидва боки ріки Сян, учасник обох рейдів у Словаччину. Командир роя і заступник чотового, тричі ранений. Весною 1946 р. переведений до збройного підпілля – командир СКВ, кущовий провідник. Восени 1947 р. повертає до вд. (сотні) 91 «Басейн» як ройовий, згодом командир пвд. (чоти) 476. Діяв головно у рідних сторонах в околицях г. Магура Лімнянська, тут був ранений четвертий раз. Підвищений до булавного. Від вересня 1948 р. знову у лавах збройного підпілля ОУН – кущовий, комендант боївки при референтурі СБ Турківського надрайону.

Вигляд з обійстя, де колись стояла хата Хащівських (Іванишів), на Магуру

Для родини та односельчан його доля після вересня 1949 р., коли його бачили в останній раз, залишалася невідомою довгий час. Вважалося, що він десь загинув наприкінці 1949 р. Щойно з появою друком книг Дмитра Веденеєва і співавторів, як: «Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945-1980-ті роки» (2007), «Український фронт у війнах спецслужб» (2008), «Розвіяні міфи. Історичні нариси і статті» (2010), Василя Ільницького «Дрогобицька округа ОУН: структура і керівний склад (1945-1952)» (2009) з'явилися перші інформації за долю Василя Хашцівського. Зокрема, в двох останніх книгах Д. Веденеєва була поміщена стаття «Уполювати Хрущова» (див. стор. 155), в якій була висунута хибна версія, що «Рубань» через підступ радянських спецслужб був зліквідований у 1950 р. СБ ОУН. Ту ж саму версію подав і В. Ільницький. Однак, як свідчать архівні матеріали з ГДА СБУ, доля його була цілком іншою.

Як добрий знавець гірських теренів у прикордонній смузі на стику України, Польщі та Словаччини, у серпні 1949 р. був призначений до кур'єрської групи ГК УПА, яка наприкінці вересня відійшла рейдом на Захід. Василь Хашцівський-«Рубань» йшов зі своїм бойовим командиром – сот. Степаном Стебельським-«Хрином», який загинув на території Чехії. «Рубань» ж з частиною кур'єрів у листопаді 1949 р. успішно прибуває до Західної Німеччини. Від грудня 1949 р. залучений до вишкільного осередку Місії УПА при ЗП УГВР для підготовки десантів в Україну, де проходить вишкіл парашутиста і радиста. За успішний перехід та свою попередню діяльність відзначений Срібним Хрестом Бойової Заслуги II-ої кляси (наказ ГВШ ч. 1/50 від 28.07.1950; існує примірник наказу з рукописними правками, згідно з якими «Рубань» відзначений СХБЗ I кл) та підвищений до старшого булавного. По завершенні вишколу, 30 серпня 1950 р. у складі групи кур'єрів відлітає в Україну, але через технічну проблему літак повертається з півдороги назад. Від вересня 1950 р. по травень 1951 р. продовжує вишколи на курсах зброєзнавства, мінерки та інших. Дня 19 травня 1951 р. знову відлітає в Україну, як радист, у складі групи кур'єрів ЗП УГВР під проводом Василя Охримовича-«Грузина». Група успішно десантується в Сколівських Бескидах біля гори Шибела і с. Росохач (тепер Сколівський р-н) і включається в підпілля боротьбу.

Загинув Василь Хащівський за невідомих обставин, які ще слід уточнити – за однією з версій, це сталося в ніч з 20 на 21 червня 1951 р. біля с. Задільське Сколівського р-ну Львівської обл., за іншою – 1 липня 1951 р. в районі Перегінська Івано-Франківської обл.

Зокрема, дату і місце загибелі «Рубаня» подано в огляді Івано-Франківського КГБ про боротьбу з ОУН і УПА, датованому 2.06.1960 р., де про групу Охримовича є окремий уступ:

В ночь с 19 на 20 мая 1951 года в районе [г]. Ш[и]бела, Славского района, Дрогобычской области, с самолета была выброшена группа парашютистов в количестве четырех человек, вооруженных американским оружием и снабженных портативной радиостанцией двухсторонней связи.

В день выброски с самолета указанным парашютистам удалось установить связь с подпольем ОУН, а впоследствии установить контакт с членом центрального провода ОУН «Севером» и другими бандглаварями.

В результате проведенных ряда агентурно-оперативных мероприятий Управлением КГБ по Станиславской области были получены данные о появлении в июле этого же года неизвестных бандитов у референта СБ Калушского окружного провода «Сторожа», которые были экипированы идентично с разыскиваемыми парашютистами.

Исходя из наличия этих данных, был разработан план мероприятий по захвату кого-либо из приближенных «Сторожа».

В ходе реализации плана 23 августа агентурно-боевой группой был захвачен боевик референта СБ «Сторожа» – «Гроза», который после соответствующей обработки через свои доверенные легальные связи установил, что в селе Ривня Рожнятовского района укрывается бандит «Колос» и еще один неизвестный. Нашей агентурно-боевой группе под руководством агента «Крук» удалось навязать связь о этими бандитами и вызвать их на встречу.

В ночь с 6 на 7 сентября эти бандиты вышли на встречу с нашей группой, однако к себе близко ее не подпустили, поэтому в завязавшейся перестрелке были ликвидированы.

У неизвестного бандита было изъято оружие американского образца, вещи личного обихода иностранного происхождения и ряд документов.

Несколько раньше (20. VI. 1951 года) в Боринском районе Дрогобычской области был ликвидирован при проведении операции по ликвидации бандитов ОУН еще один неопознанный бандит, имевший оружие и предметы американского образца.

Как оказалось, ими являлись выброшенные в мае американскими разведорганами парашютисты под кличками «Рубан», он же «Марко» и «Осип».

Из захваченных документов и данных агентуры стало известно, что двумя оставшимися в живых парашютистами являются радист «Максим» и эмиссар закордонного центра ОУН, кадровый украинский националист Охримович Василий Остапович, 1914 года рождения, уроженец гор. Львов.

Олександр Іщук у брошурі про ліквідацію Петра Федуна-«Полтави» подає, що 1 липня 1951 р. разом зі С. Фрасуляком-«Хмелем» загинув скинутий з літака емісар «Марко», в якого вилучено американський автомат. Він прибув до «Хмеля» від П. Федуна у червні 1951 р. Федун просив Фрасуляка добре його законспірувати, бо якщо б «Марко» появився у навколишніх селах, то його місцеве населення швидко б розконспірувало, бо його говірка відрізняється від місцевої. Хто цей «Марко», наразі невідомо, цілком можливо, що – Василь Хашівський.

У листопаді 1951 р. Федун писав Кравчуку:

На жаль, мушу повідомити Вам ще одну погану вістку. В першій декаді жовтня попав живим в руки больш[евиків] той рай[оновий] пров[ідник], при якому був д[руг] Мак. Ходить ловити (той рай[оновий] пров[ідник]) вже інших. Що з іншими людьми з його групи, в т[ому] ч[ислі] і з д[ругом] Маком – не відомо. Цей рай[оновий] пров[ідник] знав також про захований («207»). Не виключено, що д[руг] Мак міг попасти живий в руки ворога і може

Василь Хашівський («Рубань»),
посмертне фото

«працювати» вже за їх вказівками. Прошу повідомити про це негайно д[руга] П, а вони в свою чергу спецзв'язком – «182». – Д[руг] Осип також загинув – це вже певно. Що з д[ругом] Рубаном – далі точно не відомо – впав чи живий в руках МГБ.

При цьому МГБ подало такі примітки до цього листа:

«Райпроводник» – речь идет о руководителе Выгодского районного «провода» ОУН «Воляняке» – захвачен живым органами МГБ 1 октября 1951 г.

д. Мак – агент-радиостанция «Максим», д. Осип и д. Рубан – американские агенты-парашютисты, все трое выброшены в мае 1951 г. с американского самолета в Дрогобычской области, ОСИП ликвидирован 6 сентября 1951 г. в Рожнятовском районе, Станиславской области. Рубан ликвидирован 1 июля 1951 г. в Выгодском районе, Станиславской области. «Максим» – разыскивается.

«207» – зашифрованное название приема-передаточной радиостанции.

д. П. – член закордонного «провода» ОУН, участник оппозиции к Бандере – Охримович Василий, кличка «Пилип», выброшенный американской разведкой с самолета в мае 1951 года в Дрогобычской области.

«182» – условное обозначение слова «за кордон».

З інших документів МГБ відомо, що в ніч на 21.06.1951 р. на території Боринського р-ну біля села Задільське у той час загинули двоє підпільників, одним з яких був, очевидно, «Рубань»:

В ночь на 21 июня с. г., на окраине села Задильске, Боринского района, чекстско-войсковой группой УМГБ, возглавляемой ст. оперуполномоченный 5 Отдела капитаном ВИХРОВЫМ и ст. оперуполномоченным Боринского РО МГБ лейтенантом ЯЗЫКОВЫМ, в ходе проводимой общей операции по делу «ЗВЕНУ», обнаружены и убиты два бандита.

У бандитов изъято две винтовки, две гранаты, 100 патронов и оуновские документы.

Личности убитых бандитов устанавливаем.

В архівно-кримінальній справі МГБ на кур'єра-парашутиста Юрія Івановича Стеф'юка є окремі інформації про «Рубаня», але про загибель подано тільки, що він ліквідований влітку 1951 р., без зазначення точних місця і дати. Зокрема, в протоколах допитів Стеф'юка подано такі інформації за Василя Хащівського-«Рубаня»:

Прим. № 1

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Галуzeвий державний архів

"26" квітня 2011 р.
№ 24/5-916

01034, м. Київ, вул. Володимирська, 33
тел. (044) 256-92-96

АРХІВНА ДОВІДКА

За матеріалами документів радянських органів державної безпеки, які зберігаються у Галуzeвому державному архіві СБУ, встановлено наступне – Хашцівський Василь Михайлович, 1924 року народження, уродженець і мешканець села Хашців Турківського району Дрогобицької (сучасної Львівської) області.

У 1942 році служив у німецькій поліції, у 1943 р. очолював осередок ОУН у селі Хашців (Турківський район, Львівська область), з 1944 по 1946 рр. керував куцшовою боївкою ОУН у Турківському районі, протягом 1946 року перебував на території Польщі у складі сотні «Хріна», яка діяла у складі Української повстанської армії (УПА), на посаді чотового. У серпні 1949 року призначений комендантом боївки «СБ» Турківського надрайонного проводу ОУН.

За документами, вилученими 19 лютого 1950 року при ліквідації чекістами керівника Турківського надрайонного проводу ОУН «Максима», Хашцівський В.М. – «Рубань» був розстріляний СБ ОУН наприкінці 1949 року через підозру у співпраці із органами МДБ УРСР, що не відповідало дійсності.

Підстава: ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 98 за 1954 р. Пор. 6. Арк. 19.

Консультант 5 відділу

Начальник архіву

В. Іванченко

С. Кокін

Архівна довідка ГДА СБУ щодо Василя Хашцівського («Рубаня»),

... Орех находился в сотне УПА «Хрина» и действовал в составе последней на территории Польши в 1946-1947 годах, а затем указанная сотня УПА перешла на территорию Западных областей Украины. В 1949 году «Орех» вместе с сотенным «Хрином» (убит на территории Чехословакии), «Богданом», «Маком», «Ромком», «Пас» и «Рубаном» рейдом переходили из СССР в Западную Германию, где «Орех» находился до момента моего вылета на территорию СССР, т. е. до августа 1952 года. После этого я «Ориха» не встречал и о его дальнейшей деятельности мне ничего не известно.

К моменту моего прибытия в г. Обербайрен [місто у Верхній Баварії, Німеччина] в августе 1950 года «Орех» уже находился там и проживал вместе с остальными участниками ОУН «Маком» и «Рубаном», обучавшимися в американской школе разведчиков-радивистов...

* * *

... Вопрос: Кого Вы знаете из лиц, обучавшихся в американской разведшколе в городе Кавбойрене [Кауфбойрен (Kaufbeuren) – місто в Баварії, Німеччина]?

Ответ: Из числа лиц обучавшихся в американской разведшколе в городе Ка[уф]бойрен вместе со мной мне известны участники ОУН:

«Рубан», фамилию, имя не знаю, уроженец Дрогобычской области, Турковского района (не точно). Участник подполья ОУН, прибыл из западных областей УССР, в школе обучался разведделу в одной группе со мной, радист.

В мае 1951 года «Рубан» выброшен американской разведкой на территорию УССР в составе группы «Грузина», где находится в настоящее время не знаю...

* * *

... «Рубань» – фамилии не знаю, имя Василий, уроженец Турковского р-на, Дрогобычской области, лет 30, среднего роста, плотного телосложения, брюнет, лицо овальное, смуглое, глаза черные, нос маленький, прямой, рот средний, губы средние. На затылке с правой стороны имел шрам от пулевого ранения...

* * *

УПОЛЮВАТИ ХРУЩОВА

Це сталося на одному з хуторів у Турківському районі колишньої Дрогобицької (нині Львівської) області. Оперативно-військова група МДБ УРСР 25 серпня 1949 року ліквідувала керівника місцевого Проводу ОУН Миколу Товарницького («Дмитра»). Вивчаючи документи «бандватажка», чекісти знайшли адресовану шефові Турківського надрайонного проводу «Максиму» «штафетку» — записку керівника кущової боївки «Рубана». Останні рядки послання змусили оперативників здригнутися: «Рубан» сповіщав, що «збирається в далеку дорогу, ближче до Хрущова».

Важливу інформацію про підступний замір одного з представників націоналістичного підпілля прибути до Києва, щоб учинити замах на главу республіканської партійної організації Микиту Хрущова, негайно доповіли в МДБ УРСР.

Побоювання співробітників органів держбезпеки були аж ніяк не надумані. Ще в січні 1944-го НКДБ розгромив Київський обласний провід ОУН(Б), референт служби безпеки якого «Тиміш» складав план убивства Микити Сергійовича: вивчав систему охорони партійного боса, маршрути його пересування, замишляв добирати інформаторів з-поміж обслуги. Крім того, схоплений у червні 1949-го співробітник референтури СБ Центрального проводу ОУН Герман С. повідомив, що в березні націоналісти планували вчинити замах на Хрущова під час його візиту до Львова. Для нападу на кортеж секретаря ЦК КП(б)У готували сім груп бойовиків, озброєних пістолетами і гранатами. Від скоєння теракту відмовилися в останню мить.

З оперативних джерел МДБ мало інформацію і про набір есбістами смертників з фанатичних націоналістів, венеричних хворих та підпільників, які зганьбили своє добре ім'я. Жертвами камікадзе мали бути керівники партійно-радянського апарату, а також особи, що активно співпрацювали із владою.

Ще були свіжі в пам'яті подробиці резонансного вбивства 20 вересня 1948 року на вулиці у Львові протопресвітера Гавриїла Костельника — одного з найвпливовіших церковних ієрархів, який став для бандерівців символом духовної зради. Ім'я бойовика ОУН, котрий холоднокровно застрелив священика, встановити так і не вдалося: він заподіяв собі смерть, спустивши курок ТТ.

Без зволікань підняли всі оперативні матеріали, що стосувалися до «Рубана», допитали арештованих оунівців, які

знали його особисто. Двадцятисемирічний Василь Хашцівський («Рубан»), уродженець Турківського району, з 1942 року служив у німецькій поліції на терені Польщі. З 1944-го, коли більшість українських шуцманів перейшла до Української Повстанської Армії, був командиром чоти (взводу) в сотні УПА «Хріна», що діяла на Закерзонні. Саме цей підрозділ повстанців, нагадаємо, убив із засідки в 1947-му національного героя комуністичної Польщі генерал-полковника Кароля Сверчевського і знищив майже півсотні польських вояків, які прибули на місце пригоди.

Повернувшись до Галичини, Хашцівський служив чотовим у сотні УПА, якою командував «Ромко», а коли розформували «лісову армію» — керував кущовою організацією підпілля, що охоплювала декілька сіл. На той час його батька і сестру Марію було засуджено як родичів «бандита ОУН» і вислано у східні райони країни.

Самозрозуміло, що розправа над ріднею не додала «Рубану» прихильності до більшовиків. Він обернувся на месника-одинака: у формі лейтенанта прикордонних військ учиняв зухвалі вилазки. Убив 26 квітня 1949 року заступника голови райвиконкому Л., голову колгоспу К. та активіста Н. Однотумці, котрі добре знали «Рубана», характеризували його як винахідливого й відважного вояка (у боях був поранений). Але не тільки особа автора цидулки й перехоплена інформація про можливу підготовку до вчинення замаху насторожила компетентні органи. У згаданій «штафетці» пан Василь просив «Максима» розпорядитися його особистою зброєю і речами, передавши їх бойовим побратимам (немовби заповідав перед смертю). Крім того, на підконтрольній «Рубанові» території 21 травня було вбито начальника 5-го (оперативного) відділу Дрогобицького облуправління МДБ підполковника Омеляна Колодяжного. Зникли його форма і посвідчення, чинне до кінця року. З'ясувалося, що бойовик і чекіст, що ліг у могилу, зовні луже схожі. Не потрібно дедукції Шерлока Холмса, щоб зробити відповідні припущення. Оперпрацівники не випустили з уваги й таку істотну деталь: Хашцівський перебував під підозрою в СБ ОУН!

У той час основною силою підпілля в Галичині був Крайовий провід «Карпати-Захід», що діяв у важко-доступній гірсько-лісистій місцевості Станіславської і Дрогобицької областей. За його безпеку відповідав досвідчений нелегал Володимир Лівий («Йордан»), якого в довоєнній Польщі позбавили волі на 15 років за участь у терористичній діяльності ОУН. У 1939-му він закінчив

німецьку розвідувально-диверсійну школу в Бранденбурзі й був закинутий на Коломийщину на чолі підривної групи націоналістів. З весни 1945-го очолив спецорган Крайового проводу «Карпати-Захід», якому протистояли дві сотні оперативників і понад 13,5 тисячі бійців Внутрішніх військ МДБ.

У селі Топільське Перегінського району Станіславської області 6 грудня 1948 року під картопляною ямою оперативно-військова група виявила бункер «Йордана». Разом із дружиною Дариною Цимбалістою («Олею»), членом ОУН з 1938 року, він застрелився, щоб не потрапити в полон. У робочому зошиті есбіста знайшлося місце й «Рубанові»: він і його «стрільці» іменувалися підозрілими особами, бо їм щастило залишатися не-ушкодженими після облав «сталінських салоїдів».

Співробітники МДБ висунули версію: «Рубан» — терорист, який вирішив реабілітуватися в очах соратників у такий, здавалося б, нерозумний спосіб. Звісна річ, було вжито екстрених заходів, аби розшукати «Рубана» і запобігти скоєнню терористичного акту. У Києві бригади зовнішнього спостереження 5-го Управління МДБ УРСР взяли під контроль Будинки колгоспника на бульварі Тараса Шевченка, готелі «Інтурист», «Україна», «Київ», «Дніпро», «Червона зірка», «Театральна».

Три десятки «топтунів» щодоби снували в юрбі пасажирів на центральному залізничному вокзалі: вистежували високого сутулуватого брюнета, який злегка накульгував (наслідки поранень «Рубана»). Стільки ж розвідників «шерстили» потяги західного напрямку. Оперативні заслони виставили на станціях Фастів, Коростень, Гребінка. Обстежували острови й затоки на Дніпрі, села навколо столиці. Співробітники МДБ спостерігали за публікою на Софійському майдані, Володимирській гірці, Аскольдовій могилі, поблизу Золотих воріт, у Маріїнському парку, Києво-Печерській лаврі, Музеї Тараса Шевченка. Відповідні завдання мали негласні помічники органів держбезпеки. На розшук «Рубана» зорієнтували також 350 оперативних працівників міліції.

Тепер уже неможливо встановити, чи приїздив Хащівський до Києва, чи намагався втілити задум, який міг певним чином вплинути на перебіг подій вітчизняної історії. Органи МДБ перебували в напрузі аж до 19 лютого 1950 року (того дня загинув керівник «Рубана» — «Максим»). У його нотатках співробітники спецслужби знайшли згадку про те, що «Рубана» розстріляли

свої ж за горезвісною підозрою у зв'язках з МДБ (насправді співпраці з чекістами не було).

Доля берегла Василя Хашівського від куль і тюремних нар. Не раз він щасливо уникав біди, втративши під час чекістських облав усіх своїх людей. Саме ця неймовірна прихильність Фортуни утяля жарт із досвідченим підпільником: удача обернулося проти нього.

Атмосфера шпигуноманії, запроваджена есбістами в ОУН, додала марних жертв...

(Розвіяні міфи. Історичні нариси і статті / Д. В. Веденєєв, С. В. Шевченко. – К.: Фенікс, 2010. – с. 483-488.)

* * *

Стрільці з сотень «Стаха» і «Хріна» після переходу з Закарпаття на територію України. Старосамбірщина, 1947 р.

ЗМІСТ

Проф. Степан Вовканич. З покоління незламних.....	3
О, Боже великий! О, Боже мій милий!.....	10
Чотовий Олекса.....	11
Болючий спогад із сучасним коментарем.....	15
Бандерівці живими не здаються.....	18
Борг.....	23
«Визволителі».....	24
Повстанська помста.....	25
«Бочка по-московськи».....	28
Волинське Полісся, 1946 рік.....	30
Розповідь старого повстанця.....	31
Лиш би Україна була.....	36
Доля людська.....	38
Стаю підпільником.....	41
Мені лиш би до Лохвиці, а там.....	46
Були і між ними люди.....	48
Лети, моя Думо.....	51
З України листи прилетіли.....	52
Вмираю на своїй землі.....	53
«Сечас тебе Дева Марія pomoжет».....	56
Сповідь.....	58
Голгофа.....	60
За незалежність полягли.....	64
«Не трогай! Он заслужил пулю...».....	65
Сконав вже кат, катюга лютий!.....	67
Стоїть сумно Карпова могила.....	68
Карпати, Карпати.....	69
Так ми легше.....	71
Дорогою ціною.....	74
Наша кров – на своїй землі.....	76
Облава.....	78
На брата брат.....	79
Наша Марійка.....	82
О, скільки дум.....	84
Ой вітре мій буйний.....	85
Ой, Роде мій красний!.....	86
Ой, пам'ятаю я той час.....	87
Операція «Вісла».....	89

А ви кажете.....	92
Присяга.....	94
Гармоніст Ваня.....	98
Сотня Мазепи.....	100
Схід і захід разом.....	102
Соловейко.....	104
Реве хуртовина.....	107
По далекому Сибіру.....	108
Чоботи.....	109
Кулеметник Мирослав.....	112
Чорні дні 1945 року.....	114
Юстина.....	117
Я за тебе, Україно, муки тяжкії терпів.....	119
Свой.....	123
Непередбачена ситуація.....	125
«Ой нема то краю над ту верховину...».....	129
Переглядаючи старі газети.....	138
Остання молитва повстанця.....	140
«За що нам ще й така напасть?».....	142
Молюся, Господи!.....	145
Хашцівський Василь Михайлович.....	148
Дмитро Веденеев. Уполковати Хрущова.....	155

